

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)

XXVII. évfolyam

2020. 3. szám

AMÉRICA DO SUL	MONEY ORDER	AMÉRICA DO NORTE
BUENOS AIRES - RIO DE JANEIRO - BAHIA SANTOS		NEW YORK - CHICAGO - CLEVELAND
When Countersigned By Agent At Point of Issue		A 123778
RIO DE LA PLATA		
Registrada	AGREES TO TRANSMIT AND	
Pay on Presentation To _____	or order	DOLLARS <u>500</u> CENTS
This money order should not be cashed for strangers except on personal identification:		
- FIVE HUNDRED -		
THE SUM OF _____		DOLLARS
Countersigned _____	not good for more than the highest printed marginal amount.	
Issued at <u>Representação para Europa</u>	Agent <u>W. W. Gourlay</u>	TREASURER
Date <u>2. AUG. 1922</u>	State of _____	NAME OF REMITTER _____
Any erasure, alteration, defacement or mutilation of this order renders it void.		

E számunk szerzői

Bencze Dávid (Eszterházy Károly Egyetem – Eger; történész-doktorandusz,
Collegium Talentum ösztöndíjas),
Hajnáczy Tamás (Károli Gáspár Református Egyetem, kisebbségpolitikai
szakértő),
Halász János (EMMI Könyvtári és Levéltári Főosztály, levéltári referens),
Kiss László (ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont, tudományos
munkatárs)

ELKH = Eötvös Loránd Kutatási Hálózat,
EMMI = Emberi Erőforrások Minisztériuma

*

Lapunkat támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap és Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon

[Frank László]: *Direktor Geneves Rio de la Plata-Schecks.*
In: *Die Börse*, 4. (1923) Nr. 6., 5–6. p. (részlet)

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Nyomta és kötötte: Kódex Könyvgyártó Kft.
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXVII. évfolyam

2020. 3. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS (felelős szerkesztő) szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3-5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

HALÁSZ JÁNOS

„BÜNTETVE: EGYSZER...” HORVÁTH MENYHÉRT, A „SZÉLHÁMOSKIRÁLY” PÁLYAFUTÁSA

„*Büntetve: Egyszer...*” — ekképpen nyilatkozott a már ősz hajú Horváth Menyhért *Az Est* tudósítójának 1934 májusában, amikor három európai országból volt hivatalosan kitiltva csalásai miatt. Horváth „Menyus” nevét napjainkban kevésbé ismerik, jóllehet a 20. század egyik leghírhedtebb magyar szélhámosa volt. Életében is „szélhámoskirálynak” nevezték, aki mindig luxusszállodákban élt, londoni divat szerint öltözködött, pályafutása során — a korabeli sajtó tanúsága szerint — kiadta magát esztergomi bankigazgatónak, osztrák-magyar főhadnagy-nak, lovassági kapitánynak, gépészmérnöknek, autóvezető-oktatóknak, Festetics-és Eszterházy grófnak, de volt bányatulajdonos, színigazgató, filmszínész, filmgyár-igazgató, repülőtiszt, braziliai ültetvényes és a Rio de Janeiró-i követség attaséja. Átvert tehetős nemeseket és gazdag özvegyeket, gazdasági szövetkezeteket, katonai ügyosztályokat, bankokat, átverte az olasz államkincstárat, sőt más szélhámosokat, így többek között Strasznof Ignácot (1868–1933) is.¹ Csalt benzinen, gyümölcsön, gyógyszeren és ékszereken, a korabeli magyar sajtó szerint szerepe volt 1932-ben a svéd miniszterelnök megbuktatásában. A legenda szerint egy alkalommal Kun Bélát is sikerült átvernie, fő profilja azonban a csekkhamisítás volt, amely miatt Európa és Amerika számos országában körözési parancsot adtak ki ellene, a legenda szerint pedig minden európai főváros rendőrségi fogházában ült hosszabb-rövidebb ideig. Módszere Frank Abagneléhoz igen hasonlóan különböző — olykor nem létező bankok — nevére hamisított csekkek előállítására és beváltására volt, ami magabiztos fellépése miatt szinte mindig sikerült. Az 1920-as évekre több tucat tagból álló nemzetközi bűnbanda feje volt, az 1930-as évekre pedig Berlin, Budapest és Bécs rendőrsége egyszerre kereste a kolozsvári ernyőkészítő rosszerkölcsű fiát, a „Nagy Menyust”, elfogásával pedig német rendőrök dicsekedtek magyar kollégáik előtt.

Horváth Menyhért tetteiről már életében legendák járták a sajtóban, és ő maga is építette imázsát. Az újságírók részére jobbra ő szolgáltatta — és színezte ki — történeteit. Viselt dolgai számtalan, esetenként igen fantáziadús verzióban maradtak ránk, tetteiről rengeteg képtelennek tűnő és hamis információ keringett a

---

1 *Szücs Nándor*: Horváth Menyus, a világhírű szélhámos legújabb „esete”. In: *Ujság*, 8. (1932) 192. sz. 9. p. (a továbbiakban *Szücs*, 1932.)

1. kép Horváth Menyhért a Tolnai Világlapjában 32. (1932) 37. sz. 48. p.

lapokban, így egyesek szerint egy nemlétező szénbányát egy éjszaka leforgása alatt öt alkalommal is eladott, míg mások szerint családjának nemesi címet hamisított,² és előszeretettel terjesztette magáról, hogy hercegi vér folyik ereiben, vagy éppen azt, hogy az egykor szintén kolozsvári illetőségű Kun Béla volt gyerekkorában a nevelője.³

Az alábbiakban arra vállalkozom, hogy összegyűjtssem Horváth Menyhért szélhámos pályafutásának feledésbe merült ügyeit úgy, ahogyan az — elsősorban a magyar nyelvű — sajtóban fennmaradt, esetenként több, egymással ellentmondó változatban. Budapest Főváros Levéltárában őrzött, rá vonatkozó fogolytörzskönyvi bejegyzések, valamint 1934. évi sajtóperei⁴ jó adalékot szolgáltatottak karrierjének rekonstruálásához, csakúgy mint Frank László író, újságíró (1890–1965) *Szélhámosok, kalandorok* című munkája,⁵ amelynek megbízhatósága azonban az újságcikkekhez hasonlóan megkérdőjelezhető. Horváth Menyust már saját korában hírességként tisztelték — amelyre ő rá is játszott —, legendaszámba menő csalásai a legkülönbözőbb formában maradtak ránk a sajtóból, ezért igyekeztem az összes lehetséges variációt összegyűjteni, és egymás mellett szerepeltetni. Az alábbi történetek a sajtó megbízhatatlansága okán mindenképpen komoly fenn tartásokkal kezelendők. Bár büntetetei valódi részleteiről az egymásnak sokszor ellentmondó információk miatt, hiteles források híján nem tudunk biztosat, szám-talan pere, letartóztatásai, és több mint 6 évnyi börtönbüntetése egy következtetést mégis megenged az utókor számára: nem egyszer volt büntetve.

Modus operandi: a csekkcsalás

Az ország kriminalitása az első világháború alatt és után érezhetően átalakult: az elkövetett bűncselekmények száma, különösen a vagyon ellen elkövetett, ún. intellektuális bűncselekményeké drasztikusan emelkedett. Ennek okaként leginkább a háborús terhek és a vereség következtében kialakult nehéz gazdasági

---

2 Az „előkelő familia” sarja. In: *Ellenőr*, 17. (1930) 7. sz. 32. p.

3 „Baron” Horvath das Haupt der Scheckfälscherbande. In: *Illustrierte Kronen Zeitung*, Jg. 22. (1921) Nr. 7815. 5. p.

4 Köszönettel tartozok Sipos András főlevéltáros úrnak, aki felhívta a figyelmem Horváth sajtópereinek levéltári anyagaira, valamint Körmendi Tamás tanszékvezető úrnak és Varga Bálint levéltáros úrnak segítőkétségükért.

5 *Frank László: Szélhámosok, kalandorok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966. (a továbbiakban *Frank*, 1966.)

helyzet, a nagymértékű munkanélküliség és az általános szegénység említhető.⁶ *A modern bűnözés* című 1929-es összefoglaló munka az intellektuális bűncselekmények közé sorolta Horváth Menyhért büntetteinek jó részét, így a csalást, sikkasztást, csalárd és vétkes bukást, valamint az okirat- és pénzhamisítást is.⁷ Ezekon kívül Horváth zsarolás miatt is volt büntetve, legkedveltebb bűnelkövetési módszere azonban a csekkcsalás volt. „*A csekk a fizetés sajátos eszköze. Használata mellett a fizetési művelet a gyakorlatban akként nyer lebonyolítást, hogy aki csekket fizetés fejében átvett, nem készpénzt, hanem csak készpénzre való utalványt kapott, még pedig olyan utalványt, melyet nyomban érvényesíthet, mihelyt azt a kijelölt helyen beváltás végett bemutatja.*” — szövege a csekkről szóló 1908. évi LVIII. törvénycikk indoklása. A csekk tehát a korszakban általánosan elterjedt fizetési eszköz volt, amely számtalan előnnyel járt a használó számára: „*aki fizetéseit csekk útján teljesíti, nem kénytelen otthon pénzt tartani, az ennek őrzésével és kezelésével járó költségek és veszélyek alól mentesíti magát [...]*”⁸ Bár a készpénz őrzésével kapcsolatos veszélyektől mentesült az, aki csekket használt fizetés gyanánt, a csekknek is megvolt a maga veszélye: a hamisítás. A csekk magánokirat, így annak hamisítása magánokirat-hamisításnak minősült az 1878. évi V. törvénycikk, a magyar Büntetőtörvénykönyv (továbbiakban: Btk.) 401. §-a alapján, amely a Btk. 403. §. 3. pontja szerint öt évig terjedő fegyházzal volt büntetendő. Horváth Menyhért tehát ügyes okirathamisító volt, aki megnyerő fellépéssel képes volt hamis csekkjeit beváltani különböző pénzintézetekben, vagy nagyarányú üzleteihez fedezetként használni, további összegek kicsalásáig. A csekkcsalók — így Horváth Menyhért is — a bűncselekmény jellegénél fogva jobbra külföldön, nemzetközi környezetben követték el csalásaikat. Horváth a korabeli sajtó szerint leginkább Ausztriában és Németországban, azonkívül Csehszlovákiában, Franciaországban és Dél-Amerikában követett el bűncselekményeket, de pályája kezdetén, az 1910-es években, valamint 1930-ban magyar polgárokat is megtisztelt gaztetteivel. Jó nyelvérzékkel bírt, fogolytörzskönyvei alapján németül, franciául és románul is beszélt.

Csekkcsalás a korszakban kétféleképpen történhetett: magánfelek részére kibocsátott csekkel vagy nemzetközi bankcsekkel. Magánfél részére kibocsátott csekkfüzetet az kapott, aki tetszőleges — akár kis — összegben betétet helye-

---

6 *Turcsányi Gyula*: Intellektuális bűncselekmények. In: *A modern bűnözés*. Szerk. Turcsányi Gyula. II. köt. Budapest, [1929]. 63–64. p. (továbbiakban: *Turcsányi*, 1929.), illetve *Perényi Roland*: Béla bátyámtól Böhm Tiborig. In: *Budapesti Negyed*, 17. (2009) 3. sz. 271–296. p.

7 *Turcsányi*, 1929. 63. p.

8 <https://net.jogtar.hu/ezet-ev-torvenyei>, 1908. évi LVIII. tc. indoklása (letöltés 2021. január 9.)

zett el egy bankban, folyószámlát nyitott és hozzá tartozó betétkönyvet igényelt. A szélhámos a betétkönyvre ezután a bankban kezelt pénzénél nagyobb összeget írt, vagy más módon hamisította azt, és belföldön — amennyiben szerencséje volt — sikeresen be is váltotta. Ez a csalási forma általában kevés sikerrel járt, különösen a banki rendszabályok szigorítása után. Könnyebb volt Horváth Menyhért számára a csalás nemzetközi bankcsekken, amelynek kiállítására akkor került sor, ha két különböző országban lévő pénzügyintézet közötti átutalást kívántak igazolni. A bank egyik ügyfele, aki külföldre kívánt utazni, befizetett egy meghatározott összeget a számlájára, amelyért cserébe ugyanakkora értékben kiállított nemzetközi csekket kapott egy külföldi ország bankjához. A kibocsátott csekket bélyegzővel hitelesítették, és a bank két alkalmazottja is aláírásával látta el azt. Ezt az eljárást a szélhámosok úgy játszották ki, hogy egy valódi csekről az összeget valamilyen eljárással eltüntették és a korábbinál nagyobb összeget írtak a helyére, az aláírás és a bélyegző továbbra is fenntartotta a hitelesség látszatát. Egy másik csalási forma volt, hogy a csekklapot, a bélyegzőt és az aláírásokat hamisították.⁹ Horváth előszeretettel élt mindkét módszerrel, egyik utolsó csalásakor 450 frankos csekket két további nullával látott el, de legtöbbször hamis csekket állított elő és azt váltatta be egy pénzügyintézetnél.

Horváth Menyhért pályafutása alatt leginkább csalás és okirathamisítás miatt került bíróság elé, ugyanakkor vétkes bukás és zsarolás miatt is koptatta a vádlottak padját. Ennek ellenére a korabeli közvélemény nem kizárólag gonosztevéként kezelte, hanem valóságos hírességként, aki rendszeresen szerepelt a lapokban. Bár csalásaihoz hasonlólt elkövettek mások is a korban, Menyus módszere mégis különbözött társaiétól. Strasznof Ignác — az őt és életét jól ismerő Lorsy Ernő újságíró (1889–1960) szerint — előszeretettel hivatkozott arra direkt vagy indirekt módon, hogy magasabb kör küldi: a „nuncius” vagy éppen legmagasabb szintről, „Allerhöchsten” érkezik a teljesítendő parancs.¹⁰ Erre Strasznofnak azért is volt lehetősége, mert pályafutásának jó része a dualizmus, Ferenc József uralkodásának idejére esik, míg Menyus aktivitása főképp a két világháború közötti időszakra tehető, büntetteit pedig jórészt nemzetközi környezetben követte el. Menyus csalásai véghezvitelekor nem hivatkozott magasabb rangú személyre, hanem — és ez közös vonás Strasznoffal — saját magát adta ki magas rangúnak, mindig az alkalomhoz illően, olyannyira, hogy egyes áldozatai még bírósági tárgyalásai alkalmával is szentül állították: Horváth Menyhért tisztességes ember. Míg a korábbi szélhámosok általában önállóan működtek,

9 Turcsányi, 1929. 89–93. p.

10 Lorsy Ernő: A császár futárja. In: Századunk, 1. I. köt. (1926) 468. p.

társak nélkül, addig Horváth kezdetben egy-két társával vitte véghez csalásait, majd valóságos bűnszervezetet épített ki maga körül. Leggyakoribb társa Tolnai-Turteltaub Szigfrid (1874), és a „kloroformos” Faragó Andor (1896) volt,¹¹ de bandájának jól ismert tagjai közé tartozott Sugár Vilmos (1889),¹² Mogan Izidor (1865), Böhm Tibor (Karinthy Frigyes sógora, 1895–1945),¹³ Goldschmidt Márton, a szintén kolozsvári születésű Harmath Lajos,¹⁴ vagy éppen dr. Jarinay Sándor ügyvéd (1894),¹⁵ akit 1919-ben, a tanácsköztársaság idején bolondokházába utaltak.¹⁶ A társaság az 1920-as évek első felében volt különösen aktív, a híradások szerint a Rio de la Plata-i hamis csekkek beváltása állandó tevékenységük volt.¹⁷ A banda tagjait 1921–1923 között egyenként letartóztatták, és később leginkább önállóan vagy egy-két társsal folytatták csalásaikat.

-
- 11 Horváth szélhámostársai között Faragó volt a legtovább aktív, az 1920-as évektől az 1950-es évek végéig követett el csalásokat. Büntetetei közül legismertebb egy tehetős táncosnő kloroformmal való elkábítása és kirablása volt, ekkor kapta becenevét. A sajtóban leginkább Faragó Andrásnéként emlegették, születési neve azonban Freund Andor volt, később családja felvette a Faragó nevet. Születési adataira és a névváltoztatásra lásd Szend polgári születési anyakönyv 41/1896. folyószám alatti bejegyzést. (<https://familysearch.org/> – a letöltés ideje: 2020. december 26.)
  - 12 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek. (= VII.102.a) 1739/1918. Sugár Vilmos fogolytörzskönyve, illetve 1919. évi házassági bejegyzése a Budapest IX. kerületi polgári házassági anyakönyv 156/1919. folyószám alatti bejegyzése (<https://familysearch.org/> — a letöltés ideje: 2020. december 26.)
  - 13 Adatai halotti anyakönyvi kivonatából származnak. Halálesete bejegyezve Budapest VIII. kerületi polgári halotti anyakönyv 2559/1945. folyószáma alatt. (<https://familysearch.org/> — a letöltés ideje: 2020. december 26.)
  - 14 Harmath Lajos olykor Harmath László néven is szerepelt a korabeli sajtóban, míg Goldschmidt Márton Goldschmid Márkusnéként, illetve Goldschmied Marcellként, Spitz György olykor Spitz Ernőként, illetve Spitzerként, Jarinay Sándor Jarmayként.
  - 15 Horváth Menyhért nemzetközi szélhámosbandája. In: Bécsi Magyar Ujság, 4. (1922) 48. sz. 3. p. (a továbbiakban: Horváth Menyhért nemzetközi szélhámosbandája...) Horváth bandájának tagjaként jelölik a korabeli lapok még a következő személyeket: Berklan Sassa, Deutsch Gyula, Friedrich Wilhelm Wetz, Fringlar András/ Figlár Endre, Fürst László, Klaár Sándor — másutt Gyula —, Kornfeld Ottó, Máday Géza, Mannheim Gyula, Ring László, Rossberger Zsigmond, Tatay Lajos, Tauber Lajos — álnéven Mátraí Artúr —, Weisz Géza, Zugán Vilmos.
  - 16 BFL XVI.3. Tanácsköztársaság, Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai. Jarinay Sándor 1668/1919. számú fogolytörzskönyve.
  - 17 Egy magyar szélhámos milliárdos zsákmánya Párizsban. Horváth Menyhért bandája munkában. In: Bécsi Magyar Ujság, 5. (1923) 195. sz. 4. p. (a továbbiakban: Egy magyar szélhámos milliárdos...)

A szélhámósok megítélése a 20. századi Magyarországon

Szélhámósokról és ötletes csalásaikról a mindenkori sajtó előszeretettel írt, de a 20. századi regényirodalom és a filmtörténet is bővelkedik az ilyen témájú alkotásokban. A szélhámosság tárgykörével szépirodalmi alkotásokban is találkozhatunk — elég csak Thomas Mann *Egy szélhámós vallomásai* című regényét említeni —, és a szórakoztató irodalomnak is gyakori témája volt külföldön és Magyarországon egyaránt. Hazánkban a szélhámósok iránti általános érdeklődés a dualizmus alatt, a Horthy-korszakban és a Kádár-korszakban egyaránt élénk volt, meglehetősen különböző okokból. A dualizmus idején elsődleges cél az olvasottság növelése — a korszak nagy szélhámosa, Strasznof Ignác ügyeivel már igen részletesen foglalkozott a sajtó. A korszak ismeretterjesztő-szórakoztató irodalmából kiemelendők Tábori Kornél (1879–1944) munkái, valamint Székely Vladimírral (1873–1958)¹⁸ közösen írt könyvei (pl. *A csaló Budapest, 1908*). A szélhámósok a Horthy-korszakban is népszerű témának számítottak, elsősorban a ponyvairodalomban, mint például Forró Pál (1884–1942) *A szélhámós* című, vagy Földes Jolán írónő férje,¹⁹ Kelemen Kálmán (1894) *Egy szélhámós bankbetétje* című kisregényében, valamint Ákos Miklós (1911) munkáiban (pl. *A szerelmes szélhámós, 1937; Vigyázat! Szélhámós, 1946*).

Míg az 1920-as és 1930-as években e téma az irodalomban a szórakoztatást szolgálta, addig a Kádár-korszakban megjelent munkákban ideológiai okokból is előtérbe került. A dualizmus, a forradalmak és a Horthy-korszak idején működő szélhámósok ugyanis a szocialista időszak felfogása szerint azt a kapitalista világot, ezen belül azokat a bankokat és előjogokkal bíró gazdagokat verték át, akiket a szocializmus elítélt, mint a régi uralkodó osztályt. Szabad volt tehát írni róluk, így 1957-ben megjelent Ráth-Végh István és mások tollából *Vigyázat! Szélhámós!* címmel egy válogatás, továbbá Frank László *Szélhámósok, kalandorok* című munkája. 1966-ban Szabó László *Bűnügyi panoptikum* címmel írt könyvet a kalandorokról. Frank László könyve előszavában ki is mondja, miben áll az általa bemutatott szélhámósok jelentősége. „*Strassnoff mindenekelőtt a zsiros főpapi stallumok haszonélvezőit sarcolta, Trebitsch-Lincoln Ignác az imperialista államok politikai apparátusának fonákságaira építette fel kalandor-karrierjét,*

---

18 Halálózása: Magyar Nemzet, 14. (1958) 65. sz. 6. p., illetve Székely Vladimír házassági bejegyzéséből: Budapest V. kerületi polgári házassági anyakönyv 809/1921. folyószáma alatti bejegyzést. (<https://familysearch.org/> – a letöltés ideje: 2020. december 30.)

19 Házasságuk bejegyezve Budapest V. kerület polgári házassági anyakönyv 599/1930. folyószám alatt: (<https://familysearch.org/> – a letöltés ideje: 2020. december 12.)

*Jellinek Morton a tőzsde, szorosabban az inflációs valutaspekuláció útvesztőinek ismeretében indult rablóhadjáratra, Horváth Menyhért a tőkés világ hiteléletének egyik legérzékenyebb eszközét, a csekket használta fel a banktrezorok megfűrésására.*²⁰ A rendszerváltás óta eltelt időszakban sem tűnt el a téma, az elmúlt években komoly sikert aratott Kondor Vilmos *Szélhámos Budapest* (2016) című munkája. A szélhámosság témájával az irodalmi alkotásokon kívül a filmgyártás is rendszeresen foglalkozott. A számtalan szélhámos-tárgyú külföldi film mellett a hazai filmtörténet is több alkotást tart számon a hangosfilmek hőskorából csakúgy, mint a második világháború utáni időszakból. Szélhámosok köré szerveződik az 1930-as évek egyik ismert filmje, az *Ez a villa nem eladó* (1935), Cziffra Géza rendezésében, Kabos Gyula, Verebes Ernő és Csikós Rózsi főszereplésével, az 1960-as években pedig Strasznof Ignácról Keleti Márton rendezésében készült kétrészes filmsorozat „*Én, Strasznov Ignác, a szélhámos*” címmel (1966), Benkő Gyula és Márkus László főszereplésével.

A magyarországi sajtó mindig részletesen foglalkozott a különféle szélhámósokkal, így Horváth Menyhérttel és viselt dolgaival is. A meglehetősen nagy fantáziával megáldott magyar újságírók a szórakoztatás érdekében, vagy politikai okokból a legkülönbözőbb információkat szolgáltatták Horváthról. A cikkek megírása mögötti mozgórugó a dualizmus idején a szórakoztatás volt, a Horthy-korszakban Menyus egyes csalásából kikövetkeztetett kommunistaellenessége, míg a Kádár-korszakban a régi elit, a bankok és az egyház átveréséből, illetve Menyus egyes csalásából levezetett baloldalisága. A Horthy-korszak felfogás szerint „hazafias” cselekedetnek minősült pl. Kun Béla átverése, a Rio de la Plata-i csekkcsalást, vagy más, nemesek vagy bankárok átveréséről, meglopásáról szóló történeteit pedig a szocialista időszak sajtója emlegette előszeretettel. Horváth Menyhért pályafutásával érdemben Frank László foglalkozott. Bár az 1920-as és 1930-as években bécsi és berlini újságíróként meglehetősen közelről ismerhette Horváth egyes ügyeit, 1957-ben megjelent munkája mégsem tekinthető megbízható forrásnak. Könyvét emlékezetből és egykori sajtócikkekből írta meg, forrásmegjelölés nélkül, így névtévesztések mellett Horváth ügyeinek leírása sem mentes homályos részekről, tévedésektől. Információi szerint például Horváth Menyhért első bűntette a Rottenbiller utca burkolatának eladása volt, azt azonban Menyus „kollégája”, Hamrák János (1877–1930) követte el 1902-ben, igen

---

20 Frank, 1966. 5. p.

kalandos úton,²¹ történeteit az utókor azonban átvette.²² Horváth és társai eseteit egyfajta tanmese-gyűjteményként tárta az olvasó elé, ennek megfelelően igyekezett baloldali emberként beállítani őt, aki a kapitalista világból módszeresen csúfot űzött, magát grófnak és hercegnek kiadva a feudális rendszert karikírozta. Horváth Menyhért neve a rendszerváltás utáni kiadványokban²³ és napjainkban is fel-felbukkan, szórakoztató eseteit ma is szívesen olvassuk.²⁴ Csalásairól szépirodalmi mű is megjelent Salga Attila tollából *A reménygyújtogató* címmel (2009),²⁵ alakja ihletet jelentett Kerékgyártó István számára is, aki *Trüffel Milán, avagy egy kalandor élete* (2009) című munkájának főhősét többek között róla is mintázta.²⁶

-
- 21 *Frank*, 1966. 125. p. Hamrák esetéről lásd: A Rottenbiller utca tolvaja. In: Budapesti Hírlap, 22. (1902) 213. sz. 8. p.; Az ellopott utca. In: Budapesti Hírlap, 22. (1902) 125. sz. 10. p.; Letartóztatott burkolat-tolvaj. In: Pesti Hírlap, 24. (1902) 213. sz. 13. p.; Kézrekerült aszfalt-tolvaj. In: Pesti Hírlap, 24. (1902) 203. sz. 7. p.
- 22 A Rottenbiller utca burkolatának felszedésének legendáját említi: *Buzgó József*: Az úszószövetség tiszta... In: Népszava, 120. (1992) 203. sz. 11. p., illetve A hihetetlen Horváth Menyhért. In: Kárpáti Igaz Szó, 9. (2013) 136. sz. 5. p. (a továbbiakban: A hihetetlen Horváth Menyhért...)
- 23 *Buzgó J.*, 1992. 11. p.
- 24 A hihetetlen Horváth Menyhért... 5. p.
- 25 *Salga Attila*: A reménygyújtogató. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/11700/11776/11776.pdf> — (letöltés ideje: 2020. május 2.)
- 26 *Tulok Péter*: Kerékgyártó István: Trüffel Milán avagy egy kalandor élete. In: Szépirodalmi Figyelő, 8. (2010) 3. sz. 80–82. p.

A kezdetek (1892–1914): Az automobil-tanár nem létező autókereskedése

Horváth Ferenc Menyhért 1892. május 21-én született Kolozsváron,²⁷ törvénytelen gyermekként Palkovits Menyhért néven,²⁸ anyja Palkovits Fanni volt,²⁹ vallása izraelita.³⁰ Frank László újságíró, egyes korabeli cikkek és fogolytörzskönyvei szerint apja Hoffner Márk(usz)³¹ nap- és esernyőcsináló kisiparos volt.³² Frank László szerint Menyus négy polgárit és technikumot végzett, ahol műszaki képzettségét szerezte, majd görögkatolikus papnevelő intézetben tanult.³³ A kolozsvári polgári fiúiskola 1904/1905-ös tanévéről szóló értesítőjében valóban szerepel egy ekkor 14 éves Hoffner Menyhért nevű diák neve, aki a tanári kar

-
- 27 Horváth Menyhért születésére vonatkozóan számtalan variációval találkozhatunk a rá vonatkozó életrajzi irodalomban, folyóiratcikkekben, levéltári forrásokban. 1934. évi Abonyi-féle sajtótere alkalmával tett indítványában névváltoztatása kapcsán a következőket rögzítette: 1892. május 21-én született Kolozsváron, törvénytelen gyermekként, anyja, Palkovits Fanni után Palkovits Menyhért néven. (BFL Budapest Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperes iratok. (= VII.5.c.) 802/1934.) 1892. évi születését 1914. évi házassági anyakönyvi bejegyzése is megerősíti, azonban Horváth Menyhért előszeretettel mondta magát néhány évvel idősebbnek a hatóságok előtt, így legtöbb fogolytörzskönyvében 1890. május 21. napja szerepel, kivéve az 1915. évit, mikor 1888. október 6-át adta meg születési dátumául. Bíró Zsigmond detektívfelelős egyik jelentésében 1889. évet adta meg Menyus születési ideje gyanánt. (BFL VII.5.c. 802/1934. Bíró Zsigmond 1930. március 19-i jelentése.
- 28 Horváth a bíróságnak benyújtott indítványában jelzi, kiskorúsága idején, 1904-ben vagy 1905-ben került sor névváltoztatására. A névváltoztatási kimutatók között valóban szerepel Horváth Menyhért, akinek nevét 13 éves korában, 1905-ben Palkovits Menyhérről *Horvát* Menyhétre magyarosították. A *Nemzeti Hírlap* 1905-ben hírként számolt be a névváltoztatásról, eszerint Hoffner Gedeon, Salamon és Mária, továbbá Palkovics Menyhért számára engedélyezték a Horvát név használatát. A névváltoztatásról lásd: A Belügyminisztérium 104503/1905. számú rendelete. Névváltoztatási kimutatók 1905. év 30. oldal 19. sor. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) 30795. mikrofilm 1235. kép 2. karton, illetve Névmagyarosítások. In: *Nemzeti Hírlap*, 2. (1905) 239. sz. 3. p.
- 29 BFL VII.102.a 2538/1915., BFL VII.102.a 595/1917., illetve *Frank*, 1966. 164. p.
- 30 Horváth vallási hovatartozása a ránk maradt levéltári iratokban és sajtócikkekben hasonlóan „sokféle”, házassági anyakönyvi bejegyzésében, valamint névváltoztatásakor azonban rögzítettek: izraelita vallású. Ő maga többnyire görögkatolikusnak vallotta magát, néha római katolikusnak is, Frank László görögkatolikus vallásról és papnevelőéről ír.
- 31 Hofner és Hoffner formában egyaránt előfordul, Horváth fogolytörzskönyveiben Hoffner Márknak, illetve Hoffner Márk Kázmérnak jelölik.
- 32 Esernyő- és napernyőkészítők. Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Bp. 1892. 542. p., illetve Hirdetések. In: *Kolozsvár*, 4. (1890) 113. sz. 4. p.
- 33 *Frank*, 1966. 125.

2. kép. Hoffner Márkus nap- és esernyőkészítő hirdetése 1890-ben.
In: Ellenzék 11. (1890: 96. sz.) 4. p.

határozata szerint „o. i. u.”, tehát osztályismétlésre utasított.³⁴ A *Neue Freie Presse* 1923-as, bécsi peréről szóló tudósítása szerint Horváth azt állította, hogy 14 éves koráig Kolozsváron élt, majd nevelőintézetbe került, valamint lakott anyja rokonainál is. Más források szerint kereskedősegédként kezdte, de hamar ott hagyta a pályát.³⁵ Saját elmondása szerint iskolái után egy ideig egy kolozsvári bankban dolgozott, ahol részletes ismereteket szerzett a csekkekről és váltókról, ám főnöke a bankból kiutálta. Ezután 1909–1910 táján³⁶ Budapestre költözött, és a Műegyetem hallgatója lett — állította 1932-ben. 1914. évi fogolytörzskönyvei

34 A Kolozsvár városi polgári fiú-iskola értesítője fennállásának XXXV.-ik évéről az 1904–1905. tanév végén. Kolozsvár. 1905. 40. p.

35 A kolozsvári esernyőcsináló fia világhírű szélhámós. In: Tükör, 9. (1921) 42. sz. 10–11. p. (a továbbiakban: A kolozsvári esernyőcsináló fia...)

36 Uo. 10. p.

szerint érettségivel rendelkezett,³⁷ 1915. évi törzskönyve felvételekor abszolvátnak mondta magát, később pedig már egyetemi végzettségüként, mint gépészmérnök hivatkozott magára. Ezzel ellentétben azonban Horváth Menyhért sosem járt a Műegyetemre, az intézmény korabeli hallgatói törzskönyvei között sem a Gépészmérnöki Karon, sem a többi egyetemi karon vezetett hallgatói törzskönyvek között Horváth/Hoffner Ferenc Menyhért neve egyáltalán nem szerepel.³⁸ (Horváth mindazonáltal 1923-ban a bíróság külön kérdésére azzal állt elő, hogy a műegyetemen rendkívüli hallgatóként volt beiratkozva, mivel nem tudta keresztlevelet bemutatni — az tudniillik apja nevére szólt, és ő kötelezte magát, hogy nem hozza nyilvánosságra nevét.)³⁹

Első büntetéseit húszas évei elején követte el. Több helyen⁴⁰ legelső büntettként írják le — bár fogolytörzskönyvében és a korabeli sajtóban erre utaló információ nem található —, hogy fiatalkori iskolai jó barátjával, a később szintén nagy nemzetközi hírnévre szert tevő Sugár Vilmossal értékesítette a budapesti köztéri világítás egy részét. A történet szerint 1912-ben Menyus azt olvasta az újságban, hogy Nagyvárad önkormányzata fejleszteni kívánja a közvilágítást, és megállapodott a várad önkormányzattal, majd az előlegből 120 bérmunkással modernizálás címén leszereltette Budapest minden második lámpaoszlopát, és eladta azokat a nagyvárad városvezetésnek.⁴¹ Az eset nagyban hasonlít Hamrák János 1902-es csalására, amikor a budapesti Rottenbiller utca burkolatát adta el hasonló módon, így lehetséges, hogy csupán vándormotívumról van szó.

Horváth Menyhért első dokumentált ügye 1913 szeptemberére tehető, amikor sikkasztás vétsége miatt egynapi fogházbüntetésre ítélték, ám azt csak 1914 tavaszán ülte le. 1914. január 28-án ugyanis letartóztatták, és zsarolás büntette miatt két hónap fogházzal sújtották, amelyet a Gyűjtőfogházban töltött le. A kéthavi börtönbüntetés után a sikkasztás vétsége miatt kiszabott egy napot is leülte, majd a vizsgálóbíró végzése alapján — öt rendbeli csalási ügyében — további

---

37 BFL VII.102.a 252/1914. illetve BFL VII.102.a 828/1914.

38 Köszönettel tartozok Kulcsár Annának, a BME levéltárosának szíves segítségéért.

39 Aus dem Gerichtsfall. In: Neue Freie Presse, Jg. 59. (1923) Nr. 21250. 9–10. p. (a továbbiakban Aus dem Gerichtsfall...)

40 A hihetetlen Horváth Menyhért... 5. p., illetve BGA: Határtalan kreativitású gazdasági bűnözők. novekedes.hu (<https://novekedes.hu/elemzesek/hatartalan-kreativitasu-gazdasagi-bunozoink> — A letöltés ideje: 2020. október 23.)

41 A hihetetlen Horváth Menyhért... 5. p.

három hónap vizsgálati fogságba helyezték. A vizsgálati fogságot még júniusban meghosszabbították, végül 1914. augusztus 1-jén szabadult.⁴²

Zsarolási ügye egy férjes asszony elcsábításával kezdődött, majd a nő családjának megszarolásával folytatódott. A történetről a *Magyarország* számolt be, mely szerint egy vonatút alkalmával ismerkedett meg egy jó sorból származó, ám férjes asszonnyal, akivel viszonya lett. Magát Novák Ferenc mérnöknek adta ki, és hónapokig szédítette a hölgyet, amikor is egyik napról a másikra eltűnt. Néhány héttel később került elő, immáron magándetektívként, a hölgy apjánál, akinek elmondta: tudomása van arról, hogy a lánya viszonyt folytatott egy férfivel, aki azóta öngyilkos lett, és szerelmes levelezésük egy része rossz kézbe került, ám ő 500 koronáért cserébe megszerzi azt. A történet szerint a Rákóczi út 56. szám alatt lévő detektívirodába hívták az apát, aki az ügybe fiát is beavatta. A látszat érdekében Horváth két szélhámostársa, Máday Géza és Rosenfeld Béla is a helyszínen voltak, magukat detektívnek adva ki, majd a felek megállapodtak: 200 koronáért megvásárolják a leveleket. A család azonban ehelyett feljelentést tett a rendőrségen és Menyust végül 2 hónap börtönre ítélték.⁴³

A *Magyarország* című lap részletesen leírta Menyus 1913 vége, 1914 eleje között véghez vitt nagystílusú csalásait is, amelyeket bár igen fiatalon követett el, nagyban hasonlítottak későbbi büntetteire. Ezen ügyei miatt a zsarolásért kiszabott büntetés letöltése után meghosszabbították letartóztatását: 1914 júniusában került bíróság elé öt rendbeli csalásért. A korabeli sajtó alapján a csalások az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Horváth Menyhért, a 23 éves, jóvágású fiatalember 1913 végén megjelent a Tolna megyei Bonyhádon, ahol előadta a helyieknek, hogy ő mérnök, és autókereskedést kíván létrehozni a településen, amelyhez kéri a tehetős bonyhádiak támogatását. Szuggesztív fellépésének köszönhetően hamar meggyőzte a helybelieket, majd a lapok tudósítása szerint felkeresett egy Neményi József — másutt Izsó — nevű könyvelőt, akit különböző ígéretekkel rábírt arra, hogy legyen a vállalat igazgatója, és 1400 koronát is sikerrel kért kölcsön tőle. Az *Est* és az *Előre* szerint Neményi bonyhádi lakost 1400 koronáért könyvelőnek szerződtette.⁴⁴ A *Tolnavármegye és a közérdek* című lap szerint „Bonyhád és Vidéke Automobiljárt” néven hozott létre vállalatot, autójárat azonban nem volt, csak hirdetések és előleg-kifizetések. A cikk szerint egy Nemény Hugó nevű keres-

---

42 BFL VII.102.a 828/1914.

43 Uo.

44 Zsarolás rózsaszínű levelekkel. In: *Az Est*, 5. (1914) 23. sz. 9. p., illetve Zsarolás rózsaszínű levelekkel. In: *Előre*, 10. (1914) 691. sz. 3. p.

kedőt nevezett ki Menyus igazgatónak, akitől 1400 koronás előleget kapott, 2 hónapra. A kereskedő pénzét vissza nem kapta, így feljelentette Horváth Menyhértet.⁴⁵

2. Ezután Menyus felkereste Rózsa Józsefet, a Hazai Automobil Részvénytársaság gépkocsigyárának igazgatóját, akivel elhitette, hogy új bonyhádi kereskedése tőle fog járműveket vásárolni 100 000 korona értékben. Mindezt alátámasztandó, bérelt egy autót, ám Bonyhádon kiderült, hogy Horváth története hamis, az autóhasználati díjat pedig nem fizette meg.

3. Menyusnak Neményi átverése után szüksége volt új igazgatóra is, így keresett és talált is egy kereskedőt Székesfehérváron. A *Pesti Hírlap* információi szerint előbb egy Kondutz Béla nevű sofőrt fogadott fel, hogy 150 koronáért szállítsa el Székesfehérvárra. Miután Székesfehérváron Finta Imre kereskedőt felfogadta a vállalat igazgatójának, az autóval tovább vitette magát Bonyhádra. A teljes, közel 500 korona értékű fuvardíjból Menyus csak 100 koronát fizetett meg.

4. Székesfehérvárott megállapodott Finta Imre kereskedővel, hogy 30%-os részesedésért, valamint több mint 800 korona havi fizetésért cserébe ellátja az autókereskedés igazgatói feladatait. Cserébe Menyus 500 koronát kért, és azt, hogy törlessze 1400 koronás tartozását. Horváth a törlesztésre kapott összeget másra költötte.

5. Felkereste a Luxus Autóforgalmi Vállalatot, ahonnan autót bérelt, majd előadta, hogy dr. Visontai Soma, az ügyvédje fogja megfizetni a fuvardíjat. Ezen persze az ügyvéd csodálkozott a legjobban, amikor benyújtották neki a számlát kifizetésre. Az *Est* verziója szerint a vállalatnál Visontai nevében kért kölcsön, majd abból az ügyvéddel és társaival együtt Bonyhádra utazott a választásra. Visontai azonban megbízást nem adott, és Horváth a díjat nem fizette meg, így a vállalat feljelentést tett.

Menyus fenti ügyei miatt hamarosan a csendőrség látókörébe került, így felhagyott bonyhádi terveivel. 1914 januárjában letartóztatták, a *Magyarország* riportere szerint a bonyhádiak „*még most is várják az autóforgalmi vállalat megalkulását*”.⁴⁶ A csalások miatt indult eljárásban az ítéletet elhalasztották, Menyus szabaddábra került. 1917-ben az ügyész ejtette a vádak egy részét, Menyus ugyanis azzal védekezett, hogy az autóforgalmi vállalat azért nem jött létre, mert őt letartóztatták. Ez elégséges magyarázatnak bizonyult a megkárosított személyek-

---

45 Székhámos bonyhádi autóvállalat. In: Tolnavármegye és közérdek, 23/9. (1913) 69. sz. 3. p.

46 Zsaroló magándetektív. Székhámos gründoló. In: Magyarország, 21. (1914) 23. sz. 13–14. p., illetve Egy automobilcsaló bűnügye. In: Pesti Hírlap, 36. (1914) 169. sz. 22–23. p.

nek, és az ügyésznek is. „A balsiker nem bűn” — jelent meg *Az Ujság*-ban a néhány soros cikk, és a bíróság megszüntette az eljárást Horváth ellen.⁴⁷

A Nagy Háború és más pénzszerzési lehetőségek (1914–1918)

Horváth 1914. augusztus 1-jén szabadult, és hozzáfogott legújabb csalásaihoz, amelyek miatt 1915. október 4-én ismét letartóztatták. A világháború kitörését követően sokan igyekeztek a frontszolgálat helyett az automobil-csapatokhoz kerülni, így megnőtt az érdeklődés az autóvezetői tanfolyamok iránt. A *Délmagyarország* című lap szerint Horváth ezt felismerve, 1914. szeptemberében a Futó utca 10. alatt kibérelt egy lakást, és bejelentett ide egy autósiskolát, majd 1914 októbere és 1915 májusa között az „Ipari Oktatás” hirdetmények alatt a következő apróhirdetést adta fel különböző lapokban, így a *Pesti Hírlap*-ban, vagy az *Ujság*-ban: „*Automobilvezetőket 3–14 nap alatt kiképezünk, garanciával levizsgáztatunk és a kereslet folytán állásba ajánlunk. Tandíj és vizsgadíj 131 korona. Bármikor megkezdhető. Központi Automobilkereskedelmi Vállalat, Futó-utca 10, II. emelet.*”⁴⁸ Horváthnak még azt is sikerült elérnie, hogy a Fővárosi VIII. kerületi elsőfokú ipari hatóság, 1914 októberében iparendélyt adott ki a József körút 17. alatti autókereskedése számára.⁴⁹ Nagy számban voltak jelentkezők, akiknek néhány nap volt csak hátra a bevonulásig, így sürgető volt számukra a sikeres autóvezetői vizsga. A jelentkezőknek Horváth rendszerint elmondta, hogy a vizsga könnyen teljesíthető, mert jó összeköttetésekkel rendelkeznek, s miután megnyerte őket, előleget kért, vagy a teljes tandíjat és vizsgadíjat elkérte, a befolyó összeg egy részét pedig az apróhirdetés újbóli megjelentetésére költötte, míg a fennmaradó részt megtartotta. Az elméleti oktatás a korabeli tudósítás szerint valóban megkezdődött, és a gyakorlati oktatáshoz — amikor már türelmetlenek voltak a jelentkezők —, Horváth kibérelt egy autót naponta egy óra hosszára. A hangsúly az elméleti oktatáson volt, amelyen Horváth hangoztatta: ha valaki jól vizsgázik az elméleti részen, autóba már nem is kell ülnie. A vizsgázás a rendőrségen folyt, és Horváth tanítványai gyászosan szerepeltek. A legtöbbjüknek — szögezi le a *Délmagyarország* — még arra sem volt lehetősége, hogy feljelen-

47 Igazságszolgáltatás. § A balsiker nem bűn. In: *Az Ujság*, 15. (1917) 196. sz. 12. p.

48 A hirdetés először a *Pesti Hírlap* 1914. október 17-i számában, utoljára a *Pesti Hírlap* 1915. május 29-i számában található meg. Ezekért I. Apró hirdetések. In: *Pesti Hírlap*, 36. (1914) 258. sz. 16. p., illetve Apró hirdetések. In: *Pesti Hírlap*, 37. (1915) 148. sz. 28. p.

49 A kerületi eljárások közleményei. In: *Fővárosi Közlöny*, 25. (1914) 70. sz. 2661. p.

tést tegyenek, hiszen a sikertelen vizsga után egy-két napon belül a berukkolás várt rájuk. A lap szerint egy éven keresztül folyt a csalás, a befolyó összegekről könyvet vezetett, ami alapján megállapítást nyert, hogy körülbelül 20 000 korona haszna származott a csalásokból.⁵⁰ Ha ezt az összeget elosztjuk a hirdetésben szereplő 131 koronával, és amennyiben valóban ekkora bevétele volt kizárólag a csalássorozatból, közel 152 személyt verhetett át egy év alatt Horváth Menyhért. A rendőrségre végül nyolc panasz érkezett a „soffőrprofesszor” ellen, és detektívek jelentek meg Horváth iskolájában, akit sikerült kézre keríteni: csalás címén letartóztatták.⁵¹ Hasonló történetet mesél el Andor Leon (1897–1983); elbeszélése szerint Goldschmied Márton és Marton Gyula szélhámosok Horváthtal együtt apróhirdetést adtak fel a *Pesti Hírlap*-ban, miszerint németül tanulni akaró fiatal emberek egy berlini kereskedelmi vállalatnál kerülhetnek hamar alkalmazásra, amelynek előfeltétele egy előleg megfizetése. Andor Leon szerint ekképp átvertek egy vidéki bírót, aki fiát ajánlotta a munkára.⁵²

Időközben, szabadulását követően, 1914. augusztus 23-án Menyus megházasodott, elvett egy Kajba Klotild Matild nevű hölgyet⁵³ — Menyus 1915. évi fogolytörzskönyvében tévesen Károlyi Klotild —, aki azonban sokáig nem állhatta férje üzelmait, ugyanis 1915-ben már válófélben voltak.⁵⁴ Menyus a nőkhöz való elköteleződésnél fontosabbnak látta a világháború miatti lehetőségek minél jövedelmezőbb kiaknázását.

Az automobil-tanárság után újabb ötlettel állt elő: a háborús beszerzések, az állami benzinkészletek magáncélra történő megcsapolásával. Az első világháború idején komoly gondot okozott az autósoknak a benzin beszerzése, mivel azt katonai célokra rekvirálták, amivel a katonaságon belül külön ügyosztály foglalkozott. Horváth Menyhért a korabeli cikkek híradása szerint megjelent az ügyosztályon főhadnagyi egyenruhában, vele együtt jött egyik bűntársa is, akit fiaként mutatott be. Elhitette a hivatalnokokkal, hogy a polgári életben malomtulajdonos, s a háború kitörésekor csak fia miatt vonult be ő is a hadseregbe. Előadta, hogy mivel ők frontszolgálatot teljesítenek, a malom működtetése alkalmazottaik

---

50 Vidéki automobilisták a budapesti soffőr-iskolában. In: Délmagyarország, 4. (1915) 285. sz. 8–9. p.

51 Csaló automobil-„tanár”. In: Népszava, 43. (1915) 341. sz. 9. p., illetve BFL VII.102.a 2538/1915.

52 *Andor Leon: Lazar efendi*. In: Ország-Világ, 1. (1957) 8. sz. 12. p.

53 A házassági bejegyzésért lásd Budapest IX. kerületi polgári házassági anyakönyv 1008/1914. folyószáma alatti bejegyzést: <https://familysearch.org/> (a letöltés ideje: 2020. november 4.)

54 BFL VII.102.a 2538/1915.

feladata, akik azonban nem tudják a gépekhez szükséges megfelelő mennyiségű benzint előkeríteni, így lassan tönkre mennek. Ezután „hazafias érdemeire” hivatkozva kérte, hogy az ügyosztály utaljon ki számukra nagyobb mennyiségben benzint. Kérélmét különböző iratokkal is alátámasztotta, így eleget tettek kérésének, és kiutaltak számára 6 vagon benzint.⁵⁵ Egy másik verzió szerint katonatiszti ruhában egy városparancsnokot tévesztett meg, álrokonok garmadáját magával hozva győzte meg arról, hogy számára szükséges kiutalni nagyobb mennyiségű üzemanyagot.⁵⁶ A harmadik verzió szerint ál-huszárfőhadnagyként különböző hamis okmányokkal elérte, hogy egy bécsi vezérkari tiszt ajánlásával Ercsiben hadtápparancsnokká nevezzék ki, és ebben a minőségében kérte az ercsi malom részére a hat vagon benzint, amelyet Pestre szállítottatott majd túladott rajta.⁵⁷ A negyedik verziót Frank László közli, amely szerint 1916-ban megismerkedett Faragó Andrással, akinek hamis papírokat szerzett. Faragó ezekkel jelent meg Bogáth altábornagynál, és arra hivatkozva, hogy galíciai katonai autóoszlopa részére szüksége van egy vagon benzinnre, sikeresen csalt ki üzemanyagot a tisztől, amelyen ezután Menyussal együtt továbbadott.⁵⁸ Az ötödik verziót Tábori Kornél 1924-ben, valamint a *Bécsi Magyar Ujság* 1923-ban írta meg, eszerint Horváth maga jelent meg főhadnagyi egyenruhában Bogáth altábornagynál, akitől arra hivatkozva, hogy a háborúban apja és ő maga is megrokkant, támogatást kért. Bemutatott Bogáthnak egy — hamis — igazolást, miszerint hősiességéért cserébe kapott egy malmot, amit benzinmotor hajt, mire az altábornagy egy vagon benzint utalt ki számukra.⁵⁹ Tábori szerint ezenkívül a háború idején elcsalt egy lószállítást is.⁶⁰

Menyus a világháború kitörésekor hadköteles volt, ám állítólagos vesebajára hivatkozva szabadságolták,⁶¹ 1917-ben mint rokkant elbocsátásra került. Addig-

---

55 *Sági Pál*: Letartóztatták Horváth Menyhértet, a hírhedt nemzetközi kalandort. In: Budapesti Hírlap, 50. (1930) 171. sz. 6. p. (a továbbiakban: *Sági*, 1930.)

56 Kun Béla pénzén majmos „diplomata” lett Bécsben Horváth Menyhért, akit most egy nagymező uccai vendéglőben fűlelt le a rendőr. In: Pesti Napló, 81. (1930) 68. sz. 9. p. (a továbbiakban Kun Béla pénzén majmos „diplomata”...)

57 Bécsben elfogták Horváth Menyhértet, a hírhedt magyar szélhámost. In: Pesti Hírlap, 49. (1927) 191. sz. 6. p.

58 *Frank*, 1966. 126–127. p.

59 Faragó Bandi beismerte a párisi ékszerablást. Horváth Menyhért Duse Eleonorát is kifosztotta. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 5. (1923) 231. sz. 3. p. (a továbbiakban: Faragó Bandi beismerte...)

60 *Tábori Kornél*: Gavallérok közléről. In: *Friss Ujság*, 29. (1924) 237. sz. 6. p. (a továbbiakban: *Tábori*, 1924.)

61 BFL VII.102.a 2538/1915.

ra azonban sikeresen jutott birtokába a „bujakórnak” (szifilisz) és a kankónak.⁶² A kolozsvári *Tükör* 1921-es híradása szerint előkelő tábormokokkal és tisztekkel kötött barátságot, és sosem jelent meg a sorozáskor, majd amikor a lógósokat életre-halálra keresték Budapesten, ő „generálisokkal ült a legelső éttermekben”.⁶³ A szintén szélhámós, Strasznof Ignác, akit régi ismeretségük ellenére Menyus ugyancsak megkárosított, 1932-ben interjút adott kollégájáról az *Ujság*-nak, amelyben elmondta, hogy a szélhámóskirályal akkor ismerkedett meg, amikor a fővárosi katonai rendőrségnél dolgozott. Munkatársai egy feltűnően sok kitüntetéssel rendelkező személyt hoztak be: Horváth Menyust, aki arra hivatkozva, hogy balkarján lövést kapott, Strasznof állítása szerint elkerülte, hogy a front-ra küldjék, jóllehet Strasznof elmondása alapján Menyus balkeze születése óta kacska volt.⁶⁴ Az „áltiszt”-történetet megerősíti az író Németh Andor, aki 1923-as cikkében beszámol arról, hogy Menyust többször elítélték a háború alatt, mert közkatonaként tiszti ruhát öltve járt-kelt az utcán.⁶⁵ Saját bevallása szerint a katonai összeomlás után, mint kolozsvári illetőségű tisztet, besorozták a román hadseregbe, ahonnan dezertált.⁶⁶

Horváth Menyhért nemcsak tisztnek, hanem orvosnak is kiadta magát a világháború alatt. Frank László írja le, hogy Menyus a világháború idején, miután visszakerült a hátországba, segédorvosnak jelentkezett egy budapesti klinikán. Állítása szerint szülővárosában az orvosi egyetem negyedéves hallgatója, és eképp járt be az intézetbe, ahonnan azonban amikor hazugsága kitudódott, azonnal kitiltották.⁶⁷ A történetet a *Bécsi Magyar Ujság* és a *Magyarság* is említette 1923-

---

62 BFL VII.102.a 595/1917., illetve Frank, 1966. 126. p.

63 A kolozsvári esernyőcsináló fia... 10–11. p.

64 *Szücs*, 1932. 9. p. Horváth Menyhért kacska keze köré valóságos legendakör épült. Szücs Nándor újságíró 1934-es tanúvallomásában kitért Horváth külsejének leírására, azt állítva, hogy 1917-ben, amikor a katonai rendőrségen dolgozott, egy megkeresés érkezett Horváth ellen, és az abban szereplő személyleírás szerint Horváth keze kacska volt. Míg Szücs szerint Menyus egyik keze rövidebb volt, Abonyi Gyula, valamint a *Neue Freie Presse* 1923-as cikke szerint csak egyik ujjja volt merev, Frank László szerint 1922 januárjában egy német nyomozó lőtte meg Horváthot balkarján. Horváth Menyhért 1923. évi pere alkalmával azt vallotta, hogy érettségije után önkéntesként lépett be a tengerészetbe, és egy robbanás alkalmával jobb karja és két ujjja használhatatlan lett.

65 *Németh Andor*: Horváth Menyhért hatévi súlyos börtönt kapott. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 5. (1923) 261. sz. 2. p. (a továbbiakban *Németh*, 1923.)

66 Uo.

67 *Frank*, 1966. 126. p.

ban,⁶⁸ utóbbi szerint 1916-ban századorvosi egyenruhában követett el csalásokat.⁶⁹

Első bűnügyeként írja le, ugyanakkor a világháború idejére teszi a kolozsvári *Tükör* egy gazdag újlipótvárosi zsidó ember átverését. A történet szerint magát bárónak kiadva elhitette egy gazdag, „hadimilliomos” üzletemberrel, hogy mivel jól ismeri Wekerle Sándor miniszterelnököt, aki egyben barátja is, könnyen elintézheti bárósítását, annak ára „csupán” kétszázezer korona. Miután megegyeztek, Horváth egy ismerősével, akit miniszteri tanácsoként mutatott be, megjelent az üzletembernél, aki megerősítette, a bárósításnak nincsen akadályja, a legmegfelelőbb az volna, ha rögtön bemutatnák a miniszterelnök úrnak. Ennek megfelelően néhány nap múlva Menyus értesítette újdonsült áldozatát, hogy azonnal szálljon autóba és jöjjön a miniszterelnökségre, ahol majd várni fogja őt. A történet szerint Menyus tudta, Wekerle mikor hagyja el az épületet, hogy átmenjen a képviselőházba, és amikor az ajtóban megjelent a kormányfő, tiszteletteljesen megszólította, kérve, hogy egy korábban már megbeszélt ügyére néhány percet szánjon. A cikk szerzője szerint Menyus bemutatta a mellette álló üzletembert is, mire a miniszterelnök kérte, hogy mivel most siet, ejtsenek szót az ügyről holnap. Az üzletembernek ennyi elegendő volt, így helyben kifizette a kétszázezer koronát. Bárósítására azonban nem került sor, és amikor rájött, hogy átverték, még a rendőrséghez sem mert fordulni szégyenében. Menyus — a *Tükör* szerint — ekkor megfenyegette, hogy ő fogja lehozatni a lapokban az ügyet, ha nem fizet további százezer koronát, és amikor a meggyötört áldozat nem akart fizetni, — a cikk írója szerint — megjelent a *Pesti Futárt* birtokló Nádas Sándornál, mire a lap nevek nélkül lehozta az ügyet.⁷⁰ A *Pesti Futár*ban azonban Wekerle első világháború alatti miniszterelnökségének idején sem 1917-ben, sem 1918-ban nem jelent meg ilyen, vagy ehhez hasonló tartalmú írás.

A forradalmak, Kun Béla átverése és a Salvarsan-ügy (1918–1919)

A *Jövő* című lap 1923-ban közölt egy cikket Horváth Menyhértről, megemlítve, hogy a világháború végén a „burgonyaherceg”, Windischgrätz Lajos (1882–1968) közéleti miniszter panamájában vett részt, ezúttal szerényebb sikerrel. A lap szerint a Károlyi-féle forradalmat követően Menyust egy álújságíró megzsarolta,

68 *Németh*, 1923. 2. p.

69 Kézrekerültek a kloroformos rablóvezér büntársai is. In: *Magyarország*, 4. (1923) 223. sz. 4. p.

70 A kolozsvári esernyőcsináló fia... 10–11. p.

hogy nyilvánosságra hozza a „burgonyapanamában” vállalt szerepét, és le is hozta a történetet egy lapban, mire Horváth a forradalmi plakátok közé saját plakátját ragasztotta Budapesten, amelyen jelezte, a cikkben szereplő állítások hamisak.⁷¹ A *Bécsi Magyar Ujság*-ban 1922-ben megjelent cikk szerint is elkövetett egy csalást a Károlyi-kormányzat idején: a szűkszavú híradás szerint Fröhlich János újságíró titkárának adta ki magát, ekképp követve el egy szélhámosságot, amelyet Györi Illés István újságíró (1892–1970) „valamelyik hetilapban” leplezett le.⁷²

Horváth Menyhért Magyarországi Tanácsköztársaság alatti tevékenységéről a legkülönbözőbb, olykor egymásnak élesen ellentmondó információk láttak napvilágot a korabeli sajtóban és azóta is. A *Bécsi Magyar Ujság* szerint a kömün bécsi nagykövetségének munkatársa volt — ennek a nagykövetség levéltári anyagában nyoma nincs —, ahonnan értesülve szélhámos múltjáról, eltávolították, mire Menyusból vad ellenforradalmár lett.⁷³ Németh Andor is egykori ellenforradalmárnak írja le, és hasonló történetet közöl Frank László és a *Bécsi Magyar Ujság*, miszerint Horváth csatlakozott az Antiboldsevista Comitéhez, és egyike volt a „legvérszomjasabb ellenforradalmároknak”, halállistát állított össze, és különítményeket szervezett.⁷⁴ A *Jövő* szerint az ellenforradalmárok és Kun Béla között közvetítő volt.⁷⁵ Göndör Ferenc lapja, *Az Ember* is írt Horváth Menyhértről, 1919. november 28-i számában. Eszerint Horváth Kun Béla külön megbízásával volt a bécsi nagykövetségen, ahol Bolgár Elek, majd Czóbel Ernő alatt is dolgozott. A lap szerint Horváth előtt egy alkalommal megjelent gyerekkori barátja — a cikk meglehetősen elfogult szerzője szerint „alkoholista nyomorult sajtó-rovar” — Orbók Attila (1887–1964) újságíró, író, későbbi nemzetgyűlési képviselő, és kérte, mutassa be a követnek, ugyanis Svájcban kommünbarát propagandát kíván terjeszteni ötvenezer koronáért cserébe, és segédkezni kíván a szocializált ékszerek értékesítésében. Menyus a cikk szerzője szerint az utóbbiban akart segíteni, ám Bolgár leváltását követően „Czóbel bizalmatlan volt” Menyussal, így végül az ügy hamvába halt. Orbók Menyusnak kézzel írt levelét a lap valóban közli (l. a képen), s ebben sürgeti régi barátja válaszát, arra hivatkozva, hogy hamarosan visszautazik Svájcba. Horváth a lap szerint ezt követően

---

71 Horváth Menyhért, a szélhámosok királya Bécsben. In: *Jövő*, 3. (1923) 68. sz. 3. p. (a továbbiakban: Horváth Menyhért, a szélhámosok királya...)

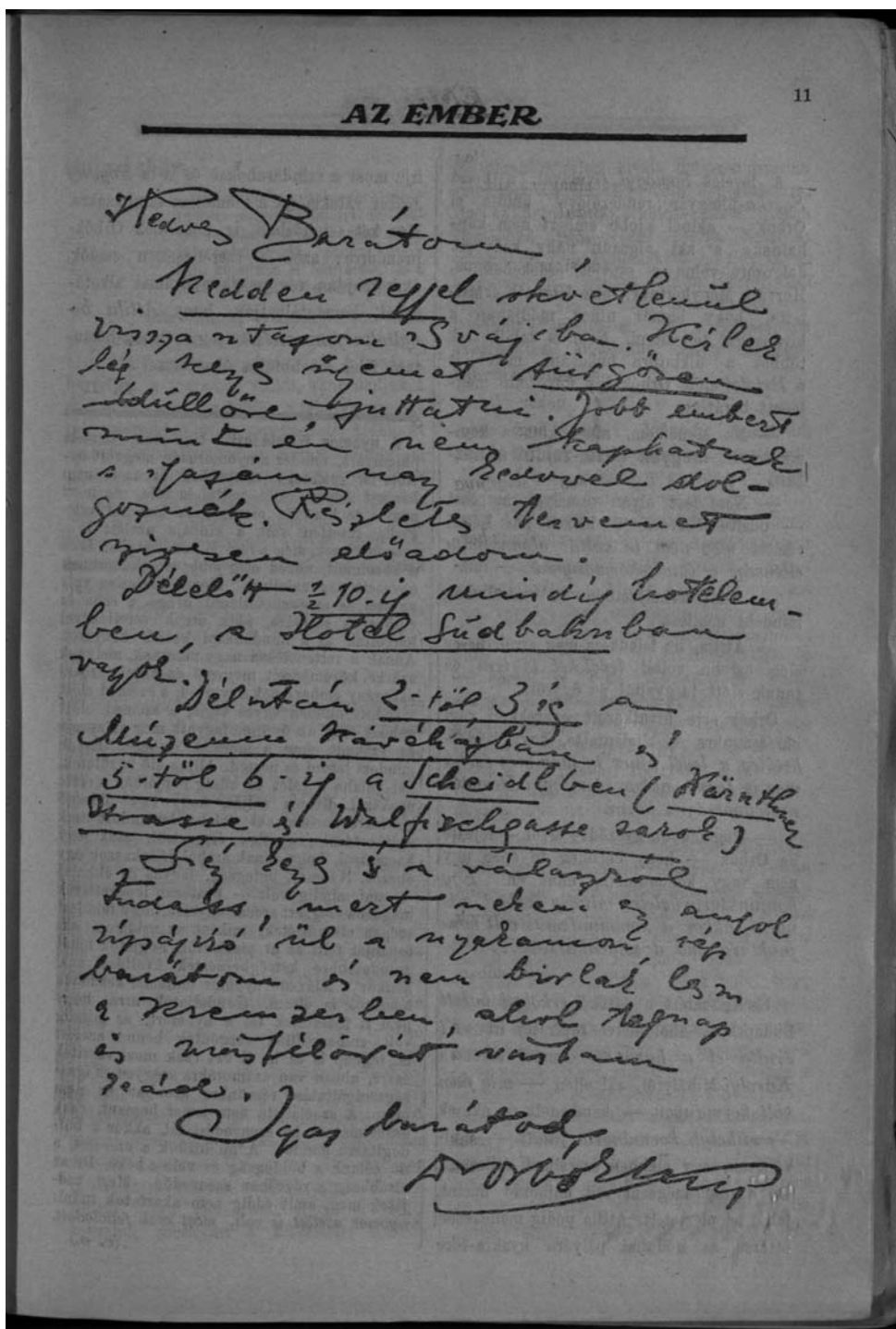
72 *Halmi József*: Horváth Menyhért levele a berlini fogságból. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 4. (1922) 59. sz. 5–6. p. (a továbbiakban *Halmi*, 1922.)

73 Uo.

74 *Frank*, 1966. 127. p., illetve Faragó Bandi beismerte... 3. p.

75 Horváth Menyhért, a szélhámosok királya... 3. p.

4. kép Orbók Attila levele Horváth Menyhérthez.

In: Az Ember, 3. (1919) 3. sz. 11. p.

értesítette, hogy kérését a megváltozott helyzet miatt nem tudja teljesíteni. A cikk elfogult szerzője szerint a kommün bukása után Orbók megkérte Menyust, egykori leveleit kezelje bizalmasan.⁷⁶

Menyus egyik legtöbbet emlegetett bűntette Kun Béla átverése volt, amelynek során nagyobb összeget sikkaszthatott el. A bankgassei rabláshoz hasonlóan⁷⁷ elkövetett bűncselekmény előzménye az volt, hogy a környező országok elzárkóztak egyes áruszállításoktól a Tanácsköztársaság számára. A legenda szerint Kun Béla előtt megjelent Horváth Menyhért, aki előadta, hogy Bécsben megismerkedett egy Jack Crawford nevű kapitalistával, aki hajlandó élelmiszert szállítani a kommün részére, ám annak igen nagy ára van, Menyus elmondása szerint tizenötmillió dollár, amelyet az első év lejártá után 14%-os kamatláb mellett kell visszafizetni. A *Magyar Hírlap* 1933-as, Menyus viselt dolgairól szóló folytatásos regénye szerint aznap este összegyűltek a népbiztosok, akik közül Szántó Béla hadügyi népbiztos javasolta, fogadják el az ajánlatot, ami a hírlapíró információi szerint meg is történt, majd Menyus Bécsbe utazott az összeggel és elsikkasztotta azt.⁷⁸ Egy másik verzió szerint Kun Bélától Bécs propagandaeszközökkel történő forradalmasítására kapta a pénzt, amelyet megtartott magának.⁷⁹ Utóbbi történetet több lap is megerősítette, amelyek szerint ezen kívül feladata volt, hogy Kun Béláné Gál Irén számára divatcikkeket vásároljon.⁸⁰ A történet létezik olyan formában is, hogy egyszerű sofőrként Kun megbízásából aranyat és ezüstöt csempészett át a határon, majd azokat megtartotta.⁸¹ Egy másik történet szerint a proletárdiktatúra kikiáltását követően a román hatóságok lefogták Kun Béla szüleit, mire ő felkérte Horváth Menyhértet és Fröhlich János újságírót, legyenek segítségére, és Sir Cunninghannál járjanak közbe érdekükben. A *Jövő* című lap szerint Cunningham nem fogadta őket, így báró Born Frigyeshez és

---

76 D. T. [Diószeghy Tibor]: Orbók, a söröző erkölcsi halott. In: *Az Ember*, 3. (1919) 3. sz. 9–12. p.

77 A Bécsi Magyar Ujság 1923-as cikke szerint Menyusnak a bankgassei rabláshoz is köze volt, mint aki „személyesen segédkezett Szmrecsányi Györgynek” a rablásban: „Szemben ülök a braziliai delegátussal...” In: *Bécsi Magyar Ujság*, 5. (1923) 235. sz. 6. p.

78 *Sági*, 1930. 6. p., illetve Kun Béla pénzén majmos diplomata... 9. p., továbbá *Abonyi Gyula*: Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. In: *Magyar Hírlap*, 43. (1933) 200. sz. 6. p. (a továbbiakban *Abonyi*, 1933. 202. sz.)

79 Elfogták Horváth Menyhértet a híres nemzetközi kalandort. In: *Magyarság* 11. (1930: 68. sz.) 17. p.

80 Genuában elfogták Kun Béla futárját. In: *Uj Nemzedék*, 3. (1921) 226. sz. 7. p., illetve Letartóztatták Kun Béla futárját. In: *Ellenzék*, 42. (1921) 224. sz. 5. p., továbbá „Baron” Horvath... i. m. 5. p.

81 *Tábori*, 1924. 6. p.

gróf Nákó Sándorhoz fordultak, végül francia közbenjárásra sikerült szabadon bocsátásukat elérni.⁸²

A történetből annyi bizonyosan igaz, hogy Horváth Menyhért 1919-ben Bécsben élt. A korabeli híradások alapján sikeresen adott el egy bécsi vállalat számára több üres dobozt egy igen hatékonynak mondott gyógyszer, a Salvarsan címén. A Salvarsan az egyik első, szifilisz kezelésére alkalmas gyógyszer volt, amelyhez — szögezik le a lapok — alig lehetett akkortájt hozzájutni. Menyus, aki maga is szifiliszben szenvedett, az említett bécsi cég képviselői előtt vállalkozott arra, hogy Olaszországból nagyobb mennyiségben hozza be a gyógyszert, majd be is mutatott egy fuvarlevelet, amely szerint a bécsi pályaudvaron több vagonnyi gyógyszeráru áll. A cég megbízottja el is ment a pályaudvarra Menyus társaságában, majd a lepecsételt ládák egyikét felnyitotta, és abban valóban megtalálta a Salvarsant. Ezt követően kifizették az összeget Menyusnak, aki rövid úton felszívódott. A cég ezt követően észlelte, hogy a többi láda üres.⁸³ Egy másik hasonló történet szerint az olasz kormányának adott el több vagonnyi Salvarsant.⁸⁴ A történet létezik olyan verzióban, amely szerint egy német céget károsított meg több vagonnyi benzinnel Bécsben. A *Brassói Lapok* értesülései szerint az összesen hatvan, benzint tartalmazó kocsit egymás után érkezett be a bécsi pályaudvarra, az utolsó vagonból azonban beérkezéskor elfolyt a benzin a német cég képviselőjének szeme láttára. A történet szerint 59 vagon fizetett ki neki a cég, ám később, mikor Berlinben felnyitásra kerültek a tartályok, kiderült, hogy a többi tartályban víz volt, az utolsó kocsi tartályát Horváth szándékosan fúrta meg, ekképp bizonyítva, hogy valóban benzint szállított.⁸⁵

Ebből az időszakból Strasznof Ignác mesélte el saját átverését. Strasznof 1919 elején az osztrák fővárosba utazott, ahol egy lokálban megismerkedett egy olasz tiszttel, aki italozás közben felajánlotta neki, hogy csináljanak együtt üzletet. A tiszt elmondta, hogy információi szerint a bécsi húsbeszerző központnak 20 vagon ökörrre van szüksége. Az üzlet nyélbe ütése közel volt, amikor Strasznof a húsbeszerző központtól előleget kért, amelyet az igazgató hatmillió schilling értékben teljesített volna, megfelelő fedezet bizonyítása mellett. Strasznof ígéretet tett erre, majd beült egy kávéházba, ahol véletlenül összefutott Menyussal.

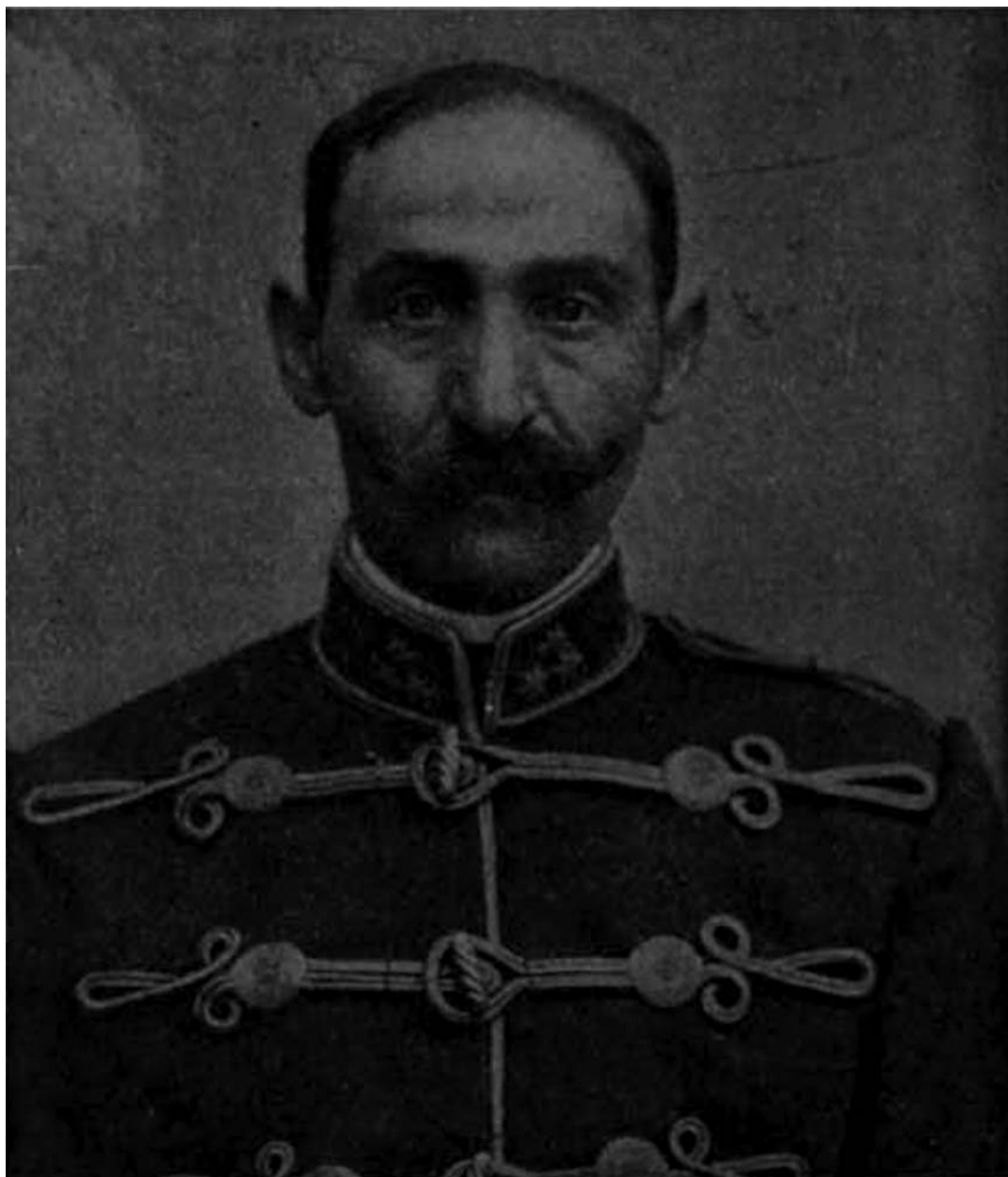
---

82 Horváth Menyhért, a szélhámosok királya... 3. p.

83 *Sági*, 1930. 6. p.

84 Kreuger utóda lett Horváth Menyus, a híres szélhámos. In: *Az Est*, 24. (1933) 190. sz. 12. p. (a továbbiakban Kreuger utóda...)

85 *f. n.*: Zseniális kalandor a huszadik században. In: *Brassói Lapok*, 36. (1930) 80. sz. 4. p. (a továbbiakban: Zseniális kalandor...)

5. kép *Strasznof Ignác portréja*. In: Tolnai Világlapja, 6. (1906) 50. sz.

Menyus előadott neki egy történetet, miszerint kirabolt egy bankot társaival együtt, és nem tud mit csinálni a rengeteg zsákmányolt részvényt. A betörésnek valóban híre kelt már, mire Strasznof felajánlotta, hogy segít — a részvényeket

fedezet gyanánt használja az előlegre, egyben kitervelték, hogy miképpen adják át az összeget, ám Menyus nem jelent meg a megbeszélte időpontban. Strasznof ezt észlelve szállodai szobájába sietett, majd csomagolni kezdett, hogy az első vonattal elutazzon a városból. Ekkor azonban detektívek kopogtak ajtaján és bevitték a rendőrségre, ahol azonban tájékoztatták: tévedésből hozták be. A rendőrségről igen dühösen távozott, és első útja a közös kávéházhoz vezetett, hogy felelősségre vonja kollégáját, azonban ismét detektívek jelentek meg és letartóztatták őket. Strasznof, saját elmondása szerint a marhaszállítási és a bankrablási ügy miatt öt évet kapott, Menyus büntetés nélkül szabadult.⁸⁶

A kolozsvári *Tükör* információi szerint Menyusnak egy ebben az időszakban elkövetett ügyét Friedrich Istvánnal való barátsága miatt eltussolták. A történet szerint Friedrichre hivatkozva „többmillió” üzletet csinált úgy, hogy burgonya vásárlására és szállítására nagyobb összeget vett fel, majd nem szállította le az árut. A lap szerint Friedrich István elsimította az ügyet, és Menyus nem került lakat alá.⁸⁷

1919 szeptemberében Bécsben csekkcsalás vádjával vizsgálati fogságba került, a lapok szerint azonban Horváthnak sikerült ügyvédjét megvezetni azzal, hogy magát Festetich Tasziló herceg törvénytelen fiának adta ki, így az ügyvéd közreműködött szabadlábra helyezésében. Hála gyanánt Horváth Menyus egyik társa, a szélhámoskodásaival ugyancsak hírnévre szert tevő Mogan Izidor megjelent az ügyvédnél, és a herceg jószágigazgatójaként mutatkozott be, majd Horváth nevében részvényeket, valamint az Osztrák–Magyar Bank zálogleveleit helyezte ügyvédi letétbe. Menyus ezt követően a letétekre hivatkozva, azokat biztosíték gyanánt használva csalt ki előleget kereskedőktől, majd Abonyi Gyula szerint megjelent az ügyvédnél, és előadta: a letétbe helyezett zálogleveleket Magyarországon értékesíteni akarja, helyükbe azok értékével megegyező dollárra szóló csekket helyezett el.⁸⁸ A *Neue Freie Presse* szerint a Landauer Bankháztól 1 550 000 dollárt, a Groag & Co. bankháztól 1 238 000 dollárt csaltak ki.⁸⁹

Frank László írja le szélhámosokról szóló munkájában, hogy Horváth Menyhért a Magyarországi Tanácsköztársaság idején Bécsben hogyan rövidített meg több bécsi bankot. A történet szerint egy nagybank ügyvezető igazgatójának előadta, hogy Magyarországról a vörösök miatt kénytelen volt elmenekülni, mivel azok elfoglalták birtokait, azonban Romániában továbbra is rendelkezik petró-

---

86 *Szücs*, 1932. 9. p.

87 A kolozsvári esernyőcsináló fia... 10–11. p.

88 *Abonyi*, 1933. 202. sz.

89 *Aus dem Gerichtsfall...* a. W. 9–10. p.

leumüzemekkel. Pénzét az amerikai First National Bank kezeli, amelyben lévő letétjéből szüksége van 100 000 dollárra, ennek folyósítását kéri a banktól. Az igazgató néhány nap haladékot kért, hogy távirati úton ellenőrizhesse az információk valóságát, amelybe Horváth beleegyezett. Frank szerint ezt eljátszotta egy magánbankkal, és egy másik bécsi nagybankkal is. Időközben Horváth társasága, Sugár Vilmos, a táviróhivatalnál dolgozó egyik barátja révén feltérképezte Bécs táviróhálózatát. A városból kivezető két nagy kábelvezetékot megosztották egymás között, majd munkásruhában megjelentek Bécs határában és kiásták a kábelvezetékek elosztószervezetét, mintha karbantartásról volna szó. Hosszas várakozás után, végül mindhárom pénzintézet táviratát sikerült lekövetni, majd egyórás időközökkel pozitív választ táviratoztak a bankok részére. Nemsokára megjelentek a pénzintézeteknél, és felvették az összegeket. A történet szerint ezután Sugár Vilmos Párizsba, Horváth Menyhért Triesztbe, majd Dél-Amerikába menekült.⁹⁰ Tábori Kornél által közölt verzió szerint Horváth 1920 őszén elküldte Sugárt Amerikába, aki kisebb összegeket helyezett el helyi bankokban, és hozzá tartozó csekkfüzetekkel tért vissza Bécsbe, ahol a csekklapokat 1000–20 000 dollár közötti összegekben töltötték ki Menyussal együtt. Horváth megismerkedett egy távirótiszttel, akinek segítségével könnyedén választ küldtek az igazolást kérő táviratra, majd felvették a bankból az összegeket. Tábori szerint összesen kilenc bankot károsítottak így meg.⁹¹

Több börtön, kevesebb család (1920–1932)

Frank László szerint, illetve a korabeli tudósítások alapján Menyus 1920-ban Bécsben tartózkodott, majd az év folyamán Dél-Amerikába ment, ahonnan 1921 májusában tért vissza.

A *Magyar Hírlap* 1920-ra teszi Menyus egyik igen ötletes szélhámosságát. A történet szerint a háború utáni infláció idején megismerkedett egy német birodalmi vámfőtanácsossal. A vámfőtanácsostól egyebek mellett megtudta, hogy azon esetekben, amikor valaki devizát akar külföldre csempészni, elkobzásra kerül a teljes összeg, amelyből 25% visszakerül a tulajdonoshoz, 25% a nyomravezetőé, míg a maradékot az állami jóvátétel csökkentésére fordítják. Menyus ennek alapján egy alkalommal értesítette a vámfőtisztet, hogy egy amerikai állampolgár devizát akar átcsempészni a határon. Az amerikai urat feltartóztatták, majd

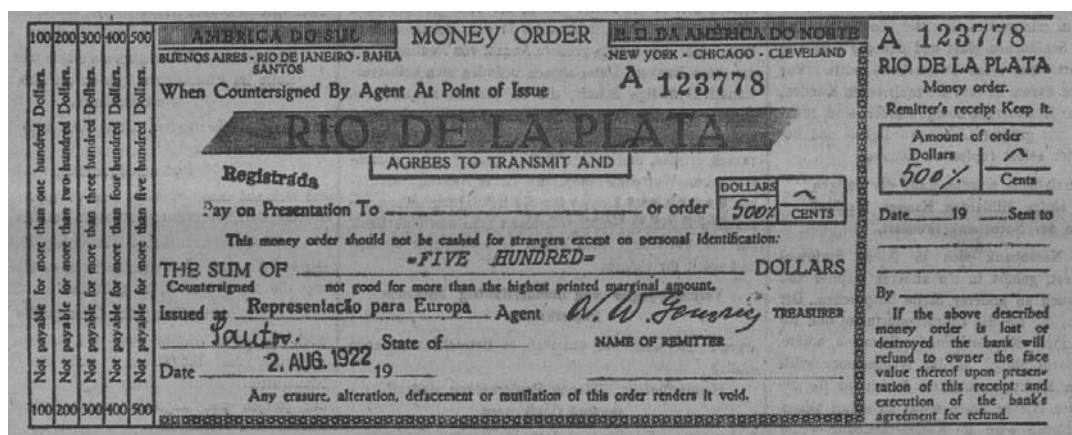
---

90 Frank, 1966. 130–132. p.

91 Tábori, 1924. 6. p.

a Menyus által elmondottak szerint kibontották duplafedelű poggyászát. A titkos rekeszben egy chicagói bank csekkét találták meg, 40 000 dollár értékben. Menyus részesedést kapott az összegből, majd pár héttel később kiderült: a csekk hamis, az amerikai úriember pedig Menyus ismerőse.⁹²

Frank László szerint 1920–1921-ben Dél-Amerikában, a Paraná és Uruguay folyók torkolatánál fekvő Rio de la Plata medencében, illetve annak környezetében található Gran Chaco területén újabb csalásokat követett el. A történet szerint Rio de Janeiro egyik hoteljének halljában egy fakereskedő elmesélte Horváthnak, hogy a környék számtalan kincset rejt magában, így a Gran Chaco területén érdemes lehet olaj után kutatni. Az elképzelés tetszett Horváthnak, aki háromhónapos expedícióra ment szakértőkkel együtt, akik megállapították, hogy valóban érdemes fűrni, olajat keresve. Frank szerint Horváth a szakértői véleményekre alapozva megalapította a Banca Rio de la Platát, és támogatókat keresett a brazil államapparátusban. A történet szerint Rio de Janeiro városi tanácsa, és a brazil kormány is vásárolt részvényeket, a befolyó összegből pedig megkezdődtek a fúrások. Négy hónap után három olajforrás megtalálásáról szóltak a hírek, és a bank részvényei is egy csapásra értékesebbé váltak. Horváth felhasználva az alkalmat, diplomáciai rangot kért és kapott, majd 1921 májusában visszautazott Európába. Frank szerint később derült csak ki, hogy sosem talált olajforrásokat.⁹³

6. kép [Frank László]: Direktor Geneves Rio de la Plata-Schecks.

In: Die Börse, 4. (1923) Nr. 6., 5–6. p.

92 Abonyi Gyula: Vasárnap újra eltűnt Budapestről Horváth Menyhért, a hirhedt nemzetközi csekkcsaló. In: Magyar Hírlap, 40. (1930) 186. sz. 8. p. (a továbbiakban: Abonyi, 1930.)

93 Frank, 1966. 133–134. p.

1921 táján, bécsi tartózkodása idején hozta össze a sors egy másik, ugyancsak nemzetközi hírnévre is szert tevő magyar szélhámmal, Tolnai-Turteltaub Szigfriddel. Turteltaub és Horváth Menyus egymásra találása, tehetségük közös gyümölcse volt a „la Platai csekkcsalás”. A két szélhámos a Rio de la Plata-i bank nevére kiállított csekkekre írt nagyobb összeget, majd a csekkeket bécsi bankokban sikeresen váltottak be. Annak érdekében, hogy hihető is legyen történetük, hamis táviratokat juttattak el az osztrák bankok részére, értesítve azokat a csekkek bemutatásáról a la Plata-i bank nevében.⁹⁴ Strasznof Ignác elmondása alapján az ekkoriban magát attasénak kiadó Menyus egy alkalommal hasonló csalásához az igazolásról szóló táviratot Pozsonyból küldte meg bécsi bankban dolgozó emberének, a pontos összeg (25 ezer holland forint), és a csekkszám feltüntetésével. A bank alkalmazottja ezt mutatta be az igazgatónak, s Horváth ennek révén jutott hozzá a pénzhez.⁹⁵

Frank László szerint Menyus 1921 végén Bécsben, ahol álnéven élt, és a Banca Rio de la Plata értéktelen részvényeit értékesítette, a bank nevére szóló csekkeket állított ki, amelyeket bandája egyik tagja, Friedrich Wilhelm Wetz értékesített. A szélhámosásra csak évekkel később derült fény, Frank László jóvoltából, aki a *Die Börse* című bécsi hetilapban közölte az egyik hamis csekket.⁹⁶ Frank szerint a bécsi közvélemény jót derült az ügyön, különösen a kibocsátó, I. W. Geneves igazgató, és elfogadó Juao Machado nevéen, előbbi ugyanis tolvajnyelven „csalót” jelent többes számban, míg utóbbi a csalás tényleges végrehajtóját.⁹⁷

Abonyi Gyula újságíró 1933. évi cikksorozatában közölte Menyus másik csalását is, miszerint 1920 nyarán egy bécsi banknál Festetich Taszilónak adta ki magát, mivel tudta, hogy a herceg korábban komoly összegű letétet helyezett el ott. 1934. évi, Abonyi ellen indított sajtóperében Menyus nem kérte ennek a cikknek a kiigazítását, jóllehet elmondása szerint a cikksorozat minden soráért feljelentést tehetett volna.⁹⁸ Abonyi szerint Horváth előadta a vezérigazgatónak, hogy

---

94 *Turcsányi Gyula*: Visszajött a békeidő: Turteltaubot megint elfogták. In: *Pesti Napló*, 76. (1925) 210. sz. 7. p. (továbbiakban: *Turcsányi*, 1925.), illetve *Szücs Nándor*: Horváth „Menyus”, a legügyesebb magyar szélhámos. In: *Magyarország* 32. (1925) 197. sz. 8. p., továbbá Zseniális kalandor... 4. p.

95 *Szücs*, 1932. 9. p.

96 *Frank*, 1966. 138. p., illetve [*Frank László*]: Direktor Geneves Rio de la Plata-Schecks. *Die Börse*, 4. (1923) Nr. 6., 5–6. p.

97 *Frank*, 1966. 138. p.

98 BFL Budapest Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperes iratok. (= VII.5.c.) 802/1934. Horváth Menyhért feljelentése Abonyi Gyula ellen.

előző este komoly összeget veszített a klubban, amelyet egy nap alatt vissza kell fizetnie, és nincs ideje arra, hogy apja, a herceg Keszthelyről folyósítson pénzt. Kétmillió koronát kért a banktól, mire azt a választ kapta, hogy másnap reggel készségesen fizet a bank. A köztes időben a vezérigazgató táviratozott Keszthelyre, hogy folyósítható-e az összeg a megjelent személy számára. Horváth társa, Mogan Izidor Abonyi szerint korábban Keszthelyre utazott, és előadta a postafőnököknek, hogy ő a herceg új magántitkára, aki az adminisztráció gyorsítása érdekében minden nap korábban eljön a postáért, ekképp a távirat megérkezésekor értesült annak tartalmáról, és rögtön választáviratot adott fel, amelynek alapján Menyusnak kifizették a kért összeget.⁹⁹

A *Pesti Napló* értesülései szerint Bécsben nem tartózkodott sokáig, ugyanis a rendőrség keresni kezdte, miután megrövidített egy ügyvédet, magát Eszterházy hercegnek adva ki — ez egyébként Strasznof Ignáccal közös passziójuk volt. Ezt követően Olaszországba tette át székhelyét. A korabeli sajtó szerint Tolnai-Turteltaubbal együtt az olasz kincstárnál hamis megrendelőleveleket mutattak be, majd kiviteli engedélyt kértek és kaptak benzinre és petróleumra, ezekből nagyobb mennyiséget felvásároltak Olaszország különböző vidékein, majd a szállítmányt átvitték a határon és túladtak rajta. A *Pesti Napló* értesülései szerint hárommillió líra kárt okoztak ezzel az olasz gazdaságnak.¹⁰⁰

A *Bécsi Magyar Ujság* szerint 1920 táján, miután ráunt a vad ellenforradalmiságra, egy bécsi filmgyárba szegődött el, ahol szerepeket is játszott. A cikk szerzője szerint annyira megtetszett neki egyik szerepe, amelyben amerikai kapitányt játszott, hogy a forgatás után sem vált meg tőle. A filmes élet után Bécs II. kerületében vásárolt egy nyomdát, amelyben Sugár Vilmossal csehszlovák koronát hamisított, ekképp „egy hét alatt 30–40 milliót keresett pénzhamisításon”.¹⁰¹ A *Bécsi Magyar Ujság* erre az időre teszi, hogy vállán egy majommal nagy feltűnést keltve sétált a Ringen. Ekkoriban már egy közel húsz főből álló bűnbanda feje volt.¹⁰² Bécsben a Salesianergasse 8. szám alatt vett ki lakást, névjegyén kilencágú korona volt látható, rajta pedig az állt:

---

99 *Abonyi*, 1933. 202. sz., illetve *Abonyi Gyula*: Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. In: *Magyar Hírlap*, 43. (1933) 203. sz. 5. p.

100 *Turcsányi*, 1925. 7. p.

101 Horváth Menyhért hamis ötezer koronásai. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 2. (1920) 181. sz. 4. p., illetve *Halmi József*: Hol gyártották a hamis 500 szokolosokat? In: *Bécsi Magyar Ujság*, 3. (1921) 157. sz. 6. p.

102 Horváth Menyhért nemzetközi szélhámosbandája... 3. p.

HORVÁTH MENYHÉRT DE BEÖSHÁZA
LOVASSÁGI SZÁZADOS ÉS I. O. KATONAI ATTASÉ
RIO DE JANEIRO

1921 nyarára teszik az újságok pozsonyi kiruccanását, ahova vonaton hamis diplomáciai útlevéllal utazott, „fontos politikai megbízatása” miatt, mint brazíliai diplomata. Frank László szerint itt ismerkedett meg Majthényi Pálnéval,¹⁰³ aki pár hónappal később részt vett egy kereskedelmi cég megrövidítésében. Egy újságírónak sikerült Menyussal interjút is készíteni Pozsonyban, egy étteremben, ahol különböző politikai ügyekről igen mélyrehatóan nyilatkozott a hírlapírónak; a riport 1921 augusztusában meg is jelent. Horváth Horthy Miklóst Európa rendőr-őrszemének és megmentőjének nevezte, majd pátosszal jegyezte meg: „Szemben ülök az entente reparációs bizottságának Brazília részéről delegált tagjával”, majd az újságíró kérdésére, miszerint mi lesz a cseh–magyar határkiigazítás ügyével, csak legyintett: „*ne izguljanak olyan nagyon! Azért az egy községért, amit a magyarok Verestyé (sic!) tájékán visszakapnak, nem érdemes lármázni...*”¹⁰⁴

Az immáron katonai attaséként működő beösházi Horváth Menyhért ezután visszatért Bécsbe, ahol a sajtó tanúsága szerint mikesházi előnévvel „felruházott” Harmath Lajos barátjával sikeresen rövidítettek meg egy bécsi vállalatot közel 7 millió koronával. Az újságokban megjelent csodálatos történet több variációban létezik. A *Neue Freie Presse* és a *Magyar Hírlap* szerint Menyus 1921. július 18-án megjelent egy hölgy, bizonyos báró Majthényiné társaságában, mint katonai attasé az Internationale Export und Import A. G. cég — röviden INTAG — igazgatójánál, Bernhard Janowitzernél, ahol a *Neue Freie Presse* szerint előadta, hogy ő Ghyka román hercegnő természetes fia, és kávészállítási üzleteket helyezett kilátásba Bécs és Brazília között. Kért és kapott előleget leszámítolásra váró, Rio de la Plata-i bank által kiállított csekkjére. A *Magyar Hírlap* cikke szerint — amit Menyus később nem tett rágalmozási vádjának tárgyává — Majthényiné vezet- te a tárgyalást, majd Menyussal együtt néhány nap múlva ismételten megjelent az igazgatónál, immáron a devizaközpont engedélyével, amely szerint engedélyt kaptak 24 millió korona kivitelére. A „pár” ekkor jelezte azt is, hogy Bécsből kívánnak új, modern gépeket vinni Rio de Janeiróba, amelynek finanszírozásába az igazgató — Menyus hamis csekkjei, mint fedezet mellett — 6 260 000 korona értékben szállt be. A történet egy másik változata szerint, amelyet az *Ellenzék* című lap hozott le, Menyus egy riói kereskedelmi vállalat képviselőjeként je-

---

103 Frank, 1966. 135. p.

104 „Szemben ülök a brazíliai delegátussal...” i. m. 5. p.

lent meg az INTAG-nál, és kifogástalan ajánlólevelet mutatott be. Előbb német márkára szóló csekkekkel állt elő, amelyek a cikk szerint kivételesen valódiak voltak, így megnyerte az igazgató bizalmát. Ezután milliós megrendelésekről tárgyalt, amelyek fedezetéül nagyértékű, francia frankra szóló csekkeket adott át, amelyeket a berni Sociéte de Banque Suisse állított ki a lyoni Credit Industrielle et Commerciale részére, és amelyekre összesen hétmillió koronát kért és kapott a részvénytársaságtól.¹⁰⁵ A történet szerint az Rt. igazgatója levelet írt a svájci bank berni részlegére, mire Baselből kapott választ, miszerint Bernben sosem volt fiókjuk. Az ügyben hamarosan nyomozás indult. A rendőrség — az *Ellenzék* szerint — egészen filmbeillő módon a kályhában és a szemeteskosárban talált papírokat összeillesztette, amelyből rekonstruálták, Horváth bandája merre kíván menekülni. Horváth elsőként a nőket küldte előre, akik az *Ellenzék* híradása szerint Triesztbe mentek, s őket követték a férfiak, köztük Harmath Lajos és maga Menyus. Triesztből együtt indultak tovább Genovába, ahol október 6-án a Brazíliába tartó hajóra kívántak felszállni, ám elutazásuk előtt letartóztatták őket.¹⁰⁶ A *Neue Freie Presse* és a *Magyar Hírlap* szerint 1921. szeptember 21-én Menyus társaival, Harmath Lajossal, Jarinay Sándorral Arnoldsteinbe utazott, ahonnan vonattal Genovába vitte őket újjuk. 1921. október 21-én itt tartóztatták le a társaságot az olasz hatóságok.¹⁰⁷ Ausztriának történő kiadatásuk alkalmával azonban annak elhúzódása miatt 1921. november 5-én szabadon engedték Menyust,¹⁰⁸ más források szerint megszökött a fogságból.¹⁰⁹ A *Bécsi Magyar Ujság* szerint ezután Párizsba utazott, ahol Faragó Andorral együtt, kifosztotta Eleonora Duse (1858–1924) híres színésznőt.¹¹⁰ A történet valószínűleg Faragó kloroformos rablásának parafrázisa, a legenda szerint ugyanis Faragó néhány társával 1923-ban elkábított és kifosztott egy Camp Dorris nevű híres táncosnőt.¹¹¹

---

105 Két kolozsvári fiatalember nemzetközi szélhámoskodása. In: *Ellenzék* 42. (1921) 229. sz. 5. p.

106 A kolozsvári esernyőcsináló fia... 14–15. p.

107 *Abonyi Gyula*: Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. In: *Magyar Hírlap*, 43. (1933) 204. sz. 5. p., illetve *Aus dem Gerichtsfall...* a. W. 9–10. p.

108 Szabadlábbon a szélhámos Horváth Menyhért. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 4. (1922) 9. sz. 4. p.

109 MTI Napi hírek. 1923. március 2.

110 Faragó Bandi beismerte... 3. p.

111 A rablással, csalással, zsarolással, lopással, pénzhamisítással, izgatással vádolt Faragó András becsületességét és hazafiasságát hangoztatja. A párizsi kloroformos szerelmes kábító meséi. In: *Pesti Napló*, 76. (1925) 14. sz. 12. p., illetve *Berényi Imre*: Faragó András, a kloroformos párizsi bandita, meg akarta zsarolni az Angol-Magyar Bank egyik igazgatójának feleségét. In: *8 Órai Ujság*, 14. (1928) 70. sz. 1–3. p.

1921 végén Berlinbe utazott, ahol megbetegedett és egy szanatóriumba vonult,¹¹² ahol a rendőrség 1922 elején letartóztatta. A *Neue Freie Presse* szerint 1922. január 2-án tartóztatták le, Frank szerint január 20-án Berlinben egy detektív rálőtt, balkarján megsebesítette majd lefogta. Eszerint betegsége miatt szanatóriumba — másutt a Cäcilien kórházba — került,¹¹³ ahonnan azonban állítólag szabadon tarthatta a kapcsolatot szélhámostársaival. 1922–1923-ban nemcsak Horváthot, hanem bandájának tagjait, Friedrich Wilhelm Wetzet, Tolnai-Turteltaub Szigfridet, Goldschmidt Mártont és másokat is egyenként letartóztatták és sorra elítélték: Menyus sem kerülte el a büntetést.¹¹⁴

A rabságból 1922. március 2-án levelet írt a *Bécsi Magyar Ujságnak*: „*Tud-e a bécsi rendőrség, ügyészség vagy más illetékes hatóság arról, hogy az ellenem feljelentést tevő Singer Rudolf, az „Intag” igazgató tanácsosa 24 millió osztrák koronát küldött részemre a Rio de Janeiro-i Banco Transatlantico Allemao Avenida Rio Banco főintézetéhez azon utasítással, hogy ott minden nekem kifizetett millió ellenében köteles vagyok előre 20 conto de reis-ot (circa 16 millió osztrák korona) befizetni. Az írásos utasítás értelmében az osztrák koronát a kiállításon dolgozó körülbelül kétezer osztrák munkás között magyar árfolyamon (1–10 különbség) kellett volna elhelyeznem, s az így elért haszon háromnegyed részét, Singer, konzul Janowitzter számlájára New Yorkba átutalni. [...] 1921. október hó 1-jén tanukkal láttamozott ajánlott levelet írtam a vállalatnak, amelyben az „Intag” által felajánlott üzletet súlyos bűnvádi következményekre való hivatkozással, visszautasítom.*”¹¹⁵

1923 márciusában a német hatóságok kiszolgáltatták Ausztriának, ahol vádat emeltek ellene.¹¹⁶ A per során Menyus azzal védekezett, hogy ő is egy család áldozata, társai verték át hamis csekkekkel, és rossz híret keltették. Tagadta azonosságát egy Horváth Ferenc Menyhért nevű, Budapesten korábban több ízben büntetett személlyel, nem vallotta magát bűnösnek. Családjára vonatkozóan titokzatos válaszokat adott, apja nevének közlése ellen tiltakozott, tanulmányaira vonatkozóan kitérő és ködös válaszokkal szolgált.¹¹⁷ A perről Németh Andor tudósított a *Bécsi Magyar Ujság*-ban, aki Menyust sáros, de mégis agyafűrt magyar szélhámosnak írta le, olyannak, akit környezete jószívű és érzékeny embernek

---

112 Turcsányi, 1925. 7. p.

113 Egy magyar szélhámos milliárdos zsákmánya... 4. p.

114 Horváth Menyhért nemzetközi szélhámosbandája... 3. p.

115 Halmi, 1922. 5–6. p.

116 Horváth Menyhért a bécsi Landesgerichten. In: *Bécsi Magyar Ujság*, 5. (1923) 68. sz. 4. p.

117 Aus dem Gerichtsfall... a. W. 9–10. p.

7. kép. Horváth Menyhért fantomképe az *Illustrierte Kronen Zeitung* 1927-es számában. Sensationeller Riesenbetrug des Königs der Scheckfälscher. *Illustrierte Kronen Zeitung*, Jg. 28. (1927) Nr. 9907. 5. p.

tartott. A szentimentális szélhámós azonban nem hatotta meg a bíróságot, 1923. november 6-án hatévi börtönbüntetést szabtak ki rá.¹¹⁸ A rászabott büntetést a felső-ausztriai Garstenben töltötte le, ahonnan büntetése kitöltése előtt, 1927. július

---

118 *Németh*, 1923. 2. p.

10-én¹¹⁹ helyezték szabadlábra.¹²⁰ 1934-ben ügyvédjének írt levelében, valamint a sajtónak is azt állította, hogy kegyelemmel szabadult, büntetését törölték.

A börtönben komoly tiszteletnek örvendett, rendszeresen kapott pénzt kívülről, és a fegyházirodán, majd a nyomdán dolgozhatott. Frank László és korabeli cikkek szerint a börtönből irányította következő csalását. Frank szerint a börtönben megismerkedett egy váltóhamisításért büntetett, Max Swoboda nevű elítélttel, aki jó hamisítóként Fernando Gonzalez madridi közjegyző nevére különböző iratokat hamisított, amelyek szerint Horváth — gazdag édesanyja halálával — 5 000 000 pezetát örökölt, amelyhez azonban 130 000 pezeta — átszámolva kb. 200 000 schilling — örökösödési illetéket kell kifizetni. Az ügyben eljáró ügyvéd, Horváth védője, dr. Schimanek készségesen intézkedik, ám az örökösödési illetéket valakinek meg kell előbb fizetnie. Ekkor Menyus kérésére értesítették Majthényi Pálnét, aki kölcsönt vett fel, és abból kifizette az ügyvédnek az összeget, majd Madridba utazott az örökség átvételéért. Madridban azonban nyomát se találta a közjegyzőnek, így feljelentést tett, ami alapján vádat emeltek Horváth ellen, aki a tárgyalás alkalmával nem tagadta a vádat: sőt, jelezte, hogy Majthényiné 600 000 schillinggel tartozott neki, így a hölgy által fizetett összeg jogos követelése volt. Frank szerint végül minden vád alól felmentették Horváthot.¹²¹

A *Magyar Hírlap* és a *Pesti Hírlap* szerint 1927. júliusi szabadlábra helyezését követően ismét lefogták, mivel 1919-ben megkárosította Hrabovszki főügyész¹²² özvegyét. Az özvegy feljelentést tett ellene, mely szerint a Tanácsköztársaság idején kb. 175–200 ezer korona értékben megkárosította, magát gróf Festetics és Ghyka román hercegnő fiának kiadva, azt ígérve, hogy elrejtí gyémánt ékszereit, így nem kell beszolgáltatnia azokat a kommün részére; valójában azonban Horváth elzálogosította azokat és megtartotta a pénzt. 1925-ben a nő felvette a kapcsolatot a börtönbüntetését töltő szélhámossal, aki ügyvédje útján jelezte: Madridban elhunyt anyjától 60 000 dollárt örökölt, így megtéríti neki a kárt. A nőtől azután védője révén további pénzeket csalt ki, majd kiszabadulása

---

119 MTI Napi hírek. 1927. augusztus 23.

120 A Friss Ujság 1932. évi cikke szerint 1920 és 1927 között Amerikában óriási csekkcsalásokat követett el, a korabeli sajtó azonban egyöntetűen Horváth börtönéveiről írt az 1923–27 közötti időszakra vonatkozóan. A cikkért I. Ivar Kreuger csendes társa Horváth Menyhért magyar kalandor volt. In: Friss Ujság 37. (1932) 101. sz. 6. p.

121 Frank, 1966. 142–149. p., illetve Sensationeller Riesenbetrug des Königs der Scheckfälscher. Illustrierte Kronen Zeitung, Jg. 28. (1927) Nr. 9907. 5–6. p.

122 Valószínűleg Hrabovszky Tihamér királyi ügyész — elhunyt 1911-ben.

után felkereste, és további pénzeket kért tőle az örökösödési eljárás okán.¹²³ Ezt követően 1927. augusztus 23-án¹²⁴ sokadára fogták le a bécsi rendőrök.¹²⁵ A bírósági eljárás alkalmával Menyus természetesen ártatlannak vallotta magát, és azzal védekezett, hogy a világháborút követően a román tengerészetnél szolgált, „Magyarországra való visszatérése után a román haditörvényszék távollétében halálra ítélte, mert állítólag felrobbantotta az osztrák–magyar dunai flottát, hogy ne kerüljön román kézre”. A csodálatos történetek ellenére a tárgyalást követően Menyust tizenöt hónap börtönbüntetésre ítélték, amely ellen semmisségi panaszt nyújtott be, de hiába.¹²⁶

Egyes híradások szerint 1927-ben és 1928-ban Dél-Amerikában élt, ahol beállt a hadseregbe, és magas rangig vitte. Különféle legendák szerint 1928-ban tengernagyi ornátusban Bécsbe utazott, ahol kávé akart eladni a hadsereg részére igen olcsón. Abonyi Gyula riportsorozata szerint ebben az időszakban Rio de Janeiróban magát magyar kereskedelmi attasénak adta ki, és meggyőzte a helyi kávéültetvényeseket, hogy áruikkal az ő berlini elosztóján keresztül kereskedjenek; ekképpen Menyus kezdte intézni európai üzleteiket, amire Abonyi szerint nagyobb előleget is kapott. A cikkíró szerint többé sosem látták Rio de Janeiróban Horváth Menyhértet.¹²⁷ (Menyus brazíliai eseteit 1920/21-re, az 1920-as évek végére, illetve 1917–19 közötti időszakra, ritkábban az első világháború előttre teszik a különböző lapokban.)

Az *Est* tudósítása alapján 1928 és 1930 között börtönben ült, majd bankházat nyitott Berlinben. A lap információi szerint 1930-ban ismét letartóztatták, és a Reichstagban Rudolf Breitscheid interpellált egy emigráns „magyar baloldali politikus” szabadon bocsátása érdekében, aki az *Est* riportere szerint Menyus volt.¹²⁸ A *Pesti Napló* ezekkel kronológiai ellentmondásban lévő története szerint Menyus helye alig hűlt ki a börtönben, mikor 1929-ben új üzletágra vetette rá

---

123 Horváth Menyhértet, a többszörös csekkcsalót bécsi büntetésének kitöltése után kiadják Magyarországnak. In: Magyar Hírlap, 37. (1927) 191. sz. 5. p.

124 MTI Napi hírek. 1927. augusztus 23.

125 Bécsben letartóztatták Horváth Menyhértet, a hirhedt csekkcsalót. In: Pesti Napló 78. (1927) 190. sz. 4. p., illetve Bécsben elfogták Horváth Menyhértet, a hirhedt magyar szélhámost. In: Pesti Hírlap, 49. (1927) 191. sz. 6. p.

126 Horváth Menyhértet, a hirhedt magyar szélhámost tizenöt hónapi börtönre ítélte a bécsi törvényszék. In: Pesti Hírlap, 50. (1928) 67. sz. 10. p.

127 *Abonyi Gyula*: Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. In: Magyar Hírlap, 43. (1933) 215. sz. 6. p. (a továbbiakban: *Abonyi*, 1933, 215. sz.)

128 Kreuger utóda...12. p.

magát, és Bécsben gyümölcs- és más élelmiszerszállítmányokra szóló hamis fuvarlevelek meghitelezésével foglalatzkodott társaival együtt.¹²⁹ Menyus ismét a már jól ismert rács másik oldalára került, ahonnan 1930 elején szabadult rövid időre,¹³⁰ majd Ausztria teljes területéről kitiltották.¹³¹

Rabsága után 1930 elején visszatért Budapestre, ahol idejéből „csupán” arra futotta, hogy esztergomi bankigazgatóként környékezze meg Watzdorf Konrád bárót, átverje a Polgári Gazdasági Szövetkezetet, valamint a Concern Egyesült Kereskedők céget és mindeközben –véltetően pénzszerzési célból — udvaroljon egy elvált nőnek.¹³² A *Budapesti Hírlap* szerint Watzdorf egy százezer pengős váltó alá hamisította gróf Eszterházy Tamás nevét, majd a váltót megkísérelte értékesíteni. A báró vallomása szerint az értékesítéssel megbízott egyik ügynök ismertette össze Horváth Menyhérttel, aki esztergomi bankigazgatóként mutatkozott be neki.¹³³ Horváth megígérte, hogy beváltja a csekket, ám hamarosan felmondta az üzletet.¹³⁴ A *Pesti Napló* tudósítója szerint Horváth társaival hitelből vásárolt autókat akart eladni a bárónak.¹³⁵

A Concern Egyesült Kereskedők Központi Irodája megrövidítését Biró Zsigmond detektív göngyölítette fel. Történt ugyanis, hogy 1930. február 24-én megjelent a cégnél Horváth Menyhért, aki Horváth Mihályként mutatkozott be, és előadta: a Germania Gépkereskedelmi Rt. mérnöke, és felajánlotta, hogy a munkaadójánál foglalkoztatottakat ráveszi, hogy a Concernnél vásároljanak. A Concern irodája leellenőriztette a Menyus által közölteket, amely — Menyus ügyeskedése révén — igaznak bizonyult, így megbízták a cég képviselőjével, és felhatalmazták, hogy saját maga és mások részére vásárlási könyvet bocsásson ki. Menyus maga és egy ismerőse részére állított ki vásárlási könyvet, ismerősét a Germania Rt. munkatársaként jelölve meg, majd saját nevében 750,95 pengő, ismerőse nevében 288,4 pengő értékben vásárlást eszközölt azokban. Az ügyre akkor derült fény, mikor Menyus ismerőse megjelent a cégnél és tájékoztatta annak képviselőit: ő sosem állt a Germania alkalmazásában és ő maga nem élt vásárlással a cég felé. A közel 1000 pengős kár kinyomozására a Concern felkérte

---

129 Nagy családok áruhitellevelekkel. In: *Pesti Napló*, 80. (1929) 203. sz. 27. p.

130 Watzdorf Konrád bárót újra letartóztatták. In: *Budapesti Hírlap*, 50. (1930) 103. sz. 6. p.

131 Horváth Menyust elfogták Bécsben. In: *Pesti Napló*, 81. (1930) 145. sz. 19. p.

132 Kun Béla pénzén „majmos” diplomata... 9. p.

133 Watzdorf Konrád bárót újra letartóztatták... i. m. 6. p.

134 Százezerpengős Eszterházy-váltó bűnyüvének újabb fejleményei. In: *Magyar Hírlap*, 40. (1930) 103. sz. 5. p.

135 Újból letartóztatták báró Watzdorff Konrádot. In: *Pesti Napló*, 81. (1930) 103. sz. 10. p.

Biró Zsigmondot, aki a fentiek kinyomozása után 1930. március 19-én feljelentést tett a budapesti rendőrség főkapitányságán.¹³⁶ A Concernhez hasonlóan a Polgári Gazdasági Szövetkezet is felkérte Birót, hogy szerezzen információt Menyusról, ugyanis 1930 elején megjelent náluk, magát repülőtisztnek adta ki, majd pénzt csalt ki a szövetkezettől. Biró a szövetkezetet is értesítette Horváth személyéről és viselt dolgairól, ám az ügyben végül a szövetkezet nem tett feljelentést. Biró ezen kívül felkérte egy családapa is, hogy elvált lányának udvarló személyről — Horváth Menyhértről — szerezzen információkat. Mikor Biró kedvezőtlen adatokat közölt, a családapa eltiltotta lányát Menyustól.¹³⁷

1930 márciusában az utána nyomozó Biró Zsigmond felismerte egy Nagymező utcai étteremben, és lefogták. Rábizonyítani azonban nem sikerült bűncselekményt, így román állampolgárságára hivatkozva végül „csak” kitiltották Magyarországról,¹³⁸ az *Ujság* szerint Budapestről tiltották ki, és kitoloncolták az országból.¹³⁹ Az *Ujság*, valamint Abonyi Gyula, a *Magyar Hírlap* újságírója szerint 1920-ban egy budapesti ügyvéd útján kérelmezte magyar állampolgárságát, ám a belügyminisztérium nyilvántartásában hasonlót nem találtak, a Menyus által megnevezett ügyvéd pedig valószínűleg soha nem létezett.¹⁴⁰ A *Brassói Lapok* ezt követően mondhatni örömmel számolt be arról, hogy a nemzetközi hírű, kolozsvári születésű szélhámos Romániába jön.¹⁴¹ A várakozásoknak azonban Menyus nem akart megfelelni, külön kérte a magyar hatóságokat, hogy ne Romániába toloncolják ki, mivel ott üldözik, és ő Berlinbe akar eljutni. 1930. májusi kitoloncolásának helyszínéről eltérő információkat közöltek a lapok. A *Magyarság* szerint teljesítették kérését, és kikísérték a magyar határig, ahol rábízták, miképp jut át, majd pár nap múlva Menyus Bécsből táviratozott, hogy nemsokára utazik tovább a német fővárosba, jöllehet egész Ausztria területén sem tartózkodhatott

---

136 BFL VII.5.c. 802/1934. számú sajtóper. Biró Zsigmond feljelentése a budapesti főkapitányság részére 1930. március 19-én.

137 BFL VII.5.c. 802/1934. számú sajtóper. Biró Zsigmond tanúvallomása.

138 *Sági*, 1930. 6. p., illetve Abonyi, 1930., valamint Megint Budapesten van Horváth Menyhért az országból kitiltott kalandor? In: *Budapesti Hírlap* 50. (1930) 181. sz. 12. p.

139 A csekkcsaló Horváth Menyhértet politikai bűn miatt Pozsonyban letartóztatták. In: *Ujság*, 6. (1930) 171. sz. 9. p. (a továbbiakban A csekkcsaló...)

140 Kitoloncolják az országból Horváth Menyust, a szélhámost. In: *Ujság*, 6. (1930) 71. sz. 8. p., illetve *Abonyi Gyula*: Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. In: *Magyar Hírlap*, 43. (1933) 236. sz. 8. p.

141 Zseniális kalandor... 4. p.

volna.¹⁴² Az *Ujság* híradása szerint azonban kitoloncolását követően rövid ideig szülővárosában, Kolozsváron bujkált, így lehetséges, hogy mégis Romániába toloncolták.¹⁴³

Menyus a hírek szerint ismét Bécsben maradt, ahol kitiltásának megszegése miatt 1930 júniusában letartóztatták, és egyhavi börtönt kapott.¹⁴⁴ Menyus tisztességes állampolgár lévén letöltötte büntetését, majd hamis útlevelel — más források szerint útlevelel nélkül - Pozsonyba utazott, jóllehet Csehszlovákiából is ki volt tiltva. Ennek pontos okairól csak sejtéseink vannak, a *Tolnai Világlapja* hét évvel korábban, 1923-ban arról írt, hogy Horváth Menyus tizenkilencmillió hamis cseh koronát hozott forgalomba.¹⁴⁵ Pozsonyban először tévedésből tartóztatták le, majd tiltott határátlépésért pénzbüntetésre ítélték, a *Magyar Hírlap* szerint pedig annak ellenére, hogy Magyarországról is ki volt tiltva, a hivatalos közegek hallgatólagos beleegyezése mellett jött át a magyar határon, és meg sem állt Budapestig. A *Népszava* tudósítása szerint Pozsonyban „politikai akció szolgálatába szegődött”, így a pozsonyi rendőrség politikai osztálya 1930 júliusa folyamán lefogta, a konkrét okokról azonban nem tájékoztatta a közvéleményt. Budapestre érkezését követően nem sokkal, 1930 augusztus elején Biró Zsigmond nyugalmazott detektív jelentést tett a budapesti rendőrségnek arról, hogy Horváth Menyhért álnéven meglátogatta őt otthonában, és véleménye szerint megszökött a pozsonyi rendőrségről. Elmondása szerint Lehel utca 5. szám alatti lakásán egyik délután megjelent egy magát a szobalánynak Fröhlich Károlyként bemutató személy, és a detektív hollétéről érdeklődött. Megtudva azonban, hogy otthon tartózkodik, zavarba jött, és elsietett. A szobalány mindezt rögtön elmesélte a főfelügyelőnek, aki ablakán keresztül Horváth Menyhértet ismerte fel a titokzatos személyben — közölte több budapesti újság.¹⁴⁶ A *Magyar Hírlap* értesülései szerint Menyus 1930. augusztusi budapesti tartózkodása idején megjelent ügyvédjénél, akinek

---

142 Kitoloncolták a csekkcsaló Horváth Menyhértet Magyarországról. In: *Magyarság*, 11. (1930) 102. sz. 10. p.

143 A csekkcsaló... 9.

144 Két büntetésével újra elfogták Bécsben Horváth Menyhért nemzetközi csekkcsalót. In: *Friss Újság*, 35. (1930) 145. sz. 8. p., illetve A csekkcsaló... 9. p.

145 *Tábori Kornél*: Hogyan fosztják ki Pesten a vidéki embert? In: *Tolnai Világlapja* 23. (1923) 7. sz. 18. p.

146 Megint Budapesten van Horváth Menyhért... i. m. 12. p. illetve Pozsonyban letartóztatták s mégis Pesten van Horváth Menyus, a híres szélhámos. In: *Ujság* 6. (1930) 181. sz. 12. p.

jelezte: nem járt Bírónál. Emellett elpanaszolta, hogy a rendőrség ismét keresi, természetesen minden ok nélkül.¹⁴⁷

Menyus neve ezt követően közel két évig nem tűnt fel a hazai sajtóban. 1932-ben a lapok híradása szerint Berlinben élt, ahol az *Esti Kurir* riportere szerint a Theater im Palmenhaus igazgatója lett. Ez idő tájt Palásti László (1903–1979) tudósító riportot közölt Menyussal, amelyben a riporter a színháznyitási kísérletet egyetlen sikertelen próbálkozásának tartotta. Szó esett életének megfilmesítéséről, emlékiratok megírásáról, és további képtelennek tűnő esetekről, amelyek valószínűleg — oly sok más történethez hasonlóan — a fantázia szüleményei. Menyus, aki imázsát maga is építette, elmesélte a riporternak, miképp jött át egy csatahajón braziliai admirálisként Európába, miképp vett fel közel félmillió dollárt Bécsben egy bankból, miképp élt nyugalomban a bécsi Grand Hotelben, amikor az egész ország rendőrsége őt kereste, hogy braziliai rezidenciájában lévő „Anna Pavlova-termében” közel 200 Anna Pavlovát ábrázoló képe van, aki elmondása szerint természetesen a szeretője volt.¹⁴⁸ Később Menyus pontosított a lapnak, amennyiben ő „csak” a berlini színházat finanszírozza, a veszteséges vállalkozása oka pedig a gazdasági válság.¹⁴⁹ Bár a mecénás-szélhámos az *Esti Kurir* riportérének panaszkodott az ingyenjegyekről, az *Est* 1933. évi cikke szerint azonban maga tette tönkre a színházat úgy, hogy mindenkinek szabadjegyet adott, mindezt azért, mert nem mutatták be a darabját.¹⁵⁰

A svéd miniszterelnök megbuktatása (1932)

Menyus berlini interjúja alkalmával elmondta, terveik között szerepel, hogy eladja nagy értékű svéd állampapírjait. Valóban jó svédországi kapcsolatokkal rendelkezett, 1930 után néhány év alatt sikeresen építette ki és fejlesztette svédországi kapcsolati tőkéjét, gazdag és nagy hatalmú svéd pénzemberek ismerőse, esetenként tanácsadója, bizalmasa lett. A korabeli sajtó szerint a történelem kiszámíthatatlan folyama és Menyus kiváló manipulációs készsége, kapcsolatai egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy 1932-ben közreműködjön egy igen kényes

---

147 *Abonyi*, 1930. 8. p.

148 *Palásti László*: Horváth Menyus, a híres nemzetközi kalandor, színházat nyitott Berlinben. In: *Esti Kurir*, 10. (1932) 48. sz. 7. p.

149 A százkét kilós házasságszédelő Mayer Sándor levele a kalandorok és szélhámosok filozófiájáról. In: *Esti Kurir*, 10. (1932) 52. sz. 5. p. (a továbbiakban A százkét kilós házasságszédelő...)

150 Kreuger utóda... 12. p.

politikai ügyben. 1932 augusztusában hosszú hasábokban jelent meg a szenzációs hír a magyar lapokban: Horváth Menyus megbuktatta a svéd miniszterelnököt.¹⁵¹

Az ügy háttérében a lapok híradása szerint az ún. Kreuger-ügy állt. Az egyik legbefolyásosabb svéd vállalkozó Ivar Kreuger, a „gyufakirály” volt, aki ekkoriban a világ gyufagyártásának $\frac{3}{4}$ részéért felelt. Kreuger bizalmasa — közlik a lapok — az 1930-as évek legelején a magyar Horváth Menyus volt, aki megnyerő fellépésével könnyen szert tehetett Kreuger barátságára, gyakran tanácsokkal is ellátta őt. Andor Leon újságíró 1983-as cikkében írta le az egyik variációt arra vonatkozóan, hogy Menyus miképp is került kapcsolatba Kreugerrel. A történet szerint bűnbandája egyik tagjával, Goldschmied Mártonnal eszelte ki, hogy átver egy Ferdinand Rieger nevű öregurat, aki saját elmondása szerint felfalta az örökké égő gyufát. Menyus felajánlotta, hogy a találmányt eladja Ivar Kreugernek, akit Leon szerint ekkor még nem is ismert, a vételár 10%-áért cserébe. Erre, és az utazásra ezer korona előleget kért Riegertől, amelyet meg is kapott. Menyus a pénzt megosztotta társával, majd valóban elutazott Stockholmba, ahol Kreuger felvette propagandaosztályára; az „örökégő gyufát” pedig sosem adta el.¹⁵² 1932-es, Abonyi Gyulának adott interjújában azt mondta, hogy Párizsban ismerkedett meg Kreugerrel egy vacsorán, ahol véletlenül került a vállalkozó mellé, akit ezután ott helyben lerajzolt, majd a kép alá biggyesztette a gyufakirály teljes nevét. Kreugernek a történet szerint annyira tetszett az élethű aláírás — amelyet, ha nem látja, hogy Menyus írt, magáénak könyvelt volna el —, hogy életre szóló barátságot kötött az egykori ál-Festetics gróffal.¹⁵³ Ugyancsak Abonyi Gyula írta le azt a változatot, miszerint Brazíliában találkoztak, ahol egy karikatúrát rajzolt a gyufakirályról, majd aláírkantotta Kreuger aláírásának tökéletes mását.¹⁵⁴ Frank László szerint 1928-ban ismerkedett meg Kreugerral, és együtt alapították meg a Norrbotteni Aranybánya Kiaknázási Részvénytársaságot. Erről Horváth kiadatlan emlékirataiban állítólag azt állította, hogy komoly sajtókampány mellett sikerült felfuttatni a céget, ám Kreuger végül nem készpénzzel fizetett, hanem aranybánya-részvényekkel.¹⁵⁵

---

151 Az ügyről beszámolt az Esti Kurir, a Magyar Hírlap, a Tolnai Világlapja, az Ujság, a Friss Ujság.

152 *Andor Leon*: Pesti szélhámosok külföldön II. In: *Ország-Világ*, 27. (1983) 17. sz. (továbbiakban: *Leon*, 1983.) 23. p.

153 *Abonyi Gyula*: Horváth Menyhért: Kreuger barátja. In: *Magyar Hírlap*, 42. (1932) 195. sz. 4. p. (továbbiakban *Abonyi*, 1932.)

154 *Abonyi*, 1933. 215. sz.

155 *Frank*, 1966. 150–151. p.

A korabeli lapok szerint ehhez hasonló spekuláció volt az állítólagos miniszterelnök-buktatás előzménye.¹⁵⁶ Az *Esti Kurir* 1932-ben arról írt, hogy Kreuger megbízta Menyust, szerezzék meg lehetőleg minél olcsóbban a Grundfos-aranybányákat, illetve Menyus saját bevallása szerint emellett a Boliden-bányát is Kreuger megbízásából szerezte meg.¹⁵⁷ Horváth többször tárgyalt a Grundfos-bányák tulajdonosával, aki 2,5 millió márkáért hajlandó volt eladni azokat. Tervük az volt, hogy közel 300%-os haszonnal adjanak túl rajta; vélhetően az ekkor szerzett vagyonát nevezte berlini interjúja alkalmával „nagyértékű svéd állampapíroknak”. 1931-ben sikerült lebonyolítani az üzletet,¹⁵⁸ Kreuger azonban váratlanul, 1932 márciusában Párizsban elhunyt. A híradások szerint főbe lőtte magát, hagyatékának árverezését pedig szeptember 14-re tűzték ki,¹⁵⁹ jóllehet sokak szerint nem öngyilkosság vagy a véletlen okozta halálát. Egy másik verzió magát Horváth Menyust teszi felelőssé Kreuger haláláért, aki leleplezve a svéd vállalkozót, öngyilkosságba kergette.¹⁶⁰ A vállalkozó halálát követően svédországi cégbirodalma amerikai leányvállalataival együtt csődbe ment, amelyet széleskörben „Kreugerkraschen”-nek neveztek és neveznek, hatásai komoly pénzügyi, politikai következményekkel jártak világszerte, és különösen Svédországban. A cégbirodalom összeomlásával számtalan kis- és középvállalkozás, amelyek Kreuger papírjaiba fektettek, szinte teljesen tönkrement, a közvélemény pedig ebben az igen hektikus helyzetben szerzett tudomást Kreuger és a svéd miniszterelnök 1932 februári korrupciós ügyéről.

A korrupciós ügyet a magyar lapok szerint Horváth Menyhért robbantotta ki. A gyufakirály halála után magyar lapok híradása szerint a bányaspekuláció zavaros értékpapírjaival és különböző értéktárgyakkal kapcsolatban a svéd állami ügyészség eljárást indított Horváth ellen, aki, amint perbe fogták, arra utasította a Kreuger-hagyatékot kezelőket, Kreuger cégének vezérigazgatóját és a svéd államügyészt, hogy adják át neki a hagyatékból a vádiratban szereplő értékpapírokat. A kérést nem teljesítették, így Menyus levelet intézett Carl Gustaf

---

156 A gyufakirály belső bizalmasa egy ismert magyar szélhámós. In: *Kis Ujság*, 45. (1932) 101. sz. 6. p.

157 *Lukács István*: Horváth Menyus megöli a legendákat. In: *Az Est*, 25. (1934) 111. sz. 12. p. (a továbbiakban: *Lukács*, 1934.)

158 Ivar Kreuger egyik üzlettársa – Horváth Menyhért, a híres nemzetközi kalandor volt. In: *Esti Kurir*, 10. (1932) 101. sz. 7. p.

159 Szeptember 14-én árverezik Kreuger hagyatékát. In: *Keleti Ujság*, 15. (1932) 205. sz. 6. p.

160 Ha már akkor lett volna Kék fény... In: *Békés Megyei Népújság*, 25. (1970) 285. sz. 6. p. (a továbbiakban: *Ha már akkor lett volna Kék fény...*)

Ekman svéd miniszterelnökhöz, hasonló tartalommal, egyben leszögezte, hogy az értékpapírok kizárólagos tulajdonában állnak, ám a miniszterelnök is elhajtotta, rábízva az ügyet az államügyészségre. Végül Menyust felmentették, a magyar lapok információi szerint a „szélhámoskirály” ugyanakkor — valószínűleg a gyufagyáros révén — sokat tudott a miniszterelnök viselt dolgairól, és nem felejtett, Ekman mondhatni „kihúzta nála a gyufát”. Menyus a történet szerint tudott arról, hogy 1932 februárjában a gazdasági világválság miatt nehéz helyzetbe került kormányzó párt vezetője, Ekman nagyobb összegben fogadott el a közelőgő kampányra párttámogatást Kreugertől.¹⁶¹ A büntetőeljárás megszüntetése után a korabeli sajtó szerint Menyus küldött egy levelet a svéd király kabinetirodájának, amelyben konkrét iktatószámú nyomozati aktára hivatkozva állította, hogy a miniszterelnököt az azóta elhunyt Ivar Kreuger sikeresen vesztegette meg; Ekman a gyufakirálytól 50 ezer korona értékű csekket vett fel. Levelét az *Esti Kurír* híradása szerint az alábbiakkal zárta: „Minden rágalom ellenére Kreuger az én véleményem szerint becsületes ember volt és azoknak a kutyáknak, akik éveken át tényérnyalói voltak, végül is egyszer fel kell csak hagyniok a gyalázkodással”. Horváth Menyus, aki az 1920-as években többet volt a börtön falain belül, mint azokon kívül, a lap szerint levelével kellemetlenül nagy botrányt okozott a svéd közvéleményben. Az *Esti Kurír* szerint a svéd király üdülését félbehagyva járt utána az esetnek, és kérte ki a nevezett Nr. MPE/31/32. iktatószámú aktát, amelyből kiderült, Menyus állításai igazak voltak. A királyi kabinetiroda munkatársai ekkor felkeresték a „tényérnyaló” miniszterelnököt, aki tagadta a vádakát. Végül az összeg átadásáról szóló csekk előkerülésével a király lemondásra utasította Carl Gustaf Ekmant, amelyet a Miniszterelnöki Hivatal 1932. augusztus 6-án elfogadott. Lemondására az országgyűlési választások előtt egy hónappal került sor.¹⁶²

Az ügynek — bár igencsak hihetőnek tűnik — a svédországi sajtóban nyomát sem találtam. A hazai sajtóban az *Esti Kurír* hivatkozott arra 1932. augusztus 27-i számában, hogy a stockholmi *Dagbladed* hírt adott az esetről. A lap 1932 augusztusi számainak átnézésében Bándi Eszter volt segítségemre, Horváth Menyhértet azonban a *Dagbladed* egyszer sem említette. Valószínűsíthető, hogy az informá-

---

161 *Floden, Hans T.*: Carl Gustaf Ekman. In: Svenskt biografiskt lexikon. 1950. (<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15855> — a letöltés ideje: 2020. május 2.)

162 A magyar Horváth Menyhért buktatta meg a svéd miniszterelnököt, aki Kreugertől pénzt fogadott el. In: *Esti Kurír*, 10. (1932) 191. sz. 7. p., illetve A gyufakirály magyar bizalmasa buktatta meg Eckmann svéd miniszterelnököt. In: *Friss Ujság*, 37. (1932) 191. sz. 5. p., továbbá *Szücs*, 1932. 9. p.

ciókat maga Menyus juttatta el több magyarországi laphoz, amelyek kritika nélkül lehozták azt.

Sajtóperek és legendák. Menyus utolsó aktív évei (1933–1938)

Horváth Menyhért az *Est* információi szerint Kreuger cégbirodalmának összeomlása után a gyufakirály utódja lett, átvette a Kreuger-hagyaték berlini vezetését, és a konszern egyik képviselőjeként működött. Menyus az 1930-as évek elején — saját bevallása szerint — Berlin két nagy színházának — a berlini Neue Metropol Theater Betriebs GmbH-nak, illetve a Theater am Kurfürstendamm-nak — volt vezetője,¹⁶³ valamint az ugyancsak berlini Schackto-graph GmbH cég mérnökfőnöke és vezérmenedzsere volt.¹⁶⁴ 1933 májusában színházi vállalkozásának a *Kis Ujság* tudósítója szerint vége lett, Menyus később, egy pere alkalmával azonban azt állította, hogy csak ősszel veszítette el magas pozícióit. A *Kis Ujság* információi szerint 1933 júniusában megalapította a *Deutsche National Export und Import Verein* nevű céget, amely különböző német árukkal kereskedett,¹⁶⁵ Frank szerint Hitler hatalomra kerülését követően Hoch- und Tiefbau GmbH néven hozott létre építési vállalkozást.¹⁶⁶ Menyus projektjeinek végül a német rendőrség vetett véget 1933 augusztusában, amikor letartóztatták egy Magyarországon megjelenő Abonyi Gyula-féle cikksorozat alapján.

Menyus az 1930-as évekre már komoly ismertségre tett szert, nevét Magyarországon és azon kívül is sokan ismerték, viselt dolgait és csalásait számtalan magyarországi és külföldi lap megírta. Az *Est*, a *Pesti Napló* és az *Esti Kurir* mellett számos folyóiratban jelent meg csalásairól — olykor igen hatásvadász — tudósítás. A *Tolnai Világlapja*, Ekman bukását követően portrét is közölt róla,¹⁶⁷ és különböző ügyei miatt gyakori szereplője volt a korabeli tudósításoknak. Gyakorta szolgáltatott információt különböző csalásairól, folyamatban lévő büntetőügyeiről különböző lapoknak, így például az *Esti Kurir*nak¹⁶⁸ vagy a *Bécsi Magyar*

---

163 Kreuger utóda... i. m. 12. p.

164 BFL VII.5.c. B.I. 802-12/1934. Horváth Menyhért sürgős kérvénye tárgyalási határnap elhatalasztása iránt. 1934. április 24.

165 Horváth Menyus, a világhírű szélhámós nagyszabású vállalatot alapított Berlinben. In: *Kis Ujság*, 46. (1933) 129. sz. 7. p.

166 *Frank*, 1966. 154. p.

167 A zseniális kalandor. In: *Tolnai Világlapja*, 32. (1932) 37. sz. 48. p.

168 A százkét kilós házasságzédelgő... 5. p.

Ujságnak,¹⁶⁹ amelyek szívesen cikkeztek róla. Menyus célja ezzel az imázsépítés volt, így esetenként „exkluzív interjút” is adott különböző újságíróknak, így 1930-ban Abonyi Gyulának is.¹⁷⁰ Abonyi az 1930-as években számtalan cikket írt a *Magyar Hírlapba* különböző szélhámosokról, Strasznof Ignácról,¹⁷¹ Tolnai-Turteltaub Szigfridről¹⁷² és másokról, valamint előadásokat is tartott a témában. 1933. augusztus 29. és október 19. között folytatásokban közölte a *Magyar Hírlap* hasábjain¹⁷³ Horváth Menyhért regényes életrajzát *Egy világhíres kalandor tündöklése és bukása. Horváth Menyhért, Ivar Kreuger bizalmas munkatársának életregénye* címmel. Bár a *Magyarország* riporterének leírása szerint színházi visszaélések miatt tartóztatták le,¹⁷⁴ valójában azonban Abonyi cikksorozata miatt fogták le. Az egyes cikkeket ugyanis valaki minden megjelenés után megküldte a berlini ügyészségnek és rendőrhatalóságoknak, amelyek alapján Menyust a német rendőrség őrizetbe vette, és kilenc hónapon át, 1933 szeptembere és 1934 májusa között vizsgálati fogságban tartotta.¹⁷⁵ Horváth az első cikkek megjelenését követően magyarországi ügyvédje útján 1933. szeptember 18-án levélben fordult a *Magyar Hírlap* szerkesztőségéhez, jelezve, hogy a róla közölt információk nem felelnek meg a valóságnak, kérte a helyreigazítást és a további közlések felfüggesztését, a keletkezett anyagi és erkölcsi kár miatt pedig jogi eszközöket helyezett kilátásba.¹⁷⁶ Jóllehet, Menyus saját elmondása szerint egy alkalommal „kutyakorbáccsal vert véresre” egy őt rágalmazó embert, a lap szerkesztősége nem vett tudomást Menyus kéréséről, a cikkek közlése folytatódott, így Menyus feljelentette a cikk szerzőjét a budapesti főkapitányságon — a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. törvénycikk 1. §, valamint 3. § 2. bekezdés 1. pontja szerinti —, sajtó útján elkövetett rágalmazásért és becsületsértésért. Menyus saját elmondása szerint tisztességgel és becsülettel dolgozott, ám a cikkek miatt elveszítette pozícióit,

---

169 *Halmi*, 1922. 5–6. p.

170 *Abonyi*, 1932. 4. p.

171 *Abonyi Gyula: Álgrófok tündöklése és leleplezése Magyarországon*. In: *Magyar Hírlap*, 45. (1935) 108. sz. 4. p.

172 *Abonyi Gyula: Egy békebeli kalandor fenn és lenn...* In: *Magyar Hírlap*, 44. (1934) 57. sz. 13. p.

173 Abonyi folytatásokban megjelenő regénye a *Magyar Hírlap* 195–238. számaiban jelent meg, összesen 39 részben. Bár a regény folytatását ígérték, az végül a sajtóper okán elmaradt.

174 Kreuger utóda... 12. p., illetve Horváth Menyus belebukott a berlini színigazgatásba, letartóztatták. In: *Magyarország*, 40. (1933) 183. sz. 2. p.

175 Horváth „Menyus” sajtópere a Schadl-tanács előtt. In: *Esti Kurír*, 12. (1934) 111. sz. 2. p.

176 BFL VII.5.c. 802-11/1934. Horváth Menyhért Abonyi Gyula elleni büntetőügyében bizonyítási indítványa melléklete. 1933. szeptember 18-i levél a *Magyar Hírlap* részére.

8. kép Horváth Menyhért 1934 májusában rágalmozási perének főtárgyalásán.
In: Az Est, 25. (1934) 111. sz. 10. p.

és 200 000 márka anyagi kára keletkezett. Annak megtérítését azonban kegyesen csak kétszer 30 000 pengő értékben kérte, vagyoni és nem vagyoni kárpótlásként. Abonyi mellett a kiadó elmarasztalását is igényelte, továbbá, hogy minden lap-példányon szerepeljen a későbbi — nyilván elmarasztaló — ítélet, és hogy az ügyvédi díjat is az újságíró fizesse ki.¹⁷⁷

Horváth indítványa nyomán a vizsgálóbíró vizsgálatot rendelt el 1934 márciusában,¹⁷⁸ majd Horváth vádirata alapján dr. Schadl Ernő tanácselnök vezetésével kezdődött meg a per, amelynek első főtárgyalása április 17-én volt, a Bu-

---

177 BFL VII.5.c. B.I. 802/1934. Horváth Menyhért feljelentése Abonyi Gyula ellen.

178 BFL VII.5.c. B. I. 802-4/1934. számú vizsgálóbírói végzés vizsgálat elrendeléséről. 1934. március 6.

dapesti Királyi Büntetőtörvényszék azonban tanúk idézése érdekében elnapolta május 1-re. Abonyi a köztes időszakban beadvánnyal fordult a bírósághoz, kérve az eljárás megszüntetését, egyebek mellett arra hivatkozva, hogy a Menyus által csatolt meghatalmazás nem szabályszerű, mivel Menyus külföldi, így az okiratot hitelesíteni kellett volna. Emellett szerinte Horváth Menyhért neve viselésére nincs feljogosítva, sosem magyarosított, így ekként jogi eljárásban részt nem vehet. Egyúttal kérte a valóság bizonyítását is, tanúk megidézését és azt, hogy a bíróság keresse meg a bűnügyi nyilvántartót, továbbá kérje ki Menyus 1923-as bécsi perének iratait az osztrák szervektől.¹⁷⁹ Menyus reagált Abonyi kezdeményezésére, és előadta: 1904-ben vagy 1905-ben hivatalosan változott meg a neve Palkovitsról Horváthra, valamint ő is kérte a bűnügyi nyilvántartó megkeresését, mint ami tisztázhatja a vádak alól. 1923. évi periratainak kikérését időhúzásnak titulálta, valamint tanúk kihallgatását kérte, akik igazolhatják, hogy színházigazgatói, valamint a Schacktograph GmbH cégnél meglévő vezető pozícióját a cikkek miatt veszítette el. Emellett Kaczér Illés (1887–1980) író meghallgatását is kérte, aki igazolhatja, hogy emlékiratait a Drei Masken Verlagnak eladta „tízezer dollárért”,¹⁸⁰ ám a kiadó a cikksorozat miatt elállt annak publikálásától.¹⁸¹

Az önérzetes Menyus ragaszkodott hozzá, hogy személyesen legyen jelen a bíróság budapesti főtárgyalásán, jóllehet korábban kitiltották egész Magyarországra területéről, és csupán a német rendőrség által kiállított hontalan útlevelel rendelkezett. 1934. áprilisának végén — a főtárgyalás május 1. napjára történő elhalasztását követően — levélben fordult dr. Schادل Ernő tanácselnökhöz: mivel „egzisztenciáját teljesen elveszítette” és ezért kiemelten fontos, hogy személyesen is megjelenjen, kéri, hogy a tárgyalási határnap kerüljön elhalasztásra négy héttel, míg haza nem érkezik.¹⁸² A május 1-i nyilvános főtárgyaláson Menyus ügyvédje jelezte: továbbra is kéri a tárgyalás elhalasztását, amelynek a tanácselnök helyt adott: először május 15-e, majd május 17-e szerepelt új határnapként.¹⁸³ Hazatérése érdekében 1934. április 28-án Menyus levelet írt ügyvédjéhez Berlin-

---

179 BFL VII.5.c. Abonyi Gyula észrevétele a királyi törvényszékhez. 1934 áprilisa.

180 Horváth „Menyus” sajtópere a Schادل-tanács előtt... 2. p.

181 BFL VII.5.c. B. I. 802-11/1934. Horváth Menyhért indítványa.

182 BFL VII.5.c. B. I. 802-12/1934. Horváth Menyhért sürgős kérvénye tárgyalási határnap elhalasztása iránt.

183 BFL VII.5.c. B. I. 802-13/1934. Jegyzőkönyv a sajtó útján elkövetett rágalmozás vétsége miatt Abonyi Gyula ellen indított büntetőügyben a budapesti királyi büntetőtörvényszék 1934. május 1. napján tartott nyilvános főtárgyalásról.

ből, amelyben beszámolt helyzetéről, és kérte az ügyvéd mielőbbi közbenjárását annak érdekében, hogy személyesen is megjelenhessen a főtárgyaláson.¹⁸⁴

1934. április 28., szombat este

Igen tisztelt Doktor Úr!

Az idézés kézbesítése után a Geheimes Staatspolizei-Amt azonnal elrendelte a szabadlábba való helyezésemet.

A politikai rendőrség országos vezetője egyelőre bebizonyítottnak látja, hogy én a Magyar Hírlapban megjelent és a porosz ügyészségnek és a berlini rendőrhatalóságoknak naponta beküldött rágalmozó cikkek miatt Abonyi Gyula ellen tényleg feljelentést tettem. Én köteleztem magam az összes ítéleteket ebből a sajtóperből kifolyólag az országos titkosrendőrség vezetőjének hitelesítve deponálni. Csak azután dönt a politikai rendőrség abban az irányban, hogy én német közérdekű vállalatot vezethetek-e vagy sem. Különös súlyt helyez a politikai rendőrség annak megállapítására, hogy én soha nem voltam Magyarországon 3 évi fegyházzal csalásért megbüntetve. Hogy én soha nem voltam Zágrábban és ott nem követtem el egy táncosnő segítségével egy 20 000 dolláros csalást, se nem szöktem meg onnan pezsgő és hotelszámlák hátrahagyásával. Nem én szereztem meg a Kreuger részére a cinkografust, aki a lemezeket gyártotta, és végül, hogy a grabeni bankbetörés és a Strasznovval való csalási szövetkezet, továbbá a Kanári házban való találkozás egy zsebtolvajjal, amiről V. A. zsaroló álhírlapíró mesélt Abonyinak, nem felelnek meg a valóságnak.

Én aláírtam egy esküt helyettesítő nyilatkozatot, hogy ezek a cikkek betű szerint kitalált hazugságok.

A porosz országos törvényszék jogerős felmentő ítéletét és a titkos politikai rendőrség ideiglenes szabadlábba helyező végzését és az indoklást hitelesítve magammal fogom hozni. Megjegyzem még, hogy az itteni hatóságok már megszerzték az ellenem Wienben 1923. november hó 6-án hozott ítéletet ami után az az ítélet kegyelmi úton véglegesen törölve lett, többé nem lesz figyelembe véve.

Nagyon kérem Doktor Urat, Schadl öméltóságánál interveniálni, hogy a tárgyalást 8-14 nappal halassza el a bíróság. Én minden percben rendelkezésre állok, de a beutazási engedélyt csak a budapesti főkapitányság tartózkodási engedélye alapján kapom meg a magyar követségtől.

Én meg vagyok róla győződve, hogy a magyar büntetőtörvényszék nekem alkalmat fog adni arra, hogy személyesen nézhessek szembe avval az egyénnel, aki anyagi előnyök miatt egy minden alapot nélkülöző zsaroló hajtóvadászatot

---

184 BFL VII.5.c. Horváth Menyhért levele ügyvédjének, 1934. április 28-án.

indított ellenem, s úgy anyagilag, mint erkölcsileg teljesen tönkretett és a rágalmával a börtönbe juttatott. Még egyszer kérve a tartózkodási engedély sürgős beküldetését és az új tárgyalási nap közlését, maradok tisztelő híve,

Horváth Menyhért”

Ahogy Horváth leveléből is látszik, a szélhámoskirálynak nem csupán a cikksorozatban szereplők miatt fájt a feje, hanem amiatt is, hogyan juthat el pere főtárgyalására. Tartózkodási és beutazási engedélyre volt szüksége, mivel külföldinek minősült, illetve korábban kitiltották az országból. Míg tartózkodási engedélyét ügyvédje útján, addig beutazási engedélyét saját maga intézte el. Külföldiek Magyarországra történő beutazására a korabeli rendelkezések alapján a Belügyminisztérium berkein belül, a miniszter közvetlen irányítása alatt működő Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (röviden: KEOKH) előzetes engedélyét követően volt lehetőség, amelyet Horváth meg is kapott. Ezt követően 1934. május elején felkereste a berlini magyar nagykövetséget, ahol jelezte, Magyarországra kíván utazni. A nagykövetség a Külügyminisztériumtól kért sürgős választ 1934. május 9-én, hogy Horváth útlevele láttamozható-e, amelyet a minisztérium két nappal később a KEOKH-nak továbbított. A KEOKH aznapi válaszában jelezte, hogy amennyiben érvényes útlevéllel rendelkezik, amely beutazásától számított 8 napig még érvényes, a vízum megadható számára. A nagykövetséget eszerint tájékoztatta a Külügyminisztérium, így Horváth — kivételesen — a törvényeket betartva érkezett Magyarországra.¹⁸⁵ A berlini gyorsan a *Pesti Napló* szerint azonban csak Linzig tudott eljutni, ahol az osztrák rendőrök lefogták, ugyanis feljelentették, hogy kémkedik, és célja, hogy politikai zűrzavart okozzon. Horváth előadta — kivételesen az igazságot —, hogy csak Budapestre akar eljutni a pere főtárgyalására, majd az unszolást követően a rendőrök beleegyeztek, hogy két detektív társaságában tovább utazhat. Bár erre a történet szerint indoka nem volt, a korabeli tudósítások szerint kísérőitől akciófilmbe illő módon vált meg. A *Pesti Napló* információi szerint a két nyomozót oly módon rázta le magáról, hogy Haag község előtt egyszerűen kiugrott a vonatból, majd egy másik vonaton eljutott Bécsbe, ahol álnéven lakott pár napig egy félreeső szállodában. Hamarosan vonatra szállt, majd két állomásnyira a határtól leszállt, sejtve, hogy a határon esetleg megállíthatják. Egy teherautó sofőrjével megállapodott, hogy

---

185 MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztériumi Levéltár, Utazás- és útlevélügyi osztály, (K 72), Fasc. 74., 42344-934.

átcsempészi a határátkelőn, Budapestre érve pedig sürgönyözött Bécsbe, becsület szavát adva, hogy a tárgyalás után feladja magát.¹⁸⁶

A főtárgyalás megkezdése előtt több lapnak adott interjút, amelyek közül a legérzékletesebbre Az *Est*nek adott nyilatkozata sikerült, amelyet közvetlenül a főtárgyalás megkezdése előtt, 1934. május 17-én adott. „*Most érkezett Berlinből Budapestre, hogy bíróság előtt felelősségre vonja azokat, akik az utolsó esztendőben — amióta ő Berlinben él — rágalmakat terjesztettek róla, — Személyem körül egész legendakör alakult ki — mondja. Most itt vagyok, hogy megöljem a legendákat.*” Ezután megesküdt, hogy legjobb tudása szerint, őszintén fog minden feltett kérdésre választ szolgáltatni, így a riporter, Lukács István faggatni kezdte:

— *Hány éves?*

— *Negyvenhat.*

— *Hol született?*

— *Kolozsváron. [...]*

— *Büntetve volt?*

— *Egyszer... Bécsben. De ezt a büntetésemet is kegyelmi úton elengedték, törölve van.*¹⁸⁷

A korabeli sajtó nagyfokú érdeklődése mellett folyt a per,¹⁸⁸ amelynek során Menyus főmagánvádlóként kikérte magának a cikkben szereplő szélhámosságait, amelyek szerinte hamis értesüléseken alapultak. Tanúként hallgattak meg egykori oknyomozó újságírókat, így a sajtó szerint Szücs Nándort és Vági Andort, valamint megjelent — a később többrendbeli zsarolás vádjával perbe fogott¹⁸⁹ — Biró Zsigmond nyugalmazott detektív is, aki több évtizede ismerte a szélhámoskirályt. Egyszeróval ott voltak Menyus régi „jó” ismerősei, akiknek

186 Hogyan szökött meg Horváth Menyus, az európai hírű kalandor, az osztrák detektívek karjaiból, hogy ottlehessen csütörtöki sajtópere főtárgyalásán? In: Pesti Napló, 85. (1934) 110. sz. 10. p.

187 Lukács, 1934. 12. p. Az interjú a következőképp folytatódik:

- Most folyik eljárás ön ellen?

- Sehol a világon. [...]

- Mi hát a magyarázata annak, hogy ön azoknak a tudatában, akik [...] sohasem beszéltek önnel, úgy él, mint nemzetközi szélhámos?

- Én olyan tranzakciókat végeztem — válaszol habozás nélkül — amilyeneket más nem végzett.

188 A kalandor múltú Horváth Menyus becsületéért hadakozik. In: Friss Ujság, 39. (1934) 113. sz. 3. p.

189 Egy volt detektív zsarolási pere. Követelt-e Biró Zsigmond 35,000 pengőt a Rökkantegylettől a támadások abbahagyásáért? In: Pesti Hírlap, 59. (1937) 227. sz. 6. p.

sok gondot okozott, vagy éppen szaftos cikkek alapját szolgáltatta az 1910-es, '20-as és '30-as években.¹⁹⁰ Az újságíró az eljárás alkalmával hajlandó lett volna bocsánatot kérni Menyustól, a megsértett szélhámosnak azonban ez nem volt elegendő. Menyus fellépése újfent oly megnyerő volt, hogy végül 1934. május 24. napi ítéletével a bíróság 13 rendbeli sajtórágalmazás és becsületsértés vétsége miatt elítélte Abonyit. 500 pengő büntetést rótt ki az újságíróra, és 800 pengő további költség megfizetésére kötelezte, amelyről a sajtó is beszámolt.¹⁹¹ Az ítélet ellen mindkét fél fellebbezett,¹⁹² végül a Budapesti Királyi Ítéletábla és a Magyar Királyi Curia is helybenhagyta azt.¹⁹³

Menyus a tárgyalás után Ausztrián keresztül Berlinbe akart visszamenni, azonban Bécsben 1934 júniusában letartóztatták. Az *Uj Nemzedék*ben közölt történet szerint egy sürgöny érkezett a bécsi rendőrségre arról, mikor fog Menyus Berlinbe utazni, így a bécsi rendőrök azt gondolták, hogy rendezetlen anyagi ügyei miatt valójában nem akart a német fővárosba visszamenni, és csak az osztrák rendőrség vendégszeretetét kívánta igénybe venni.¹⁹⁴ Ebből az időből a Fővárosi Levéltár őrzi Horváth Menyhért egyik sajtóperes anyagát is, amely az Abonyi-féle perhez hasonlóan a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. törvényben foglalt rágalmazás vádja alapján indult. Menyus osztrák hatóságok általi elfogásról a *Mai Nap* című lapban is megjelent egy rövidebb cikk 1934. június 16-án, mely szerint bár a rendőrség nem tájékoztatta a közvéleményt a letartóztatás okáról, minden bizonnyal megalapozott és komoly vád van Menyus ellen. Emellett Abonyi elleni büntetőperéről azt írta, hogy a főtárgyalást elnapolták, és egy ideig nem is kerül rá sor a letartóztatás miatt.¹⁹⁵ A cikket Menyus is olvasta, majd 1934. július 20-án kelt levélben „*beösházi Horváth Menyhér*” (Ing. Melchior Horváth de Beösháza) fejléccel ellátott levélben tett feljelentést a Budapesti Királyi Ügyészségen a cikkel kapcsolatban Róna Lajos (1882–1934) felelős szerkesztő ellen rágalmazás, becsületsértés és hitelrontás miatt. Menyus feljelentésében jelezte, hogy korábban megkereste Rónát és kérte a cikk helyreigazítását,

---

190 Horváth Menyhért különös élete a bíróság előtt. In: Magyarország, 41. (1934) 113. sz. 2. p.

191 Elítéltek egy újságíró, mert regényes cikksorozatot írt Horváth Menyhért életéről. In: Függetlenség, 2. (1934) 116. sz. 5. p.

192 Uo.

193 BFL VII.5.c. B.9603-6/1934. Horváth Menyhért indítványa a *Mai Nap*ban megjelent cikk kapcsán a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék vizsgálóbírójához.

194 Két rossz közül a jobbikat választotta Horváth Menyhért! Új Nemzedék 16. (1934: 136. sz.) 4.

195 [*Palotai Pál*]: Letartóztatták Bécsben Horváth Menyhértet, a világhírű magyar szélhámost. In: Mai Nap, 11. (1934) 135. sz. 3. p.

de nem kapott választ. Véleménye szerint azért került sor a cikk publikálására, mert a lap így akarta elérni, hogy az Abonyi elleni ítélet egyelőre ne kerüljön nyilvánosságra.¹⁹⁶ Az ügyészség a hitelrontás vádja esetében megtagadta a képviselést, így nyomozás csak a becsületsértés és rágalmazás vádak ügyében indult, amelynek során a kirendelt orvos 1934 novemberében jelezte: Róna Lajos súlyos szívizom-elfajulásban szenved, így legalább két hónapig nem jelenhet meg rendőrhatalóság előtt, és egy lakásán eszközölt kihallgatás csak tovább rontaná a helyzetét.¹⁹⁷ A főkapitányság a nyomozást decemberben befejezte, Menyust pedig felszólította a törvényszék: adja be a vizsgálóbírónak indítványát, amelyben kéri vizsgálat elrendelését, és megjelöli a tárgyi bűncselekményt, a személyt, aki elkövette azt, valamint az okokat és a cikk inkriminált részeit.¹⁹⁸ Menyus indítványában a két meglehetősen rövid hasábnyi cikk szinte teljes egészét inkriminált tartalomnak tüntette fel, és jelezte, hogy a kiadót és nyomdát is felelősnek tartja, így kérte azok bevonását a kiszabandó büntetésért és a felmerülő költségekért folyó eljárásba. A vizsgálóbíró 1935. február 14-én vizsgálatot rendelt el, amelyet kiterjesztett Fehér Árpád újságíróra is, aki elismerte a cikk közzétételét és megjelölte a cikk szerzőjét, a pozsonyi illetőségű Palotai Pált. Mivel a cikket a külföldön tartózkodó Palotai írta, emellett pedig a felelős szerkesztő, Róna Lajos 1934. december 5-én elhunyt,¹⁹⁹ így a sajtójogi felelősség a kiadóra, H. Fodor Miklósrá hárult. Fodor kihallgatása alkalmával jelezte, hogy a cikk megjelenésekor külföldön, Bécsben tartózkodott, a cikket Palotai írta, közléséről Fehér Árpád döntött, őt ezért legfeljebb anyagi felelősség terheli.²⁰⁰ Fehér Árpád vállalta a felelősséget a cikk közzétételéért, és elismerte, hogy Róna betegsége idején ő volt a lap olvasó-szerkesztője. A Budapesti Király Büntetőtörvényszék végül 1935. június 22-én megszüntette a bűnvádi eljárást, mivel a vádlott, H. Fodor Miklós

---

196 BFL VII.5.c. B.9603/1934. Horváth Menyhért feljelentése Róna Lajos ellen a Budapesti Királyi Ügyészségen. 1934. július 20.

197 BFL VII.5.c. B.9603/1934. A Budapesti Királyi Államrendőrség Főorvosi Hivatala jelentése a Főkapitányság részére. 1934. november 9.

198 BFL VII.5.c. 9603-5/1934. számú 1934. december 31-én kelt végzés.

199 Halálesete bejegyezve Budapest VII. kerület halotti anyakönyv 1685/1934. folyószáma alatt. (<https://familysearch.org> — a letöltés ideje: 2012. december 4.)

200 BFL VII.5.c. 60541/1934/fk.II. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága. Fodor Miklós kihallgatása.

kijelentette, hogy a cikk téves információkon alapult, amelyet Horváth megfelelő elégtételként elfogadott és ejtette a vádakat.²⁰¹

Az 1930-as évek közepén Horváth Menyhért Berlinben élt, valószínűleg az antiszemitizmus felerősödése miatt Franciaországba költözött át, ahol 1938 februárjában letartóztatták, ez volt az utolsó, sajtóban megjelenő hír csalásáról. A híradások szerint Párizsban fogták le, miután egy 450 frankos csekket javított fel két nullával. Az *Esti Ujság* információi szerint meg is kapta az összeget, ám a rendőrök ezt követően lakásán elfogták.²⁰² Menyus ekkor már jól ismert figurája volt a nemzetközi csalásoknak, széles körben ismerték, így szinte az összes hazai nagy lap beszámolt az esetről. Horváth Menyus életének további folyásáról homályos, illetve igencsak eltérő információkkal rendelkezünk. Egy nevét elhallgató szélhámós 1936-ban a *Tolnai Világlapjában* arról panaszkodott, hogy „világszerte csökkent a balekok száma” és „kevesebb a hiszékeny ember, mint azelőtt”,²⁰³ így lehetséges, hogy Menyusnak már nem akadt annyi munkája, mint korábban, esetleg börtönbe került. Frank szerint Németországban megismerkedett a hírhedt Jan Hanussennel, és több magas rangú náci politikussal, katonatisztel. Frank László szélhámósokról szóló könyve és Andor Leon szerint²⁰⁴ német fogságba került, majd a dachau koncentrációs táborba szállították, ahonnan nem tért vissza. Személyét övező legendák eltűnését követően is születtek, így a *Zalai Hírlap* 1963-as cikke szerint Menyus a nácik közé állt Ernst Röhm bizalmasaként, majd a hosszú kések éjszakája után koncentrációs táborba került, ahol meghalt.²⁰⁵

Zárszó

Horváth Menyhértről a látszat ellenére sem sok bizonyosat tudunk. Az életével kapcsolatos adatokat előszeretettel tette homályossá, azok helyébe újakat talált ki. 1923. évi pere alkalmával arra a kérdésre, hogy ki volt az apja, azt a választ

---

201 BFL VII.5.c. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 9603-16/1934. számú, 1935. június 22-én kelt végzése.

202 Párizsban letartóztatták Horváth Menyhértet. In: *Esti Ujság* 3. (1938) 44. sz. 4. p., illetve Letartóztatták Párizsban Horváth Menyhért hírhedt budapesti sikkasztót. In: *Magyarország*, 19. (1938) 44. sz. 9. p.

203 *Szabó Miklós*: A szélhámós panaszkodik... In: *Tolnai Világlapja*, 36. (1936) 38. sz. 36. p.

204 *Leon*, 1983. 23. p.

205 *Timár Ede*: Rejtélyes esetek, érdekességek, furcsaságok. VII. Szélhámós-diplomata frakkban. In: *Zalai Hírlap*, 19. (1963) 275. sz. 4. p.

adta, hogy tudja kicsoda, de megtagadja a választ ugyanakkor másoknak bizalmasan elmondta, hogy ő valójában Festetich Tasziló herceg törvénytelen fia — ezt még 1970-es években is tényként közölte több újság.²⁰⁶ Vallását néha római katolikusnak, néha görögkatolikusnak adta meg, politikai karrierjét jól jellemezi, hogy néha vad ellenforradalmárnak, máskor Kun Béla bécsi különmegbízottjának tartották. Imázsát maga is építette, interjúkban több alkalommal beszélt arról, hogy „fognak még hallani rólam!”, Trebitsch Ignáchoz hasonlóan imádott színészkedni, magát különböző szerepekben kipróbálni. Elkövetett csalásai a legkülönbözőbb formában maradtak ránk, így kénytelenek vagyunk a sajtóban megjelent, sokszor egymásnak ellentmondó adatokra, hírekre hagyatkozni egyes vélt bűncselekményei rekonstruálásakor. A történelem viharában Horváth Menyhért úgy tűnt el, ahogyan jött, és általában úgy élt, mint akinek hivatalos foglalkozása „szélhámos”, aki mások pénzével kereskedik. Maga Strasznof Ignác — aki saját bevallása szerint szintén áldozatául esett agyafűrt kollégájának — ismerte el, hogy Menyusnál nagyobb szélhámost sosem látott. Fent ismertetett bűntettei alapján — amennyiben a leírtak tartalmazznak igazságot — egyértelműen a leghírhedtebb magyar szélhámosnak tekinthető, aki ha érdekeiről vagy pénzről volt szó, nem tett különbséget a szegény bonyhádi lakos vagy a gazdag bankigazgató között. A többévi börtön nem kedvetlenítette el, nagyarányú csalásai és kitartása révén nemzetközi hírre sikerült szert tennie. Kiváló manipulációs készséggel megáldott, jó emberismerő volt, aki a pletykák szerint egy bécsi analitikustól vett emberismereti órákat. Abban az időben csinált nagy karriert, amikor a bürokrácia, az adminisztráció kreatív ötletekkel kijátszható volt. Elkövetett bűntettei rendszeressége, mennyisége, nagyságrendje és nemzetközi jellege megkülönböztette az addigi szélhámosoktól, így Faludy György szavaival élve méltán nevezhetjük olyannak, aki „*előd nélkül jött, mint Homeros*”.

Horváth motivációjának, a tettei mögött rejlő mozgatórugóknak a megértéséhez,²⁰⁷ az általa perbe fogott Abonyi Gyula, *Magyar Hírlapban* 1932-ben megje-

---

206 Ha már akkor lett volna Kék fény... 6. p.

207 A visszaeső szélhámos személyiségét a kriminálpszichológia „morális gyengeelméjüként” (moral insanity) jellemzi, tekintettel arra, hogy bár az értelmi képességek általában kivételesek, az érzelmekben, a jó és a rossz közötti különbség megállapításában az egyén különösen gyenge, adott esetben képtelen erre. Érzelmek felületesek, ugyanakkor modora megnyerő, fellépése magabiztos. Negatív érzelmek hiányoznak belőle, a börtönbüntetés nem okoz lelkiismereti vívódást, pszeudologizálásban és az áldozatok gyengéinek felismerésében rendkívüli képességeket árul el. A visszaeső szélhámos személyiségéről lásd *Dr. Irányi Jenőné — Dr. Somogyi Endre. Szélhámos személyiség pszichopatológiai elemzése*. Budapest, 1963. (Pszichológiai Tanulmányok 5.) 617–626. p.

lent egyik története szolgáltat adalékot az utókor számára. Abonyi az Andrássy úton, egy kávézó teraszán találkozott Menyussal, akit kapva az alkalmon megintertjűvölt, és a szélhámos motivációi iránt érdeklődött. *„Egy kolozsvári bankban voltam gyakornok — mesélte. Igazán mondhatom, szorgalmas, megbízható tisztviselő voltam, mindenki nagyon szeretett és én nagyon ambicionáltam a munkát. Egy új könyvelési rendszert dolgoztam ki, sokkal praktikusabb, gyorsabb, megbízhatóbb volt, mint a régi. Megmutattam a cégvezetőmnek, aki néhány nap után lekicsinylő ajkbiggyesztéssel adta vissza. Attól a naptól kezdve nem volt maradásom a bankban. A cégvezetőm azt hitte, stréberkedni akarok, semmi sem volt jó neki, amit csináltam és nem nyugodott addig, amíg ki nem tettem. Akkor, abban a reménytelen helyzetben, állás és pénz nélkül, rájöttem arra, hogy sokkal könnyebb az emberek butaságára és felületességére építeni, mint az okosságára. Hát... azóta ezt csinálom, ennek köszönhetem a sikereimet ...”*²⁰⁸ Ha hihetünk a fenti soroknak, Menyus cselekedetei az őt befogadni nem kívánó világ ellen irányultak. Ha úgy tetszik, életre szóló útravalót kapott főnökétől, akinek retorziója végzetes hatást tett a fiatalemberre. Ekképp érthetővé válnak az ősz Menyus szavai is: *Büntetve: egyszer.*

HAJNÁCZKY TAMÁS

CIGÁNYTELEP FELSZÁMOLÁSI ELGONDOLÁSOK ÉS INTÉZKEDÉSEK A PÁRTÁLLAM KÉNYSZERASSZIMILÁCIÓS CIGÁNYPOLITIKÁJÁT MEGELŐZŐ IDŐSZAKBAN 1945–1960

„Kóborcigány” kérdés — Internálás, munkatábor, gettó a nyilasokkal

A második világháború lezárását követően a „*cigánykérdés*” továbbra is napirenden maradt, és az azt megelőző korszakokhoz hasonlóan jelentős sajtóvisszhang kísérte.¹ Az egyházi, politikai, közéleti lapok egyaránt cikkeztek a kérdés számos vetületéről, kihívásairól; a cigánymisszió munkásságáról,² a vonatkozó népbíró-sági perek lefolyásáról,³ vagy éppen a „*cigány rablóbandák*” vélt, vagy valós bűntetteiről.⁴ Igaz egyik esemény sem váltott ki akkora sajtószenzációt, indulatokat, mint a hajdani dánosi rablógyilkosság, vagy a kassai emberevő per.⁵ A hivatalos fórumokon nagyrészt a „*kóborcigányok*” helyhez kötése, a cigánytelepek felszámolása és közegészségügyi helyzete merült fel halogatást nem tűrő feladatként.

A „*kóborcigányokkal*” kapcsolatos jelentésekben a hatóságok meglehetősen lesújtó képet festettek, többnyire lopással és járványok terjesztésével hozták összefüggésbe őket. A kérdés megoldására helyi szinten számos elgondolást, javaslatot fogalmaztak meg a felsőbb szervek részére. Somogy megyében például a községi és járási vezetők a vándorló cigányoktól megvontak volna mindenféle élelmiszerjegyet vagy juttatást, hogy ezzel munkára és letelepülésre bírják őket.⁶ Továbbá többször papírra vetették egy kijelölt helyre történő letelepítésük és munkára kényszerítésük, vagy egyenesen munkatáborba zárásuk ötletét is.⁷A

---

1 Karsai, 1992. 31–52. p., A Horthy-korszakban a sajtó a cigányság rendészeti és közegészségügyi vonatkozásai mellett számtalan írást jelentetett meg a cigányzenészekről is: Hajnáczy, 2019.; Hajnáczy, 2020.; Sárosi, 2012.

2 Landauer, 2016. 582–602. p.

3 Harmat, 2015. 203–220. p.

4 Balogh-Ebner, 2017.; Csóti, 2009. 157. p.

5 Ibolya, 2015a. 64–78. p, Ibolya, 2015b.144–172. p.; Nagy, 2009a. 99–132. p.

6 Csóti, 2009 165–166. p.

7 Uo. 164–170. p.

cigány igazolványok újbóli kibocsátása és a közlekedésben való szigorú korlátozásuk, mint „enyhébb” intézkedés is előfordult javaslatként.⁸ A megyei Nemzeti Bizottság valamennyi felterjesztésnél radikálisabb elképzelést terjesztett elő a belügyminiszternek, egyenesen a „kóborcigányok” száműzését kérte: „Magyarországon kóborló cigányok ügyében országos rendelkezést hozni szíveskedjék, illetve törvényt arról, hogy a kóborló cigányokat az országból telepítsék ki, illetve eltávolításukról valamiképpen gondoskodás történjék.”⁹

A letelepült, cigánytelepen élő lakossághoz a hivatalos szervek nem egyszer hasonlóan viszonyultak, mint a „kóborcigányokhoz”. A Békés vármegyei Doboz községben a nem dolgozó cigánytelepi lakosokat a helyi Nemzeti Bizottság elnöke mezőgazdasági kényszermunkára küldte volna az elfogott nyilasokkal együtt.¹⁰ A járás főszolgabírája egyenesen az „internálásukat” követelte, míg a községi bíró a „gettóba” zárásukat helyezte kilátásba a nyilasokkal egyetemben. A lovak elvétele nemcsak a vándorló cigányokat érintette, hanem egy győri vajda levele szerint a fuvarengedéllyel rendelkező cigánytelepi lakosok lovait is elkobozták.¹¹ A Somogy megyei járási vezetők pedig a letelepült és a vándorló életmódot folytató cigányokat egyaránt egy szigorúan ellenőrzött helyre kívánták telepíteni függetlenül attól, hogy dolgoztak-e vagy sem:¹² „A több községben szétszórtan élő cigányokat úgynevezett cigánytáborokba kellene csoportosítani. Ez megkönnyítené mindenkori ellenőrzésüket. A tábort a cigány csak külön engedéllyel vagy munkavállalás céljából hagyhatja el. Cigánytáborok lennének létesítendőek, ahová a kóborlásra ért munkakerülő cigányok is beutalandók lennének.”¹³

A helyi hatóságok vándor cigányokkal kapcsolatos felterjesztései nem maradtak visszhang nélkül. A Belügyminisztérium rövideken két ízben fogalmazott meg utasításokat az alsóbb szerveknek. A 165.106/1947. számú „a kóborszemélyek hatályosabb ellenőrzéséről” című körrendelet egyrészt felhívta a hatóságok figyelmét arra, hogy fokozottabban lépjenek fel e téren, és támogassák a karhatalmat a korábbi hasonló tárgyú 15.000/1916. B. M. és 257.000/1928. B. M. számú rende-

---

8 Uo. 168. p

9 Uo. 164. p

10 Kereskényiné, 2008. 134. p.

11 Bana, 1993. 324–325. p.

12 Uo. 167–170. p.; Nagy, 2011. 301–303. p.

13 Csóti, 167. p.

letek¹⁴ következetesebb betartatásában.¹⁵ A belügyminiszter 198.348/1947. számú, „*a kiütéses tífusz elleni védekezés tárgyában*” kiadott rendelete hosszan kitért a „*kóborcigányokra*”, akikkel kapcsolatban ismételten leszögezte, hogy a korábbi rendeleteket is figyelembe véve a következőképpen szükséges eljárni: „*Ezek szerint a rendelkezések szerint a kóborló cigányokat, akár munkakerülésből úzik a vándorlást, akár munkakeresés vagy valamely foglalkozás címe alatt teszik azt, a rendőrségi szervek, bárhol találják is őket, kötelesek feltartóztatni és kísérettel a legközelebbi rendőrkapitányság elé állítani. A kóborló cigányok és hasonló elbírálás alá eső más elemek csoportjainak az ország határán való belépését vagy egyébként beszivárgását — bárhol kíséreljék is meg azt — feltétlenül meg kell akadályozni.*”¹⁶

Cigánytelepek közegészségügyi helyzete — Vesztegzár és karhatalom

A cigánytelepeken a hatóságok több esetben jelentős közegészségügyi kihívásokkal szembesültek, amelyek olykor a nem cigány lakosságot is arra késztették, hogy panasszal forduljanak a polgármesterhez. Az újhatvani lakosok például a következőket indokolták az előző évben letelepített cigányok városból történő halaszthatatlan kiutasításának szükségességét: „*Emberi ürülékkel végigrakják a járdákat és utcákat, amit reggel utánuk takaríthat a békés polgár, ha nem akarja a fertőző legyek martalékul otthagyni. Továbbá összehordják a rengeteg döghúst,¹⁷ mert annyi személynek enni mégis kell. A hulladékot szétszórják, ami náluk természetes is, ekkor a legyek és kóborló kutyák hordják szét és fertőzik meg a környék állatait, mert aki nem tudja és szed egy kis füvet a malacának és csirkéjének és a baj már meg is történt, mert az állatok megbetegednek és elpusztulnak. Most ha jön a melegebb időjárás, jön az emberi fertőzés és a baj már meg is történt, mert az állatok megbetegednek és elpusztulnak.*”¹⁸ Mindemellett a nem cigány lakosság és a Magyar Dolgozók Pártjának helyi szervezete több esetben is felhívta a

---

14 Lásd bővebben: Mezey, 1986. 183–191. p., 200–201. p.; Pomogyi, 1995. 96–111. p.; Hajnáczy, 2019a. 311–335.; Hajnáczy, 2019b. 46–52. p.

15 Bársony, 2008. 240–241. p.

16 A belügyminiszter 198.348/1947. IV. 1. B. M. számú rendelete a kiütéses tífusz elleni védekezés tárgyában. In: Rendőrségi Közlöny, 1947/23. 592–593. p.

17 A magyarországi cigányság körében előforduló dögevés valóságtartalmáról és elterjedtségéről lásd bővebben: Hajnáczy, 2015a. 20–23., Nagy, 2016.

18 Nagy, 2011. 313. p.

városvezetés figyelmét a bűncselekmények szaporodására, követelve az állandó rendőri jelenlétet a telepen.¹⁹ A cigánytelepeket és az ott élő lakosság egy részét a tisztiorvosok rendszeresen ellenőrizték és fertőtlenítették, azonban ez sem vett gátat a helyenként előforduló tífuszjárványoknak.²⁰ A probléma orvoslására eltérő válaszokkal szolgáltak helyi szinten. A szabolcsi Ligetaljai járás főjegyzője ellentmondást nem tűrően a következőkre utasította a járási székhely vezetőit: „*Felhívom ezért, a cigánytelepek lakóinak hozza tudomására, hogy idegen helyről érkező cigányokat ne engedjenek be a telepükre, és a nem engedelmeskedőket állítsák elő a rendőrségen. Rendelkezésem megszegését megtorlásban fogom részesíteni, éppen ezért tegye kötelességévé a telepek cigánybíróinak, annak szigorú betartást.*”²¹ A járványok olykor az adott településnek jelentős anyagi kárt is okoztak, amelyről viszonylag részletes adatokkal szolgált egy hajdúböszörményi esetről szóló jelentés. A város cigánytelepén bekövetkezett tífuszjárvány során a fertőzötteket és a velük érintkezőket, több mint harminc főt járványkórházba szállították, valamint a háromszázhusz főt számláló telepet zárlat alá vették. A cigánytelepi lakosság élelmiszerral és tüzifával való ellátásának költségét a zárlat huszonegy napja alatt, az egyéb kiadásokkal együtt, mintegy 25-28.000 forintra becsülte a városvezetés. A polgármester számítása szerint, amennyiben ez az összeg kizárólag a várost terheli, az felborítja a település háztartását, amely így nem tudná kifizetni a hivatalnokok havi járandóságát. Mindezek fényében levelet fogalmazott a belügyminiszternek, a pénzügyminiszternek és a népjóléti miniszternek, hogy a járvánnyal kapcsolatos kiadásokat vállalják át a várostól.²² Szatmár-Bereg vármegye tiszti főorvosa szintén a tetemes kiadásokra hívta fel a megyei vezetés figyelmét, országos lépéseket sürgetve: „*A vármegye területén mintegy 7000 cigány él, kiknek csak egészségügyi ellenőrzése is évi 160.000 forintjába kerül a közületeknek. Velük kapcsolatos, a th. [törvényhatóság] területén endémiás kiütéses tífusz és visszatérő láz. Ez az összeg a velük kapcsolatos járványok kórházi, közgyógyszerellátási, zárlati kiadásait, valamint a kihágási és bűnözési esetekből eredő károkat számítva sokszorosára emelkedik.*”²³

Az adott időszakban a Belügyminisztérium két rendeletet adott ki a járványok megelőzése és megfékezése érdekében, amelyek a cigány lakosságot is érintették. A 228.054/1946. B. M. számú rendelet mindenekelőtt leszögezte, hogy a

---

19 Uo. 313–318. p.

20 Mónus, 1998., Nagy, 2011. 311–312.

21 Gyergyói, 1990. 323. p.

22 Mónus, 1998. 41. p.

23 Nagy, 2011. 319. p.

közegészségügyi hatóság által elrendelt vesztegzárhoz a rendőrség időnként nem biztosította a szükséges karhatalmat emiatt a vesztegzarak távolról sem érték el kitűzött céljukat. Ezért elrendelte, hogy a közegészségügyi szervek megkeresésére valamennyi rendőrhatóság haladéktalanul biztosítsa a karhatalmat a vesztegzarak felállításának során.²⁴ A „*kiütése tífusz elleni védekezés*” tárgyában kiadott, már említett 198.348/1947. B. M. számú rendeletet, újfent felhívta a figyelmet ennek szükségességére. A rendelet megfogalmazását azzal indokolták, hogy a második világháború és az azt követő évek tarthatatlan viszonyai kedveztek a tífusz terjedésének, különösen Észak-Magyarországon és az Alföld északkeleti vármegyéiben. A megelőzést elsősorban a cigánytelepeken, a „*kóborcigányok*” és az „*egyéb fokozott közegészségügyi felügyeletre szoruló lakosság*” körében tartották nélkülözhetetlen. Az utóbbi kategória alatt a koldusokat, a tömegszállások lakóit és az úgynevezett csavargókat értettek. A határozat szerint a helyzetet tovább fokozta a Romániában helyenként jelentkező tífuszjárvány, amely miatt előírta a húsz kilométeres határsáv fokozott ellenőrzését és a megelőző közegészségügyi intézkedések sorát.²⁵

Cigánytelepek áttelepítése — Putrik Londonban és Párizsban

A koalíciós időszakban, a közegészségügyi elgondolások, intézkedések mellett, helyenként napirendre került a cigánytelepek felszámolásának a kérdése is. A békési Mezőberény nagyközségben a vasút mellett elterülő London és Párizs névvel illetett nyomortelepeket a képviselőtestület a következő indoklással kívánta felszámolni: „*Ezen terület ugyanis, mint vízállásos, mély fekvésű község-rész, építkezésre nem alkalmas, különösen pedig a cigányok letelepítésére nem, már csak fekvésénél fogva sem, mert közvetlenül a vasút mellett köztisztasági, erkölcsi, közbiztonsági, de még szépészeti szempontból is feltétlenül megszüntetendő.*”²⁶ Az ülésen felszólalók egyértelműen helyeselték az indítványt. Az egyik képviselő rögvest ki is fejtette, hogy a házakhoz kötelező títustervre van szükség, amelynek kivitelezéséhez az elbontott cigánytelepek építőanyagait is fel lehetne

---

24 A belügyminiszter 228.054/1946. IV. 12. B. M. számú rendelete a járványok elfojtásánál, illetőleg terjedésének megakadályozásánál a közegészségügyi hatóságok és szervek támogatása tárgyában. In: Rendőrségi Közlöny, 1946/11. 361–362. p.

25 A belügyminiszter 198.348/1947. IV. 1. B. M. számú rendelete a kiütéses tífusz elleni védekezés tárgyában. In: Rendőrségi Közlöny, 1947/23. 592–593. p.

26 Kereskényiné, 2008. 135. p.

használni. Továbbá indítványozta, hogy a munkaképteleneknek hozzanak létre egy alapot, hogy ők is új házakba költözhessenek. Egy másik képviselő mellett érvelt, hogy az említett telepen élő nem cigány lakosoknak jutassanak a svábok kitelepítése és a szlovák–magyar lakosságcsere következtében megüresedő házakat. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a község vezetői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a képviselőtestület által dolgosnak ítélt cigányoknak támogatást helyezzenek kilátásba, a dologtalanként számon tartott cigányoknak viszont egy száraz földterületet jelöljenek ki. Itt a cigányoknak a „közegészségügyi követelményeknek megfelelő” házakat kellett volna felépíteniük, amihez a település nyújtott volna anyagi támogatást úgy, hogy a ház a nagyközség tulajdonát képezné addig, amíg a cigánytelepei lakos az összeget vissza nem fizeti.²⁷ A koalíciós időszakban Szatmár-Bereg vármegyében, szinte egyedülálló módon, több ízben is napirendre került a cigányság helyzetének megvitatása megyei szinten. Az üléseken óhatatlanul szóba került a cigánytelepek felszámolásának a kérdése, amellyel kapcsolatosan több lehetőséget megfogalmaztak. A telekkel és földdel rendelkező cigányoknak a földműves szövetkezetekben kívántak munkát biztosítani, valamint szorgalmazták volna, hogy lépjenek be a falusi kislakásépítési mozgalomba. A mezőgazdaságban munkához juttatott cigány családoknak kedvezményeket biztosítottak volna házépítéshez, illetve azt is kikötötték, hogy kertművelésre alkalmas telkeken építkezzenek. A belterjes kertgazdálkodáshoz szükséges szakértelmet tanfolyamokon adták volna át a cigányoknak. A bányászatba és az iparba önként jelentkező cigánytelepi lakosokat, amennyiben vállalták a költözést, munkáslakásokban szerették volna elhelyezni. Ki kell emelni azt a forrásokban többször is felbukkanó ténytet, hogy a cigánytelepek felszámolását az ott élők „széttelapítését” szem előtt tartva képzelték el.²⁸

A cigánytelepek felszámolását és áthelyezését helyenként közegészségügyi okokkal indokolták. Gyöngyös város tisztiorvosa jelentést írt a polgármesternek, arról, hogy a cigánytelepen nem egyszer fordult elő tífuszos megbetegedés, amely elhelyezkedéséből kifolyólag közegészségügyi veszélytet jelent a város egészére. Ugyanis a patak, amelynek vizét a veteményesek locsolására használják, felsőbb szakszán közvetlenül a cigánytelep mellett folyik el. Meglátása szerint a helyzet súlyosságát fokozza, hogy az itt termelt zöldségeket a piacon árulják, ami akár egy városi járvány kialakulásához is vezethet. Mindezek fényében a következőket javasolta a polgármesternek a cigányteleppel kapcsolatban: „*Véleményem szerint ilyen áttelepítésre alkalmasnak látszó hely a patai út mellett lévő régi, elhagyott*

---

27 Uo. 135–137. p.

28 Nagy, 2009b. 117–133. p.; Nagy, 2011. 318–326. p.

homokbánya környéke, ahol lakói részben elzártan, de mégis a városhoz kapcsolódva, közel az úthoz, városi vízvezetékhez, külön erre építendő egészséges, családonként szeparált közös épületben nyerhetnének elhelyezést."²⁹

Cigánytelepek a Népegészségügy hasábjain — A tisztifőorvos vitaindító cikke

A Népegészségügy című folyóirat hasábjain 1947-ben Galambos József szatmárberegi tisztifőorvos „*A cigánykérdés megoldása*” címmel vitaindító cikket közölt. Az írásra számos válaszcikk érkezett, amelyek hol egyetértésüket, hol megrökönyödésüket fejtették ki az említett dolgozattal kapcsolatban. A parázs vitába körorvosok, tisztiorvosok, magas beosztású állami tisztviselők éppúgy bekapcsolódtak mint egy lelkipásztor vagy éppen egy tanfelügyelő. A vita az úgynevezett „*cigánykérdés*” szinte valamennyi vetületét érintette, így a cigánytelepek felszámolása is több ízben szóba került.³⁰ A tisztifőorvos vitaindító írásában mindenekelőtt átfogó képet kívánt nyújtani a cigányság helyzetéről, más érintett szakemberek meglátásait is összegezve és értékelve.

Elhibázott döntésnek tartotta azt, hogy a földosztás³¹ során egyes földigénylő bizottságok a faluszéli cigánytelepi lakosoknak a községek belterületén juttattak telekhelyet. A cigányok így tulajdonjoghoz jutottak a települések belterületén,

29 Uo. 312. p.

30 Galambos, 1947. 1446–1450. p.; *Ésik Károly — Kise Imre — Gönczy Tibor — Heicinger János: Hozzászólások Galambos József dr.: A cigánykérdés megoldása c. közleményéhez.* Uo. 1450–1453. p.

31 A rendelkezésre adatok alapján a földosztásnak csak a cigányság elenyésző rése vált kedvezményezettjévé: *Bársony*, 2008. 229–231. p.; *Hajnáczy*, 2015b. 160. p.; *Csóti*, 2009. 159. p.; *Gyenge*, 2013. 22. p.; Az imént említettek a Népművelési Minisztérium korabeli jelentése szintén megerősíti, egyúttal annak háttéréhez is adalékokkal szolgál: „*Sajnos, a felszabadulás után bekövetkezett politikai fordulat se hozta meg a cigányság részére gyökeresen az olyannyira kívánatos felemelkedést. Ennek egyik oka volt, hogy a cigányság a rendelkezésre álló rövid alatt képtelen volt az őt addig körülvevő, a falu és a város dolgozóitól hosszú idő óta elválasztó kedvezőtlen elkülönítés kérégtől magáról eltávolítania. Másik oka abban keresendő, hogy a cigányságot a földosztás nem is vonzotta. Eddigi életkörülményei folytán kialakult természeténél fogva nem kedvelte a földművelést. E két ok eredményezte főképpen, hogy a földreform végrehajtása a cigányság felé kedvező hatást csak igen csekély mértékben hozott.*” MNL OL (=Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) M-KS 276. f. (=Magyar Dolgozók Pártja Központi Szervei) 91/85. ö.e. Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztálya Igazgatási és Módszertani Osztály, Tervezet a cigánykérdés megoldására. 1955. november 3.

és amikor terhekké váltak a nem cigány lakosságnak, kitelepítésük a jogi akadályok miatt lehetetlenné vált. Az együttélést akadályozó gondokról a következőket jegyezte meg: *„Hogy pedig a fegyelmezetlen, több családdal folyton úton lévő és naponta idegen átvonuló cigányokat vendégül látó cigánycsaládok mit jelentenek a község belterületén, arról a hatósági orvosok egészségügyi vonatkozásban, a közeli polgári szomszédok pedig az egész nap hangszórószerűen hangzó durva kiáltozással és szabad tüzek füstjével, bűzével kapcsolatban sokat tudnánk beszélni. Fokozza a bajt az a közismert tény is, hogy a tévesen értelmezett szabadság gondolat éppen a műveletlen cigánytömegeknél legfeltűnőbbben észlelhetően, szabadosságban és fegyelmezetlenségben nyilvánul meg, ami az egészségügyi ellenőrzést és fertőtlenítést a jelen napok egyik legnehezebb feladatává teszi.”*³² Zárásképpen több pontban összegezte megoldási javaslatait, amelyek nagyrészt a cigánytelepek felszámolását szorgalmazták. Elsőként papírra vetette, hogy a cigánytelepi gyermekeket állami gyermekmenhelyeken, vagy nevelőszülőknél szükséges elhelyezni. Az iparban, a mezőgazdaságban és a bányászatban önként munkát vállaló cigányoknak munkáslakásokat kell biztosítani. A községi cigánytelepen maradó lakosokat pedig földműves szövetkezetekben kell álláshoz juttatni, míg lakhatási helyzetük megoldására a következőket javasolta: *„Az egyes községekben lakóhelyükön maradó cigányok részére a község területén kerti, gazdálkodásra alkalmas telkeket kell kiosztani és azon egyszerű títustervek szerint egészséges egységes lakóházakat felépíteni szakszerű vezetés mellett magukkal a cigányokkal. Az épületek vályoganyagát maguk a cigányok termeljék ki, egyéb építési anyagukat az állam bocsátja rendelkezésükre a földműves szövetkezetek útján.”*³³

Ésik Károly körorvos hozzászólásában, amellel érvelt, hogy a földosztás során a cigányoknak külön falvakat kellett volna létrehozni egymástól kellő távolságra, ahol felügyelet mellett biztosíthaták volna számukra különböző szakmák elsajátítását és a rendszeres munkavégzést.³⁴ Kiss Imre körorvos a földosztásban csak a kérdés részleges megoldását látta, véleménye szerint a *„dolgos, szorgalmas, tiszta, rendes munkáséletet élő”* cigányoknak a nem cigány lakosság között elszórtan házhelyet kellett volna nyújtani. A földosztásban nem részesíthető cigányságot két csoportba sorolta; az első kategóriába az újszülöttektől a legfeljebb harminc évesekig sorolta a cigányokat, akikkel *„érdemes és szükséges foglalkozni”*. Míg

---

32 Galambos, 1947, 1446. p.

33 Uo. 1449. p.

34 Uo. Ésik Károly – Kise Imre – Gönczy Tibor – Heicing János: Hozzászólások Galambos József dr.: A cigánykérdés megoldása c. közleményéhez. Népegészségügy, 28. (1947) 36. 1450. p.

a második csoport alatt a cigányság idősebb fennmaradó részét értette, akikkel kapcsolatban bárminemű intézkedést eredménytelennek tartott. Az előbb említett kategória esetén a fél évnél idősebb cigány csecsemők és gyermekek nevelőintézeti elhelyezését szorgalmazta.³⁵ A harminc évesnél fiatalabb munkára fogható cigányokat bányák és gyárak szomszédságába „táborokba” telepítette volna a következőképpen: „Az ifjakat 30 éves korig — beleértve a vadházasokat is, ipari gócpontok és bányák körül összegyűjteni, felügyeleti elhelyezéssel. Bányákban, gyárban csoportonként munkára fogni, egyelőre 30-50 %-os minimális munkabérrrel — később munkateljesítése arányában emelkedő bérrrel. Az így kapott bér egy része a táborban élés költségét fedezné, más része pedig a munkára szokott dolgozó egyedek önálló életének kialakítását szolgálná (kertes ház, házasság stb.). De még ezek után is szigorú ellenőrzést gyakorolni felettük addig, míg a rendes megszokott munkás életet, életstílust csakugyan megszokja. Ha nem bizonyulna önálló életre alkalmasnak, vissza a táborba és megfelelőbb helyére.”³⁶

Gönczy Tibor járási főjegyző némi módosítással egyértelműen Galambos József tisztifőorvos felvetése mellett érvelt. A lakosságot három csoportba sorolta: a társadalmi rendbe beilleszkedőkre, az azzal szembe helyezkedőkre és az azt veszélyeztetőkre. A járási főjegyző meglátása szerint a cigányság egyértelműen az utóbbi kategóriába tartozott, illetve kiemelte, hogy a társadalmi rendet különösen a falvakban veszélyeztetik, és a földosztás helyenként csak tovább rontott a helyzeten. Ugyanis a falvak növekedése révén, vagy a telekhely juttatások során a cigányok sokszor a település belterületére kerültek, rögvest kiváltva a nem cigány lakosság hathatós ellenállását. A helyzet megoldására halogatást nem tűrően egy kormányrendeletet kiadását sürgette, amely lehetővé tenné a cigányok kitelepítését a településekről még akkor is, ha az adott telek vagy ház jogilag a tulajdonukat képezi. A határozat hatálya az egy tömbben és az elszórtan élő cigányokra egyaránt kiterjedne, kárpótlásként pedig a községeken kívül eső másfél-kétszer akkora telek és ház felépítése szolgálna. Heicinger János körorvos véleménye szerint a magyarországi cigányság különböző csoportjainak vonatkozásában más-más megoldás tűnik indokoltnak. A körorvos a muzsikus cigány telepek lakóit egyenlően elosztotta volna el a települések között, hogy a cigányzenészeszek munkához jussanak. Az oláh cigányokat az ipari központokba telepítette volna, egyrészt azért, mert sokuk értett a fémműves munkákhoz, másrészt a városokban több olyan munka található, amely nem igényel szakképesítést. A beások

---

35 Uo. 1450–1451. p.

36 Uo. 1451. p.

esetében a mezőgazdasági területekre való telepítésüket tartotta célszerűnek, tekintettel arra, hogy sokuk már korábban is dolgozott napszámosként.³⁷

A *Népegészségügy* 1948. évi első számaiban³⁸ újabb hozzászólók vetették papírra meglátásaikat a „*cigánykérdésről*” az előző évi számban megjelent írásokra válaszolva. Zemplényi Imre bányafőorvos többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyarországi cigányság három csoportba sorolható, amellyel kapcsolatban meghatározó szempontként tekintett a lakhatás mikéntjére: „*I. csoport: dolgozó, letelepült, polgárosodott rész. II. csoport: szociálp parazita, helyben lakó, a köz terhére élő rész. III. csoport: országhatárt nem ismerő, sátorlakó.*”³⁹ Véleménye szerint tényleges feladata a hatóságoknak csak a második kategóriába soroltakkal, a cigánytelepi lakosokkal van. Ugyanis a „*kóborcigányok*” véleménye szerint a következő lépésekkel könnyűszerrel elűzhetők az országból: „*A III. csoport rendészeti úton eltávolítható az országból, illetve attól távoltartható. Legegyszerűbben annak kihirdetésével, hogy aki lakóhelyét, kenyérkeresetét, illetőségét, állampolgárságát, személyazonosságát igazolni nem tudja, munkatáborba kerül (osztrák recept a koldulás megszüntetésére).*”⁴⁰ Ráthonyi Endre vármegyei közjóléti szövetkezeti tisztviselő a cigányság számára „*kísérleti munkatelepek*” létrehozásában látta a megoldást, amely célra elsősorban a téglagyárakat javasolta. Példaként felhozta, hogy a tyukodi tégláégetőben már négy cigány családot alkalmaznak, akiknek lakhatást és munkát biztosítottak.⁴¹

„Cigánykérdés” napirenden — Rendészeti? Közegészségügyi? Szociális?

Galambos József szatmár-beregi tisztii főorvos vitaindító cikkéből felterjesztést készített a Népjóléti Minisztériumnak, ahol megfontolták felvetéseit.⁴² Javaslatára 1947-ben a felsőbb szerv értekezletre hívta össze az érintett minisztériumok, intézmények vezető tisztviselőit és szakértőit, hogy a megvitassák a cigányság helyzetét és a halaszthatatlan lépéseket. Az ülésen a Népjóléti Minisztérium köz-

---

37 Uo. 1451–1453. p.

38 *Zemplényi et. al.* 1948. 13–16. p.; *Keresztes László*: Még egyszer a cigánykérdés. In: *Népegészségügy*, 29. (1948) 5–6. 81. p., *Fellner Ferenc*: Megjegyzések „A cigánykérdés megoldása” c. cikk hozzászólásaihoz. Uo. 81–82. p.

39 *Népegészségügy* 29. (1948) 1–2. 13. p.

40 Uo. 13. p.

41 Uo. 15–16. p.

42 *Nagy*, 2009b. 118–122.

egészségügyi főfelügyelője nyitóbeszédében egyértelműen leszögezte, hogy a „cigánykérdés” legfőbb letéteményese a Népjóléti Minisztérium: „[...] véleménye szerint ez elsősorban közegészségügyi probléma kiütéses tifusz, váltóláz és egyéb fertőző betegségek nagyfokú terjesztése miatt, részben az N. M.-nak van meg az a lehetősége a nagyszámú hatóági orvoson keresztül, hogy ezen közegészségügyi ártalmat a minimumra csökkentsé [...]”.⁴³ Ezzel szemben a Belügyminisztérium miniszteri titkára úgy vélte, hogy a kérdés elsősorban az ő asztaluk, mivel az ügyre egyértelműen rendészeti kérdésként kell tekinteni. Ezt arra hivatkozva kívánta alátámasztani, hogy negyven-ötven kérvény érkezett be hozzájuk, amelyek az cigányság helyzetének rendészeti kezelését követelték. Egyúttal azt is kifejtette, hogy nem tartja szükségesnek „drasztikus” rendeletek meghozatalát, meglátása szerint például célravezető lenne a cigányokat helyhez kötni a vajda felügyelete alatt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium előadója némileg árnyaltabban közelített a kérdéshez, azonban eltérő álláspontjának kinyilvánításától sem vonakodott: „Szerinte a cigánykérdés szociális kérdés, és anyagiakon múlik annak megoldása. Bár erkölcsi, kulturális, közegészségügyi és rendészeti szempontból is fontos a sürgős segítség.”⁴⁴ A főbb irányvonalak, elgondolások megvitatása, tisztázása mellett rendre a cigánytelepekre helyeződött a hangsúly. Az Országos Közegészségügyi Intézet főfelügyelője nyomatékosította is, hogy a cigánytelepeken jelentős közegészségügyi kihívásokkal állnak szemben, ugyanakkor leszögezte, hogy lehet kedvező példákat is említeni, amennyiben a vajda kezeskedik a telep cigány lakosságáért. A Népjóléti Minisztérium segédtitkára az addigi telepfelszámolási kezdeményezéseket ismertette, felhívva a figyelmet arra, hogy nem csak közegészségügyi problémával állnak szemben: „A közegészségügyi kérdés mellett nagyfokban szociális kérdés. Ezen irányban történtek már intézkedések pld. Mezőkövesd községben, ahol 11 db. 1 szoba konyhás házat építettek a cigányoknak. Ezeket a beköltözettek nem gondozzák, az ablakokat, ajtókat, leszedik, és eltüzelik, helyüket piszkos ronggyal tömik be. A részükre készült kutakat teleszórják piszokkal és szeméttel.”⁴⁵ Az ülés zárásaként a résztvevők elhatározták, hogy bizottságot szerveznek a Szatmár-Bereg vármegyei, a versendi és a miskolci cigányság helyzetének a mélyreható feltárására.⁴⁶

---

43 Nagy, 2011. 308. p.

44 Uo. 308. p.

45 Uo. 309. p.

46 Uo. 310–311. p.

Fekete papírok és DDT — „Kóborcigány” és tífusz

A Népjóléti Minisztérium által szervezett tanácskozást követő években jelentősebb egyeztetésekre, intézkedésekre végül nem került sor, az 1950-es évek elején a Belügyminisztérium útján került ismét napirendre a cigányság helyzete.

A karhatalom figyelmét továbbra sem kerülte el a cigánytelepek világa, a „kóborcigány” kérdés is változatlanul napirenden maradt. A Belügyminisztérium berkein belül 1952-ben javaslat készült a vándorló cigányok helyhez kötésére. Az előterjesztés a következőképpen határozta meg, hogy mit értenek „kóborcigány” megnevezés alatt: *„Létfenntartásukat lopásokból és kéregetéssel szerzett élelemmel biztosítják. Sok esetben rablástól, gyilkosságtól és betörésektől sem riadnak vissza és ezzel veszélyeztetik a közrendet és a közbiztonságot. Lakásukat földből, vályogból vagy fagallyakból összetákolva készítik, úgynevezett putriban laknak, melyet tavasszal a jó idő beálltával elhagynak és vándorútra kelnek. A putriban az öregeket és a gyermekeket hagyják hátra és időnként a család vándorló tagjai a vándorúton szerzett élelemmel visszatérnek hozzájuk.”*⁴⁷ Megoldási javaslatként a jelentés készítői azzal álltak elő, hogy mindenekelőtt az érintett minisztériumok hozzanak létre egy bizottságot, amely a tanácsokkal és a rendőri szervekkel karöltve kijelölné azokat a helyeket, ahová a „kóborcigányokat” letelepítenék. A kijelölt helyeken telepeket építettek volna nekik, felügyeletüket rendőrőrs látta volna el. A letelepített cigányokat, szabad mozgásuk korlátozása mellett, munkavégzésre köteleznék, az ellátásukat közétkeztetéssel biztosítanák a munkabérük terhére. A gyermekeket az Állami Gyermekevelő Intézetekbe utalnák, míg a fiatalokat a Munkaerőtartalékok Hivatala által fenntartott intézetekbe.⁴⁸

1953-ban a Belügyminisztérium hét megyei rendőrkapitányságot utasított arra, hogy néhány héten belül szolgáltatassanak adatokat a bűnvádi eljárásokról a „kóborcigányok” vonatkozásában, valamint a cigányok és a cigánytelepek számáról (1. táblázat).

---

47 Purcsi, 2004. 253. p.

48 Uo. 253–254. p.

1. táblázat

*A megyei rendőrkapitányságok adatszolgáltatása a cigányokról 1953-ban*⁴⁹

Megye	Bűnvádi eljárás		Lét-szám	Cigány-telep	„Kóbor személy”
	össze-sen	ismeretlen „kóbor személy” ellen			
Bács-Kiskun	497	234	3949	41	7 család
Baranya	1047	544	9659	170	12 „banda”
Borsod-Abaúj-Zemplén	569	30	13899	186	nincs
Csongrád	298	n. a.	2646	24	nincs
Pest	n. a.	270	4677	89	1 „banda”
Somogy	381	81	4478	84	15 „banda”
Tolna	582	185	3270	90	29 „banda”

A fentebb említett tervezetekkel, adatszolgáltatásokkal párhuzamosan a Belügyminisztérium javaslatot tett a Magyar Dolgozók Pártjának a személyi igazolvány bevezetéséről. Rövidesen a lakosságot szinte kivétel nélkül ellátták a megfelelő papírokkal, azonban közel ötvenezer ember kimaradt az országos léptékű intézkedésből: „Ezek jelentős része kóbor cigány (kb. 20–25 ezer fő) — a többi beteg vagy igazolványát hanyagságból át nem vett személy. Azok a cigányok, akik megfelelő munkát és lakhelyet igazolni nem tudtak, feltehetően bűncselekmények elkövetéséből tartják fenn magukat — igazolvánnyal eddig nem lettek ellátva. Javaslatunk, hogy ideiglenes személyi igazolványt adjunk ki részükre, egy év érvényességi idővel.”⁵⁰ Végül 1955-ben a Belügyminisztérium a „kóborcigányok” részére kiállította az úgynevezett fekete személyi igazolványokat, amelyek egy évi érvényességi idővel bírtak, és több tekintetben eltértek a rendes személyi igazolványoktól.⁵¹ Az elkövetkező években a cigányokon kívül nem egy tisztviselő

49 Uo. 256–258. p.

50 Uo. 250–251. p.

51 Uo. 251-252. p.

és irányító szerv is bírálta az intézkedést megkülönböztető jellege miatt, végül 1961-ben törölték el.⁵²

Az 1950-es években jelentős változások következtek be a cigánytelepek közegészségügyi kezelésében. Az esetleges helyi intézkedések és a járványok tüzoltás jellegű visszaszorítása helyett a megelőzésre helyeződött a hangsúly. A KÖJÁL (Közegészségügyi–Járványügyi Állomás) egészségőrei és a tisztiorvosok rendszeresen ellenőrizték a cigánytelepeket, ahol indokoltnak vélt esetben úgynevezett kényszermosdatásokat hajtottak végre. Az 1950-es évek közepétől egészen az 1980-as évekig a megelőzés szerves részévé váltak a mosdatások, ugyanis az Egészségügyi Minisztérium kötelező tette azt a „kiütéses tífusz elleni védekezésről” szóló 1/1955. Eü. M. számú rendeletével.⁵³ A jogszabály lehetővé tette a karhatalom bevonását a kényszermosdatásokba: „A jelen rendelet alapján, illetőleg kiütéses tífusz előfordulása, vagy annak gyanúja esetén teendő intézkedések végrehajtását — amennyiben az szükséges — a rendőrség szerveinek igénybevételével kell biztosítani.”⁵⁴ A művelethez sátrakat, valamint a ZIL-130-as teherautók alvázára felszerelt DDA-2 fürdető–fertőtlenítő berendezést használták, amellyel nyáron óránként 140 főt, télen 90 főt tudtak fertőtleníteni.⁵⁵ A közegészségügyi intézkedések során nemcsak a tetvekre, hanem az emberi egészségre is ártalmas krezol szappant és a későbbiekben betiltott DDT-t⁵⁶ alkalmazták.

---

52 Uo. 261. p. „Nem lehet beszélni a cigányok asszimilációjáról, amíg a cigányok egy részének fekete személyazonossági igazolványa van. Szerintem erre nincs szükség, mert nagyon sok olyan cigánnyal beszéltem, aki nem bűnöző. Igaz, rá van írva, hogy csak ideiglenes igazolvány.” MNL OL XXVIII-M-8 (=Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége iratai) 1. doboz 3. tétel. A Művelődésügyi Bizottság ülése, 1960. május 24.; „Sérelmezik a vándorcigányok a belügyi szervekkel szemben azt, hogy a részükre kiadott piros-színű személyi igazolványt folyamatosan feketére cserélték ki s úgy érzik, hogy ez faji megkülönböztetés.” „A VB. sem elvileg, sem gyakorlatilag nem tartja helyesnek a munkanélküli cigányok részére rendszeresített fekete személyi igazolványok kiadását és kívánatosnak tartja annak megszüntetését, illetve kicserélését. A VB. felkéri a Belügyminisztériumot e kérdés felülvizsgálatára és közlésére.” MNL OL XXVIII-M-8 1. d. A Pest Megyei Tanács VB. Munkaügyi Osztálya, Egészségügyi Osztálya, Művelődésügyi Osztálya, Jelentés a megye területén élő cigányok munkaügyi, művelődésügyi és egészségügyi helyzetéről.

53 Bernáth, 2002.

54 1/1955. (I. 13.) Eü. M. számú rendelet a kiütéses tífusz elleni védekezésről. In: Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1955. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 449–450. p.

55 Hajnóczky, 2013. 30. p.

56 A DDT betiltását Rachel Carson New York Times és New Yorker-beli cikkei, valamint a Néma tavasz című kötete előzte meg, amelyekben felhívta a közvélemény figyelmét a DDT káros ha-

Az imént említett szerektől sokszor kihullott a cigánytelepi lakosok haja, vagy a bőrüket marta ki, a kényszermosdatások helyszíneit évekre parlaggá téve: „Olyan erős szer volt, hogy amikor elment a katonaság, a sátrak a helyén már fű sem nagyon nőtt, kisárgult az egész terep, még a gyom is elpusztult.”⁵⁷ Az imént említett vegyszerek a kényszermosdatásokat végző egészségőrökre is veszélyes volt: „Akkor még DDT volt a fertőtlenítőszer, azzal kellett bekenni a fejüket. Idegméreg volt, úgy tanultuk, örületes bűdös volt. Gumikesztyűben védőruhában szórtuk, mindent megölt. Harminc százalék veszélyességi pótlékot kaptunk érte. Aztán a port 65 körül beszüntették, mert rájöttek, hogy mérgező.”⁵⁸ A kényszermosdatások a cigánytelepi lakosság körében nagymérvű riadalmat keltettek, mivel többekben az elhurcolás, a haláltáborok világát idézték fel. A fürdetések minél gördülékenyebb levezénylésében olykor a cigány vajdák vagy bírók is közreműködtek, időnként a cigánytelepi lakosok bántalmazásától sem ódzkodva. Ezt csak tetézte, hogy sok esetben az egészségőrök munkáját a karhatalom segítette, akik körbevették a cigánytelepeket, olykor az erőszakhoz folyamodva terelték be a fürdető sátrakba a cigányokat. Erről ekképpen számolt be egy parádi cigánytelepi lakos, a kényszermosdatás szemtanúja:⁵⁹

„Vagy négyszer jöttek fürdetni egy nyáron, minden hónapban jöttek. A rendőrök körülállták a cigánytelepet, oszt mindenkit megfürdettek. Nem lehetett tudni sose, mikor jönnek, csak jöttek házról-házra, kihajtották a népet, megnézték a fejüket, a ruhájukat. Nagy sor vót az a szemtelenség, amit véghezvittek azok a rendőrök. Minden háznál kutattak. Elszaladtak a cigányok, menekültek Kissósnak, az erdőnek, még lőtt is utána a rendőr. Néha mire kiértek a rendőrök nem volt már csak kettő-három cigány, elmenekültek. Mikor legközelebb jöttek, a szökésér' is agyba-főbe verték őket, még az asszonyokat is. Egyszer öt rendőr jött ki, elállták az utat, amerre menekültek vóna. Akkor mindet megfürdették. Hiába tiszta vót, első asszony vót, akkor is megfürdették. El vót kerítve ponyvával, oszt úgy fürdették a cigányokat, bementek szépen, levetkeztek, oszt megfürödtek. Megnézték a haját az asszonyoknak, meg az embereknek. Vót, hogy akinek nem vót a fejibe, azt is megnyírták. Vagy három esztendőbe, hogy így nyírtak. De én nem fürödtem, egyszer se fürödtem, fussak mint a patak, ha egyszer is fürödtem. Adtak tetűirtót nekem is, de én nem szórtam be vele, mer a hajuk elment tőle. Egy asszonyt any-

---

tásaira. A sajtóvilvánosságot követően heves szakmai vita alakult ki a szer körül, mely végül a betiltásához vezetett. Carson, 2007.

57 Bernáth, 2002. 57. p.

58 Uo. 114.

59 Bernáth – Polyák, 2001. 40–41. p.; Hajnáczy, 2013. 30. p.; Kneffel, 1974. 207–208. p.

*nyira szórtak, hogy úgy maradt a feji, mint a tenyerem. Mind elment a haja. Még az asszonyokat is megverték. Mer ugye, mindenkinek van szája.”*⁶⁰

Cigánytelepek napirenden — Napirendi pont törölve

A hatalom 1955-ben a minisztériumok és a helyi hatóságok sokszor estleges intézkedéseit egy központi irányvonal mentén kívánta megszervezni. Ennek érdekében a Magyar Dolgozók Pártja napirendre tűzte a cigánypolitikájának a meghatározását, amelynek előkészítéséhez az illetékes szervektől, szakértőktől jelentéseket kért.⁶¹ Valamennyi szerv közül a Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitánysága állt elő a legterjedelmesebb és a legátfogóbb tervszel a „*cigánykérdés rendezéséhez*”. A szigorúan titkos minősítéssel ellátott előterjesztés mindenekelőtt leszögezte, hogy a pártnak halaszthatatlanul szerepet kell vállalnia a kérdés megoldásában, másrészt elengedhetetlennek tartotta e téren a központi intézkedések meghozatalát, ugyanis a helyi kezdeményezések érdemi, országos léptékű előrelépést nem hoztak: „*A cigánykérdés terén egyes kezdeti eredményektől eltekintve hazánkban nem kielégítő a helyzet. Ismeretesek ugyan különböző törekvések, amelyek egyes állami intézményektől, helyi pártszervektől, tanácsoktól indultak ki a cigányprobléma helyi vonatkozásainak, egyes részproblémáinak megoldása érdekében. [...] A cigánykérdés hazánkban olyan probléma, amely nagy tömegeket érint, a kérdés gyökeres megoldása olyan intézkedéseket követel tőlünk, amelyhez a helyi erőfeszítések nem elegendők, pártunk, államapparátusunk egységes, tervszerű és állandó munkájára van szükség ahhoz, hogy ezt az égető kérdést közelebb vigyük a megoldáshoz.*”⁶² A jelentés 100-150 ezer főre becsülte a magyarországi cigányság lélekszámát, hosszasan fejtegette azt a kérdést, hogy a cigányság nemzetiségnek tekinthető-e, valamint a csoportosításukra (nyelvi, települési, foglalkozási) is kísérletet tett. Megállapították, hogy a cigányságra nyelvi, területi és kulturális szempontból is széttagoltság jellemző, valamint utóbbi szempontból nem említhetők egy lapon más nemzetiségekkel: „*Kulturális szempontból a cigányság őriz ugyan bizonyos sajátos — jelentős részében igen értékes — népi hagyományokat, de ez annyira primitív, hogy a magyarság és a magyarországi nemzetiségek mai kultúrképén belül teljesen hát-*

---

60 Bernáth 2002. 32–34. 94. p.

61 Feitl, 2008. 257–266. p.

62 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ö. e. BM. Országos Rendőrkapitányság. Tervezet a cigánykérdés rendezéséhez. 1955. december 22.

térbe szorul. Öntudatos cigányértelmiség, amely a hagyományos cigánykultúra felemelését, továbbfejlesztését szorgalmazná, nincsen. A különböző cigánycsoportok között nemcsak nyelvileg, hanem az életmód és a hagyományok szempontjából is lényeges eltérések vannak. A cigányságot tehát az egységes kultúra szempontjából nem lehet meghatározni.”⁶³ Kiemelendő, hogy az Országos Rendőrkapitányság a cigányzenészeket nyelvi és kulturális szempontból nem sorolta a cigányság közé, de a „cigánykérdés” vonatkozásában sem, arra hivatkozva, hogy ők nagyrészt városokban a nem cigány lakosság életmódjához hasonlóan éltek. Véleményük szerint szintén nem tartozott a kérdéshez a lókupec lovári és a házaló szőnyegkereskedő colari cigányok ügye sem, mivel feléjük egyszerűen közbiztonsági szempontból közelítettek. A cigányságnak a társadalomban betöltött szerepéről összegzőképpen meglehetősen lesújtó képet festett az Országos Rendőrkapitányság: „Társadalmi helyzetüket röviden úgy lehet jellemezni, hogy társadalmunk perifériáján élnek, — nem ritkán élőködnek.”⁶⁴ Kifejtették, hogy a nem cigány lakosság részéről jelentős előítélet is sújtja őket, amelyről meglátásuk szerint nagyrészt cigányok tehetnek, valamint a Horthy-korszakban a cigánysággal szemben gerjesztett indulatok.

A BM illetékes szerve lakhatási szempontból a cigányság két csoportját különítette el egymástól, az elsőbe az állandó lakhellyel rendelkezőket sorolták, akik zömében a cigánytelepeken laktak, míg a másodikba a cigányság elenyésző részét, a „kóbor (nomád) cigányokat”. A jelentés szerint a cigánytelepek a fertőzések, a bűnözés, a nyomor és a kilátástalanság melegágyai voltak:

„A cigányság tömegei anyagilag a legnagyobb nyomorban élnek. Lakásviszonyaik nyomorúságosak. Hasonlóak egészségügyi viszonyaik is. Közigazgatási helyzetük sok tekintetben rendezetlen, részvételük a bűncselekmények bizonyos fajtáiban aránytalanul magas. A cigányság általában szapora, nem ritkán 8-10 gyermekes családok. Hitvány vályogkunyhókban szorong gyakran 10-12 ember. Sok helyen földbeásott, hevenyészett tetővel ellátott veremben élnek. Rendszerint a falu végén, az u. n. cigánysoron vagy a falun kívül, erdőszélen laknak. A községek által rendelkezésükre bocsátott házhelyek rendkívül kicsinyek, 8-10 cigányputri épül fel egy akkora telken, amekkorára általában egy falusi lakóház épül. Táplálkozásuk sanyarúságos. A gyermekek hónapokig nem látnak tejet, zsírtalan ételeket készítenek, tisztálkodási lehetőségük nincs, a cigánytelepeken árnyékszék nincsenek. Érthető, hogy különösen a tbc, a vérhaj és trachoma igen elterjedt közöttük. Magas a csecsemőhalandóság is. Egyes cigánytelepeken

---

63 Uo.

64 Uo.

gyakoriak a járványok (pl. flekktífusz). [...] A cigányság nem tudván gazdaságilag kiemelkedni, nyomorúságos életviszonyaiból, minimális létfenntartása biztosításához gyakran szereplője kisebb-nagyobb bűncselekményeknek, mezei lopásoknak, kamrafeltöréseknek, stb. Ezek tipikus cigánybűncselekmények. Nyáron a mezei lopások, télen a súlyosabb kriminalitású cselekmények, a betöréses lopások általánosak.”⁶⁵

A magyarországi cigányság lakhatási helyzetével kapcsolatban az előterjesztést megfogalmazó szerv kiemelten fontosnak tartotta, hogy az állami támogatással nyújtott ház önmagában korántsem fogja megoldani a kérdést. Ugyanis a cigánytelepi lakosok állandó munkahely híján nem fognak tudni élni a kedvező lehetőségekkel. Ennek alátámasztására részükre juttatott sváb házak közszájon forgó rohamos léptékű lelakását és tönkretételét hozta fel példaként. Szintén a Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitányságának munkatársai állapították meg, hogy a „*cigánykérdéssel*” foglalkozók vagy a cigányok egy helyre telepítése, vagy szétszórása mellett érvelnek. Az előbbi esetben arra hivatkozva, hogy úgy könnyebb őket ellenőrizni, míg az utóbbiak azt tartották szem előtt, hogy így elő lehet segíteni asszimilációjukat. Az imént említett végletes elgondolásokkal az előterjesztés megszövegezői nem értettek egyet, jóval árnyaltabban közelítettek a cigányság lakhatási helyzetének megoldásához: „*Meggyőződésünk, hogy mindenfajta erőszakos telepítés lehetetlenné tenné a cigánykérdés demokratikus megoldását. Azt a cigányt, aki asszimilálódni kíván, semmiképpen nem szabad megakadályoznunk ebben a törekvésben, de erőltetnünk sem szabad ezt a tendenciát. Ami pedig az ellenőrizhetőséget illeti, a cigánykérdés rendezésének ügyét nem rendelhetjük alá csupán ennek az érdeknek. Az ellenőrzésre vannak törvényes, demokratikus szellemű állami lehetőségek, ezekkel kell fokozottan élni, különösen a kezdeti időszakban.*”⁶⁶ Nagyobb léptékű állami építkezéseket nem tartottak indokoltnak a cigánytelepi lakosok elhelyezésére, azonban felvetették, hogy célszerű lenne „*egyszerűbb*” házak építése a cigányok részére tartalékaik és munkaerejük bevonásával, esetleg állami kölcsön nyújtásával. A cigánytelepeken pedig azok felszámolásáig a közegészségügyi helyzet javítását, kiemelten az árnyékszékek építését tartották elengedhetetlennek.⁶⁷

A Belügyminisztériummal párhuzamosan a Népművelési Minisztérium is belefogott egy terjedelmes jelentés elkészítésébe a magyarországi cigányság helyzetéről. A tervezetet hosszas előkészítő munka előzte meg, a minisztérium

---

65 Uo.

66 Uo.

67 Uo.

számos megyébe sürgönyözött beszámolóért, volt ahová hivatalnokait is kiküldte. Egyúttal a kérdésben általa illetékesnek tartott személyektől előterjesztéseket kért, többek között Galambos Józseftől, aki a megkeresésre megküldte a Népegészségügyben megjelent vitaindító írását, a Népművelési Minisztériumban 1947-ben megtartott értekezlet jegyzőkönyvét, illetve Szatmár-Bereg megyei anyagokat.⁶⁸ A Heves megyei jelentés mindekelőtt leszögezte, hogy a cigányság nagy része rendelkezik lakhellyel és „*kóborcigányt*” csak elvétve lehet találni a megye területén. Kedvező fejleményként számolt be arról, hogy azok a cigánytelepi lakosok, akik rendelkeznek iparban vagy a mezőgazdaságban állandó munkahellyel, elkezdtek a falvak belterületén telket vásárolni és házakat építeni. Továbbá az egyik községi tanács a falu elején elterülő cigánytelepet felszámolta, és áthelyezte máshová, ahol szoba-konyhás, zsuppfedeles vályogházakat épített fel a cigány lakosoknak.⁶⁹ Ugyanakkor a kudarcba fulladt kezdeményezésekről is számot adott a felterjesztés, egyben a tanulságokat is levonva: „*Az ipar és bányaterületre való toborzás eddigi módszerei nem váltak be. A Hevesi járásban pl. egy-egy alkalommal 15-20 család is elköltözött új munkahelyére, de a legtöbb rövid időn belül visszaköltöztek. A jövőben a toborzásoknál figyelembe kell venni a rokonsági kapcsolatokat és az egymással rokon családokat egy munkahelyre téve, együtt kell letelepíteni.*”⁷⁰

A Komárom megyei jelentés a problémát abban látta, hogy az állandó lakhellyel rendelkező cigányság egy része időszakosan „*vándorol*”, nagyrészt azok, akik sátorban vagy ekhós szekéren laktak. A megoldást helyi tapasztalatokra hagyatkozva abban látta, hogy sátor, vagy ekhós szekér helyett kő, téglá vagy vályogházat kell építeni az említett cigányoknak, mert akkor felhagynak korábbi életvitelükkel.⁷¹

Hajdú-Bihar megye a cigányság csoportosítására is kísérletet tett beszámolójában, melynek során meghatározó szempontként tekintettek a lakhatás mikéntjére: „*1. Letelepületlen, kóbor, vagy oláh-cigány. A cigányok ez utóbbi nevet használják. 2. Az egy tömbben letelepült, u. n. cigánytelepeken élő cigányok, melyek között alkalmi munkából élők, nyáron vályogvető, télen zenélő cigányok is igen nagy tömegben vásároló, ócskás, szerencsejátékot űző, vagy kupeckedők*

---

68 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ö. e.

69 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ö. e. Heves Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának XII. Népművelési Osztálya. Cigánykérdés. 1956. január 20.

70 Uo.

71 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ö. e. Komárom Megyei Tanács VB. Népművelési Osztálya. Cigánykérdés rendezése. 1956. január 19.

élnék. 3. A cigányság nagy tömbjéből kiszakadt, polgárosult cigányok rendszerint iparosok, ipari munkások és állandó zenész foglalkozást űzők. A két utóbbi foglalkozást űzők szintén élesen elkülönítik magukat egymástól.”⁷² A megoldást abban látták, hogy a községi tanácsok akadályozzák meg a cigánytelepek növekedését és számoljuk fel azokat, gondot fordítva a cigányok széttelepítésére, elsősorban ipari körzetekben.⁷³

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei előterjesztés panaszosan kifejtette, hogy a cigányok egy része még mindig „vándorol”, a letelepült cigányság nagy része pedig nem tud kitörni a cigánytelepek világából.⁷⁴ Mindezek ellenére előremutató példákról is számot tudott adni, a városok, vagy falvak belterületén, elszórtan élő cigányokkal kapcsolatban: „Ezek házaikat rendben tartják, életmódjuk, viselkedésük, öltözetük megfelel a kívánalmaknak. Sok házban van vezetékes rádió, kerékpár; többen hizlálnak disznót.”⁷⁵

A Szabolcs-Szatmár megyei jelentés szintén arról számolt be, hogy a települések belterületén, elszórtan élő cigány lakosok beilleszkedtek a nem cigány lakosság közé. Azonban a cigányság nagy része cigánytelepeken lakott és engedély nélkül, időnként egyik faluból a másikba költözött. Egyes községi tanácsok rendeletileg megtiltották a cigány lakosok el- és beköltözését az adott falvakban. A beszámoló számos településre hivatkozva a hiábavaló intézkedéseket is papírra vetette. Rendszeresen problémaként merült fel, hogy a cigányok részére juttatott házhelyeken, a tulajdonosok nem házat építettek, hanem „sárkunyhót”, vagy zöldséget természetek rajta.⁷⁶

A Somogy megyei előterjesztés egyenesen leszögezte, hogy a kérdés kulcsa a cigányság lakhatási helyzetében rejlik, amelyről ekképpen értekezett: „Megyénk cigányságának társadalmi helyzetét a mindenkori települési forma határozza meg. Az asszimilált település következménye a rendszeres munkavállalás, adóbevételek kötelezettsége teljesítése, amellyel együtt jár a környező »kis társadalom« megbecsülése. A gazdasági helyzet is szerves függvénye az állandó, emberi településnek. A minőségi lakás igényesebb berendezést igényel tulajdonosától s mind-

---

72 Uo. Hajdú-Bihar Megye Tanácsa VB. Népművelési Osztálya. Cigány probléma felmérése. 1956. január 21.

73 Uo.

74 Uo. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanács Végrehajtó Bizottságának XIII. Népművelési Osztálya. Tájékoztató jelentés a megye területén élő cigányokról. 1956. január 24.

75 Uo.

76 Uo. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB. XIII. Népművelési Osztály. Cigányságról jelentés. 1956. január 23.

ezek előteremtése rendszeres, folyamatos munkát s keresetet tételeznek fel.”⁷⁷ Az imént említettek elérését úgy képzelték el, hogy a cigánytelepeket felszámolják, és az ott élőknek az állami gazdaságok közelében, a települések szélén „olcsó, előre gyártott elemekből” házakat építenek.⁷⁸

A baranyai előterjesztés kidolgozottságával kitűnt a fentebb ismertetett megyei beszámolók közül. Az általános helyzetkép ismertetésén, illetve a településszintű statisztikák közlésén túl sokoldalú, valamennyi területre kiterjedő megoldási javaslattal rukkolt elő.⁷⁹ Az anyag elsősorban felhívta a figyelmet a „cigánykérdés” súlyára, és amellet érvelt, hogy a lehető legmagasabb szinteken szükséges vele foglalkozni: „*Véleményem szerint a probléma oly nagy horderejű, annyira komoly, hogy annak megoldásával az országgyűlésnek kell foglalkoznia. Különösebb, további fejtegetés nélkül is — úgy ítélem — indokolt, hogy rendezését törvény szabályozza. [...] A törvény tehát kerettörvény lenne, csak az irányelveket állapítaná meg. A Minisztertanács, illetőleg az egyes szaktárcák adnák hozzá a végrehajtási utasításokat.*”⁸⁰ A jelentés közel harminc pontban összegezte a felsőbb szerveknek szánt javaslatokat, amelyek közül több a cigányság lakhatási helyzetét és a cigánytelepek felszámolását érintette. Az ipari vállalatokat és az állami gazdaságokat kötelezte volna, hogy a cigány munkavállalók és családjaik részére házat építsenek a munkahelyhez közel. A hagyományos mesterséggel rendelkező cigánytelepi lakosokat a munkalehetőségek közelébe telepítette volna, valamint a cigánytelepek mihamarabbi felszámolása és újak kialakulásának a megakadályozása mellett érvelt. A cigánytelepi lakosoknak újonnan épített házakhoz pedig títustervek kidolgozását tartotta célszerűnek az előterjesztés:

„*A títustervnek igazodnia kellene a cigánylakás hagyományaihoz, de amellet a legelemibb egészségügyi követelmények állandó fenntartását is biztosítaná. A títusterv szerint épített lakást a beköltöző nem kapná ingyen, keresetéből törlesztgethetné, és tulajdonába csak akkor kerülhetne, ha árát kifizette. Títustervi építkezés megvalósítása alkalmas arra, hogy a higiénikusabb életre, kulturáltabb életre nevelje a ma még elesetten élő cigányt. A títusterv szerint épített lakás átmenetül szolgálhat a polgári lakás használatához, és ösztönzőleg hatna az ilyen igények kifejlődéséhez. A jogszabály nem hagyhatja érintetlenül mai állapotában a jelenlegi cigánytelepüléseket sem. Ezért szükséges, hogy ezek felé is alkosson*

77 Uo. Somogy Megyei Tanács VB. XIII. Népművelési Osztálya. Cigánykérdés. 1956. január 29.

78 Uo.

79 Uo. Cigánykérdés Baranya megyében. 1956. január 12., Hozzászólás a cigánykérdés felszámolásához. 1956. január 26.

80 Uo.

rendsabályokat, melyekkel a fejlődést itt is előmozdíthatja. A jogszabálynak — véleményem szerint — elsősorban el kell rendelni a mostani cigánytelepülések hatósági felülvizsgálatát úgy, hogy az a települések rendezését eredményezze. A jogszabályban meg kell határozni, hogy a cigánylakosok egymástól milyen távolságra épülhetnek. A felülvizsgálattal kapcsolatosan bizonyos egészségügyi rendszabályok meghonosítását is meg kell oldani (WC, szemétdödör létesítését, ólak, kutak helyének kijelölését és megépítését stb.). Másodsorban a felülvizsgálat során kell az állandó munkaadókat is kötelezni, hogy a cigány-munkavállalók részére típusterv szerinti lakást — a kijelölt helyre — határidőre építsék fel. Állandó munkaadóval nem rendelkező cigánycsaládot pedig hatósági támogatással segíteni kell, hogy típusterv szerinti, részére hatósági úton felépített lakóház törlesztési részleteit fizethesse.”⁸¹

Az MDP KV Adminisztratív Osztálya a beérkezett anyagokra hagyatkozva jelentést terjesztett a Politikai Bizottság elé a magyarországi cigányság helyzetéről és a halogatást nem tűrő intézkedésekről. A dokumentum a cigány lakosság létszámát több mint százhúszezer főre becsülte, valamint kifejtette, hogy nagyrésztük cigánytelepen él, töredék részük „kóborló életmódot” folytat. A cigánytelepeken uralkodó állapotokról kimondottan lesújtóan nyilatkozott a dokumentum, kiemelte, hogy nincsenek közművekkel, árnyékszékkel ellátva, és rendkívül nagymérvű a zsúfoltság, mindezek miatt rendszeresen járványok ütötték fel fejüket.⁸² A cigánytelepek mihamarabbi felszámolása és a cigány lakosság széttelapítása érdekében az ott élőknek típusterv alapján „szerény kivitelű” házakat építettek volna, amelyhez kedvezményes hitelt és telket biztosítottak volna. A építkezések során a társadalmi munka bevonására és a cigánytelepi lakosság hathatós közreműködésére is számítottak.⁸³ A határozattervezet elkészült, de végül a napirendre tűzése és jóváhagyása elmaradt, így továbbra is a minisztériumok és az alsóbb szervek a maguk meglátásai célfeladatai függvényében jártak el a cigányságot illetően.⁸⁴

---

81 Uo.

82 Feitl, 2008. 266. p.

83 Uo. 269. p.

84 Uo. 258.

A funkcionárius és a cigány harca — Nemzetiség-e a cigányság?

Központi utasítás híján a minisztériumok berkein belül más-más szempontból közelítve, különböző felmérések, megoldási javaslatok, intézkedések születtek. A Munkaügyi Minisztérium munkatársai Pogány György és Bán Géza 1957 folyamán egy országos felmérést szerveztek a cigányság helyzetéről,⁸⁵ amelynek indítékáról a következőket jegyezték fel a vizsgálat eredményeit összegző egyik tanulmányukban: „A munkaerőgazdálkodás területén állandóan zavarokat okoz az, hogy a munkára jelentkező cigányokat nehéz elhelyezni, mert a munkáltatók általában elzárkóznak alkalmazásuktól, ugyanakkor azonban meg kell állapítani azt, hogy a vállalati munkarend, fegyelem szempontjából sok esetben jelentős hátránnyal is jár foglalkoztatásuk. Az életben e kétoldalú kérdést gyakran nagymértékben eltülozzák, megalapozatlan általánosításokba bocsátkoznak. Fentiek következtében kívánatos, hogy — úgy a vállalatoknál, mint az államigazgatási apparátusban — a munkaerőgazdálkodással foglalkozók ismerjék a cigányság helyzetét.”⁸⁶

A minisztériumi jelentés a magyarországi cigányság létszámát közel százkilencvenezer főre becsülte, valamint néprajzi kutatásokra hagyatkozva, nyelvi alapon négy csoportba sorolta őket; a kárpáti, a magyar, az oláh cigány és a beás anyanyelvűekre. A beszámoló arra is kísérletet tett, hogy válaszul szolgáljon arra a kérdésre, a cigányság nemzetiségnek tekinthető-e. A szerzők hosszas fejtegetés eredményeképpen arra jutottak, hogy a cigányság nem tekinthető nemzetiségnek, de a magyar nemzetnek sem a része, nemzetiséggé fejlődésüket pedig eleve elvetették. Mindezek fényében a magyarországi cigányságot „népcsoportként” határozta meg, valamint leszögezték, hogy nem szabad őket mesterségesen nemzetiséggé tenni, és asszimilációjuk elől az akadályokat el kell görgetni. Az imént említettekkel összhangban a cigány nyelv, a cigány nyelvű iskolák és tankönyvek támogatását kerülendőnek ítélték.⁸⁷ A Munkaügyi Minisztérium vizsgálatának eredményeit összegző jelentés többek között a cigánytelepekről is tartalmazott adatokat. A cigánytelepi épületek számát közel harmincezerre, míg az ott élő lakosságot százötvenezer főre becsülte. A cigánytelepek a legelemibb szükségleteket sem biztosították, sőt gyakran szemételepek, legelők, vagy belvizes területek

---

85 Hajnáczy, 2015. 19–25. p.; A Munkaügyi Minisztérium 1957-es felmérésének Békés és Szabolcs-Szatmár megyei adatszolgáltatásáról, jelentéseiről lásd bővebben: Kereskényiné, 2008. 152–231. p.; Nagy, 2010a. 311–319. p.; Nagy, 2010b. 117–143. p.

86 Pogány – Bán, 1958. 42. p.

87 Hajnáczy, 2015. 70–76. p.

mellett feküdtek. A telepfelszámolás terén pedig egy-egy helyi kezdeményezéstől eltekintve nem tudtak számottevő eredményről beszámolni.⁸⁸ A cigányság lakáshelyzetének a megoldására, a nyomortelepek megszüntetésére a következőket javasolták: „Az első lépés — a megfelelő nagyságú és területen lévő, egészséges telek biztosítása után — egy nagyméretű, szoba-konyhás, fűthető, cserépvagy palatető, földpadozatú, de szigetelt vályogház építése lenne. Az ilyen típusú házépítéssel kapcsolatos munkálatok túlnyomó részét a cigány dolgozó maga — a családja segítségével — is el tudja végezni (vályogvetés, felhúzás, tapasztás, stb.) Az általa ki nem termelhető anyag (tégla, vagy kő a lábazathoz, faanyag, cserép) és a szakmunka (ácsmunka) fedezésére mintegy 20–22 ezer forint szükséges. E jelentős költséghez az állam a dolgozó cigányoknak — érdemességi sorrendben — öt–hat évi törlesztésre átlag 15 ezer forint kölcsönt biztosítana, s így hazánkban a putrikat fel lehetne számolni.”⁸⁹

Míg a Munkaügyi Minisztérium a foglalkoztatás szempontjából, a cigányság asszimilációját pártolva közelített a kérdéshez, addig a Művelődésügyi Minisztérium a Nemzetiségi Osztály felügyeletére bízva, 1957-ben létrehozta a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét, amit a Tanácsok Lapja az alábbi sorokkal harangozott be: „Most végre egy olyan szerv alakulásáról adhatunk hírt, amely központja lesz a munkának: megkezdte működését a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége. Volt már eddig is próbálkozás: a legutóbb a Munkaügyi Minisztérium, azelőtt az Egészségügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium igyekezett saját hatáskörében foglalkozni a problémával. De egy tárca eszközeivel nem lehetett sikeres a fáradozás, az elszigetelt tevékenység ebben a bonyolult kérdésben nem vezethet eredményre. Most a szövetség közreműködésével meg akarják teremteni valamennyi tárca céltudatos és tervszerű munkáját, így válik lehetővé, hogy elvégezzék a szükséges tudományos felmérést és megfelelő programot dolgozzanak ki a kétszázézer magyarországi cigány felemelkedésének meggyorsítására.”⁹⁰

Az újonnan létrehozott szervezet vezetésével a cigány származású László Máriát bízták meg, aki annak megálmodója és legfőbb szorgalmazója volt.⁹¹ Az MCKSZ alapszabálya a szervezet elsődleges feladatait szociális és kulturális téren határozta meg: „A Magyarországon élő cigányok; gazdasági, politikai és kulturális életszínvonalának felemelése nemre és foglalkozásra való tekintet nélkül.

---

88 Uo. 70–82. p.

89 Uo. 88. p.

90 Nagy 2010b. 171. p.

91 Sággy, 2008. 276–280. p.; Szesztay, 2003. 138–139. p.

*Az összes magyarországi cigányok bevonása a szocializmus felépítésébe, e célból való szervezésük és kultúra terjesztése, szövetkezetek szervezése.*⁹² Továbbá célul tűzte ki, hogy az illetékes szervekkel együttműködve, bizottságok keretében előterjesztéseket készít a cigányság foglalkoztatási, oktatási, egészségügyi és szociális helyzetének a javítására. A cigánytelepek felszámolása is megjelent az anyagban „*letelepítésként*” emlegetve, e téren is kívántak javaslatokat kidolgozni, valamint tervbe vették az ügyért felelős „*Letelepítési Bizottság*” létrehozását.⁹³ László Mária rövid életű főtitkársága alatt az MCKSZ elsősorban a cigány nyelv és a kultúra megőrzése érdekében tett lépéseket, érdekvédelemmel foglalkozott, valamint cigány kisipari szövetkezetek szervezésében, megőrzésében működött közre.⁹⁴ A Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának vezetője Vendégh Sándor azonban nem nézte jó szemmel főtitkár ez irányú tevékenységét: „*Munkájában valamiféle hamis — cigány öntudattól eltelve — olyan tendenciák mutatkoztak, hogy a cigányságot nemzetiségnek ismertesse el, és ebből a hibás koncepcióból kiindulva, a cigány nyelv mesterséges felélesztését, kiterjesztését, cigány iskolák, kollégiumok állami gazdaságok, tsz-ek, stb. létesítését kívánta megvalósítani. ezáltal konzerválni igyekezett a cigányok különállását és akadályozta társadalmi asszimilációjukat.*”⁹⁵ Az imént említtek miatt László Mária nemsokára távozásra kényszerült, és helyére olyan személyeket neveztek ki, akik maradéktalanul végrehajtották a felsőbb utasításokat.⁹⁶

Egyúttal az MCKSZ célirányosan azt a feladatot kapta, hogy anyagokat gyűjtson egy felsőbb állásfoglalás, vagy párthatározat megalapozásához. A szövetség rövidesen jelentéseket kért a megyei vezetőktől, aminek nagy részük eleget is tett.⁹⁷ A megyei beszámolók, valamennyi cigánysággal kapcsolatos területről, intézkedésről helyzetjelentést adtak (2. táblázat),⁹⁸ valamint javaslataikat is megfo-

---

92 Hajnáczy, 2015. 95. p.

93 Uo. 95–96. p.; Berey Katalin szó szerint értelmezte kötetében a „*letelepítés*” és a „*Letelepítési Bizottság*” szavakat, azonban az MCKSZ negyedéves beszámolóit rávilágítottak arra, hogy telepfelszámolást értettek alatta. Lásd bővebben: MNL OL XXVIII-M-8 1. d. 2. tétel; Vö. *Berey*, 1990. 21. p.

94 *Sághy*, 2008. 280–288. p.

95 Uo. 292–293. p.

96 Uo. 290–295. p.

97 *Hajnáczy*, 2016. 6. p.

98 Az MCKSZ-nek beküldött, néhány oldalra szorítkozó megyei beszámolók közül egyes megyék (Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár) esetében több-kevesebb, vagy kimondottan széles körű forrásanyag került közlésre az 1950-es évek második feléből. Azonban ezek a dokumentumok nem, vagy csak közvetve kerültek a központi hatalom látókörébe, így

galmazták. Az úgynevezett „kóbor cigány” kérdés sem merült feledésbe, számos beszámoló említette, hogy továbbra is napirenden van. A cigánytelepi lakosok lakhatási és közegészségügyi helyzetéről meglehetősen lesújtó képet festettek a jelentések, azonban felszámolásukra tett intézkedésekről már szűkszavúbban nyilatkoztak. Nagyrészt fertőtlenítéseket hajtottak végre a cigánytelepeken, illetve egy-egy helyi kezdeményezéssel lehetett találkozni, amelynek során árnyékszéket építettek a nyomortelepen, szűrővizsgálatot végeztek, vagy védőoltást adtak be. A cigánytelepek felszámolása érdekében az illetékes tanácsok helyenként házhelyet juttattak a cigányoknak, vagy az építkezéshez biztosítottak segítséget. A cigánytelepeken felszámolásukig döntően azt tartották szükségesnek, hogy közutakat és árnyékszéket építsenek, valamint a dögevés visszaszorítása érdekében az állati tetemeket megsemmisítsék. Egyúttal a cigánytelepi lakosok közül ügyeik képviselőjére tanácsi megbízott, vajda, vagy bíró választását, valamint egészségőrök kinevezését. A cigánytelepek felszámolásával kapcsolatban azt javasolták, hogy az érintett tanácsok juttassanak házhelyeket a cigányoknak, valamint némely jelentésben felmerült, hogy kedvezményes hitelt kellene biztosítani, vagy az építkezésekhez títusterveket kidolgozni.⁹⁹ A megyei beszámolók kisebb része arra is kitért, hogy a cigánytelepek felszámolása során a cigányokat a nem cigány lakosság között kell elszórni, amelynek szükségességét például Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a következőkkel indokolták: „A községek ezzel kapcsolatban nem egy szorosán vett felügyeltré, hanem egy társadalmi vonatkozásban megvalósítható nevelésre gondolnak. Pl. ha egy cigánycsalád a rendes dolgozók közé települ, akkor a dolgozók részéről. ha nem is minden esetben, de megvan a segítőkészség, az együttélési szabályok betartására, az egészséges életmódra, munkaszeretetre és erkölcsössége való nevelésre.”¹⁰⁰

---

a későbbi döntéshozatalban, a párthatározat megalkotásában sem játszottak meghatározó szerepet. Lásd Kereskényiné, 2008. 137–231. p.; Füzes – Márfi – Rózsa – Vörös, 2005. 9–11. p.; Hajnóczky, 2017. 223–282. p; Nagy, 2010a.; Kujbusné, 2018.; Nagy, 2015.

99 MNL OL XXVIII-M.8 1. d.

100 MNL OL XXVIII-M.8 1. d. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának XII. Munkaerőgazdálkodási Osztálya. Tájékoztatás a cigányság életkörülményeiről. 1959. augusztus 3.

2. táblázat

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének megküldött megyei beszámolók cigánytelepekkel kapcsolatos adatai (1959)¹⁰¹

Megye	„Köbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek a felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Baranya	nem	n. a.	Helyenként a tanácsok házhelyet juttattak a cigánytelepi lakosok építéséhez, amelyen a cigányok részben önerőből, részben tanácsi támogatással házakat építettek.	n. a.	n. a.	n. a.

---

101 MNL OL XXVIII-M.8 1. d.

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosság szűrszórását támogatják?
Bács-Kiskun	igen	Cigánytelepi lakosság fertőtlenítése és védőoltása. Az egyik cigánytelep mellett körzeti rendelőt építették, amelyben fertőtlenítő gépet is elhelyeztek.	Helyenként a termelőszővetkezet vagy a tanácsok házhelyet juttattak a cigánytelepi lakosok építtetéséhez.	A cigánytelepi lakosok közül tanácsot megbízottat, vajdát, vagy bírót válasszanak ügyeik képviselőjévé. Közkutat, árnyékszékek építése. Állati tetemek megsemmisítése.	A tanácsok támogatás az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását. A házak építéséhez kedvezményeket kell biztosítani. Az egészségügyi követelményeknek megfelelő títusterveket kell kidolgozni.	n. a.
Békés	igen	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	n. a.	Árnyékszék építése és víz-, villany bevezetése. Állati tetemek megsemmisítése.	A tanácsok támogatás az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását. Segíteni kell a cigányokat, hogy kölcsönhöz jussanak az építkezéshez.	igen

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Borsod-Abaúj-Zemplén	igen	Helyenként a tanács a cigánytelepen árnyékszékét épített. Helyenként a tanács a cigánytelepi épületeket ki-meszellette, és a fekhelyül szolgáló szalmát kicseréltette a cigányokkal.	A cigánytelepi lakosok részben önerőből, részben tanács támogatással házat építettek.	A cigánytelepi lakosok közül tanácsi megbízottat, vajdát, vagy bírót választanak ügyeik képviselőjévé. Közegészségügyi viszonyok javítása. Árnyékszék építése.	A tanácsok támogatásuk az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását. Az OTP nyújtson hosszútávú kölcsönt a cigánytelepi lakosoknak a házépítéshez.	igen

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek a felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Fejér	nem	n. a.	A cigánytelepi lakosok helyenként önrőből házat építettek. Egy vállalat támogatta cigánytelepi dolgozóinak az építkezését.	A cigánytelepi lakosok közül tanácsi megbízottat, vajdát, vagy bírói választanak ügyeik képviselőjére. Egészségőrök kinevezése a cigánytelepeken. Egészségügyi felvilágosítás. Allati tetemek megsemmisítése.	n. a.	n. a.
Győr-Ménfőcsanak-Sopron	igen	n. a.	Helyenként a tanácsok házhelyet és építőanyagot juttattak a cigánytelepi lakosok építkezéséhez.	n. a.	n. a.	n. a.

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Hajdú-Bihar	nem	n. a.	n. a.	A cigánytelepi lakosok közül tanácsai megbiroztatt, vajdat, vagy bírói választanak ügyeik képviselőit. Egészségőrök kinevezése a cigánytelepeken, a kisebbeken társadalmi munkaként, a nagyobbakon fizetésért. Rendszeres orvosi szűrővizsgálat. Közutak, árnyszékek építése. Az állati tetemek megsemmisítése.	A cigánytelepi lakosoknak 300 négyszögletes, kerti gazdálkodásra alkalmas ház hely juttatása a községek belterületén. A nem cigány lakosság ellenállásának leküzdése a cigányok betelepülésével kapcsolatban. Hosszú lejáratú hitel nyújtása a házhely vásárláshoz. A közfejlesztési alap terhére vásárolt építési anyagok juttatása a munka ellenében.	n. a.

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felkészülésükig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosság támogatását támogatták?
Heves	nem	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	A cigánytelepi lakosok helyenként önerőből házat építettek.	Közutak, utak, építése és villany bevezetése.	A tanácsok támogatásuk az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását.	n. a.
Komárom	nem	n. a.	Helyenként a tanácsok lakást utaltak ki a cigánytelepi lakosoknak.	n. a.	n. a.	n. a.
Nógrád	igen	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	A cigánytelepi lakosok helyenként önerőből házat építettek.	A fertőtlenítések, tetvetlenítések rendszeresítése. Közutak, áramvezetékek, utak építése és villany bevezetése. Egészségügyi felvilágosítás.	A tanácsok támogatásuk az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását.	igen
Pest	igen	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Szabolcs-Szatmár	n. a.	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Szolnok	igen	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése és szűrővizsgálata.	Helyenként a termelőszövetkezeti tagsággal bíró cigánytelepi lakosok házhelyet igényeltek, melyen építkeztek a termelőszövetkezet támogatásával.	Egészségőrök kinevezése a cigánytelepeken. Közutak, árnyékszékek, járdák építése. Szűrővizsgálat	A tanácsok támogassák az építkezni szándékozó cigánytelepi lakosok házhelyhez jutását. A cigánytelepi lakosok építkezéshez a munkahelyeik biztosításának kisebb költsönöket. Az OTP nyújtson nagyobb kölcsönt az építkező cigánytelepi lakosoknak.	igen
Veszprém	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	nem

Megye	„Kóbor cigány” kérdés felmerült?	Cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedések	Cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos helyi/egyéni kezdeményezések	Javaslat a cigánytelepekkel kapcsolatos intézkedésekre felszámolásukig	Javaslat a cigánytelepek felszámolására	Cigánytelepi lakosok szétszórását támogatták?
Zala	igen	A cigánytelepi lakosság fertőtlenítése.	n. a.	A cigánytelepi lakosok közül tanácsi megbízottat, vajdát, vagy bírói választanak ügyeik képviselőjére. Egészségőrök kinevezése a cigánytelepeken, a kisebbeken társadalmi munkaként, a nagyobbakon fizetésért. Rendszeres orvosi szűrővizsgálat. Kózzutak, árnyékszékek építése. Az állati tetemek megsemmisítése.	A nem cigány lakosság ellenállásának leküzdése a cigányok betelepülésével kapcsolatban. Hosszú lejáratú hitelnyújtása a házhely vásárláshoz. Egyszerű, olcsón kivitelezhető títusterveket kell kidolgozni. A községfejlesztési alap terhére vásárolt építési anyagok juttatása a munka ellenében.	n. a.

**A funkcionárius beszéde — Cigánytelep felszámolás,
mint az asszimiláció eszköze**

A Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya az illetékes minisztériumok és társadalmi szervezetek bevonásával 1959 novemberében értekezletet szervezett a cigányság helyzetének megvitatása és központi irányelvek meghatározása érdekében. Vendég Sándor, az MM Nemzetiségi Osztályának vezetője a megyei tanácsok jelentéseire hagyatkozó, hosszas nyitóbeszédének már az elején leszögezte, hogy a magyarországi cigányság nem nemzetiség, hanem asszimilálódo „néprajzi csoport”. Az ezzel a tétellel szembehelyezkedő elgondolásokat, intézkedéseket pedig egyenesen „károsnak” és „antimarxistának” minősítette:

„Néhány elméleti kérdés tisztázása szükséges ahhoz, hogy a feladatokat helyesen tűzzük ki. Mindenekelőtt azokról a káros tendenciákról kell szólnunk, amelyek a cigánylakosság közötti munkában zavarólag hatnak. Nem ritkán találkozunk olyan felfogással, hogy a cigánykérdés nemzetiségi kérdés és hogy éleszteni kell a cigányok nemzetiségi vagy nemzeti öntudatát. Utalhatok arra, hogy a Cigányszövetségben is érvényesült korábban ez a szemlélet. [...] E hamis útmutatásokból adódik, hogy a megyei tanácsok egyes dolgozóinál még ma is nap mint nap találkozunk a cigánykérdésnek ezzel az antimarxista értelmezésével. [...] nincs szükség a cigány nyelv mesterséges élesztésére, cigány nyelven oktató iskolák felállítására, ifjúsági- és felnőtt irodalom kiadására cigány nyelven stb. Az ilyen törekvések megláttatják a cigányok nevelésének folyamatát, megerősítik a cigányok nem kívánatos elszigetelődését, és segítenek a régi primitív cigány életforma konzerválódását. [...] A nemzetiségi kérdés, mint minden más társadalmi jelenség nem létezik önmagáért, és minden nemzeti mozgalomnál szükséges megvizsgálni, hogy használ-e a szocializmusnak vagy sem. A nemzetiségi kérdést ezért épp úgy, mint a cigánykérdést a szocializmus ügyének kell alárendelnünk. A cigányok elkülönülése, szeparálódása nem segítené elő a társadalmi haladást, ellenkezőleg, eltávolítaná őket azokról a társadalmi és kulturális átalakulásokról, amelyek társadalmunkban végbe mennek. A cigányok egyedül néprajzi szempontból alkotnak külön csoportot, bizonyos mértékben etnográfiai csoportot, amely azonban fokozatosan egybeolvad nálunk a magyar nemzettel.”¹⁰²

A magyarországi cigányságot Vendég három kategóriába sorolta, meghatározó szempontként kezelve a lakhatást, amelyből egyben az asszimiláció fokait is levezette. A cigányság legfeljebb 15–20 százalékát kitevő „letelepedett cigányok”, akik felhagytak a „cigány életformával”, a nem cigány lakosság között

---

102 Hajnáczy, 2015. 100–101. p.

elszórtan éltek, állandó munkával bírtak és megütötték a társadalom átlagos kulturális színvonalát. Továbbá eleget tettek a szocialista embertípussal¹⁰³ szemben felállított követelményeknek: „Sokan közülük kiváló munkások, élmunkások, a pártnak aktív tagjai, tanácsstagok, szakszervezeti és más tömegszervezeti funkcionáriusok.”¹⁰⁴ A magyarországi cigányság több mint nyolcvan százalékát alkották Vendégh Sándor szerint a „a falu és városszéli cigánytelepek lakói”, valamint a „félleg letelepedett- és vándorcigányok”, akiknek a „kulturális színvonala” messze elmaradt a nem cigány lakosságtól és a beilleszkedett cigányokétól. A nem cigány lakosságtól elkülönülten, cigánytelepeken laktak, vagy gyakran változtatták lakhelyüket, többnyire alkalmi munkákból éltek, vagy a „társadalom terhére élőködtek”.¹⁰⁵

3. táblázat

*A magyarországi cigányság csoportosítása
Vendégh Sándor beszéde alapján 1959¹⁰⁶*

	Beilleszkedés fokozatai	Lakhatás	Foglalkoztatás	Iskolázottság
Szocialista embertípus	letelepedett cigányok	a nem cigány lakosság között elszórtan	állandó munkával rendelkező	átlagos kulturális színvonal
Cigány életforma	falu- és városszéli cigánytelepek lakói	cigánytelepen, a nem cigányoktól elkülönülten	gyakran változtatták munkahelyüket	alacsony kulturális színvonal
	félleg letelepedett cigányok és vándorcigányok	huzamosabb ideig cigánytelepen laktak, vagy vándoroltak	gyakran változtatták munkahelyüket, vagy a társadalom terhére élőködtek	legalacsonyabb kulturális színvonal

103 Lásd bővebben Kovács, 2006. 38. p.; Bihari, 2005. 248–251. p.

104 Hajnáczy, 2015. 101. p.

105 Uo. 102. p.

106 Uo. 101–102. p.

A minisztériumi osztályvezető az imént említettek után tért rá többek között a cigányság lakhatási helyzetének az ismertetésére, valamint a hatalom ezzel kapcsolatos elképzeléseire. Mindenekelőtt leszögezte, hogy a cigányság asszimilációjának elengedhetetlen feltétele a cigánytelepek felszámolása. Ugyanakkor a nagyobb léptékű állami beavatkozást e téren anyagi okokra hivatkozva elvetette, a megoldást a cigánytelepi lakosok önerős építkezésének a támogatásában látta. A megyei beszámolókból merítve azt javasolta, hogy az illetékes tanácsok biztosítsanak házhelyet és munka ellenében építési anyagot a cigánytelepi lakosoknak, a felsőbb szervek pedig dolgozzanak ki tőpustertvet, illetve az OTP nyújtson kölcsönt. Végezetül ellentmondást nem tűrően lefektette, hogy a kívánatos cél a cigánytelepi lakosok szétszórása a nem cigány lakosság között: *„A lakáskérdés fokozatos megoldása során azt az elvet kell követnünk, hogy minél jobban szét-szórjuk őket a lakosság között. Ezzel összefüggésben helyes, ha elvileg állást foglalunk, hogy lehetőleg meg kell szüntetni a cigányok további összpontosítását cigány utcákban, cigánynegyedekben vagy telepeken. Ennek a tömeges elhelyezési módnak a fenntartása a maradi, kulturálatlan életforma konzerválását jelentené, és akadályozná a környezet részéről megnyilvánuló nevelő hatás érvényesülését.”*¹⁰⁷ Az ettől az állásponttól eltérő megyei intézkedéseket, amelyek a cigányok egy helyre telepítését szorgalmazták határozottan bírálta. Egyrészt azért, mert ezen kezdeményezések szembehelyezkednek a politikai akarattal, másrészt ezzel a szemlélettel csak *„korszerűbb cigánytelepeket”* hoznának létre. Az úgynevezett *„nevelő hatás”* alatt pedig a következőket értette Vendégh Sándor: *„Tapasztalatból tudjuk, hogy ha egy cigánycsalád rendes dolgozók közé települ, akkor a szomszédok részéről — ha nem is minden esetben, de — megvan a segítőkészség, az együttműködési szabályok betartására, az egészséges életmódra, munkaszeretetre való nevelésre. Ez nagyon fontos, mert ott, ahol a legközelebbi környezet nem hat közvetlenül, mint átnevelő tényező, ahol a lakosság egészséges közvéleménye — párosulva a tanácsok ellenőrzésével — nem érvényesül, jelentős károkat okozhatnak a lakásvagyonban is.”*¹⁰⁸ Beszédének zárásaként amelletl érvelt, hogy mihamarabb szakbizottságokat kell összehívni, amelyek feladatul kapnák, hogy egységes irányvonalat határozzanak meg a cigányság vonatkozásában.¹⁰⁹

Vendégh Sándor beszéde korántsem maradt visszhang nélkül. Megjelentették a Művelődésügyi Minisztérium *Tájékoztató* című folyóiratában,¹¹⁰ ezzel a

---

107 Uo. 106. p.

108 Uo. 107. p.

109 Uo. 113. p.

110 *Vendégh*, 1960.

lépéssel a pártállam, sok évi halogatást követően, nyilvánosságra hozta a kérdéssel kapcsolatos állásfoglalását. Rövidesen a beszéd számos pontja, elgondolása visszaköszönt a cigánysággal kapcsolatos első párthatározatban is. Másrészt, az MCKSZ valamennyi megyének kiküldte az anyagot, mint követendő iránymutatást a cigányság vonatkozásában: „Kérjük, hogy a területükön előforduló cigányproblémát ennek értelmében segítsék a megoldáshoz, természetesen a helyi sajtósságok figyelembe vételével. Nem kívánunk sablont alkalmazni a probléma megoldása terén, de szükséges, hogy a melléklet egészének szelleméből kiindulva kezdődjenek meg az intézkedések a kérdés felszámolására.”¹¹¹

Maratoni értekezlet — Cigánytelep felszámolás, mint „végső megoldás”

A Magyar Cigányok Kulturális Szövetsége 1960 májusában háromnapos értekezletet tartott, amelyen a szervezet Munkaügyi, Művelődésügyi. és Egészségügyi Bizottsága ült össze. Vendég Sándor egyértelműen hangadó szerephez jutott a több napos rendezvényen, amelynek hétterében az állt, hogy őt bízták a pártállam felső vezetői egy cigánysággal kapcsolatos központi állásfoglalás, vagy határozat tervezetének az előkészítésével. A bizottságok tagjait döntően a Munkaügyi Minisztérium, az Építésügyi Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a Művelődésügyi Minisztérium, az Egészségügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és az Országos Takarékpénztár küldöttei alkották. Továbbá megyei, járási és városi tanácsok tisztviselői, valamint társadalmi szervezetek képviselői; Nótanács, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, a Vöröskereszt és a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács.¹¹²

Az üléseken a cigányság problémáit, valamint a tennivalókat vitatták meg más-más szempontból megközelítve, azonban a cigánytelepek felszámolásának a kérdése, valamennyin felmerült. A Munkaügyi Bizottság tanácskozásán az egyik

---

111 Hajnáczy, 2016. 7. p.

112 Az 1959-es értekezlethez hasonlóan a bizottsági ülésen Erdős Kamill, az adott korszak meghatározó magyarországi cigány kutatója is részt vett. Számos nyelvészeti és néprajzi kutatást végzett cigány közösségekben, eredményeit több hazai és külföldi folyóiratban közölte. Munkásságára lásd bővebben: Erdős, 1989. Feltételezhetően szorosabb szakmai együttműködés is lehetett Vendég Sándor és Erdős Kamill között. Erre utal, hogy a minisztériumi osztályvezető 1959-es beszédében hivatkozott a vizsgálataira, „barátként” emlegetve, a kutató pedig felhasználta Vendég beszédét egyik külföldön megjelent tanulmányában. Több tekintetben azonos álláspontra helyezkedtek az MCKSZ megítélésében és a cigányság nemzetiségi voltának elvetésében. Lásd Hajnáczy, 2015. 102. p.; Erdős, 1989a. 129–137. p.

felszólaló felhívta a figyelmet arra, hogy az egyik megyében több cigánytelepi lakos házépítéshez kölcsönt vett fel, amelynek részleteit az előírtaknak megfelelően fizették. Erre alapozva azt javasolta, hogy az OTP hozzon létre egy keretet, melyből csak a cigánytelepi lakosoknak biztosítana kölcsönt az építkezéseikhez, az MCKSZ pedig segítsen az erre „alkalmas” cigányok kiválasztásában, akik biztos, hogy rendezetten törlesztik majd a hitelt. Nyomatékosítva javaslatát, a következő meglátásnak is hangot adott: *„A cigánykérdés végső megoldása az lesz, ha a cigánytanyákat felszámoljuk, és fokozatosan bevisszük őket lakosság közé.”*¹¹³ A Művelődésügyi Bizottság értekezletén szintén felmerült az a kérdés, hogy mi legyen a cigánytelepek sorsa. Az egyik felszólaló a következőképpen foglalta össze az ezzel kapcsolatos főbb irányvonalakat:

*„Két irányzat van lent a gyakorlatban. Az egyik, amely a felszívódás elméletét vallja, a másik pedig az elkülönítés elméletét. Ilyen elméletből született nálunk az, hogy jelenlegi cigánytelep nem megfelelő, egészségügyileg kifogásolható, stb. — adjunk nekik házhelyet, máshol jelöljünk ki telepet, és ott portákat adjunk, s telepítsük újra a cigányokat. Ebből megint csak cigánytelep lesz, mert nem tud építeni, ugyanolyan viskókat csinál, mint az előző telepen. A másik a felszívódás. Ez talán még nehezebb probléma, mint az elkülönítés kérdése. Gyakorlatban talán könnyebb volna. A felszívódásnál számolni kell azzal a nép ellenállással, hogy így fejezzem ki magam, ami a gyakorlatban megvan. Alapul kell venni azt, hogy a cigány csak az övéi között találja meg a helyét. Az egész program ezt a két elvi álláspontot nem tisztázza. Ott kellene kezdeni, hogy kategorikusan meghatározzuk, milyen irányt képviseljünk, mert a kultúrában az elkülönülést, tehát a cigány kultúrában a fejlesztését akarjuk megoldani, a település kérdésben pedig a felszívódást. Ez nem megy. A javaslatom az lenne, hogy a bizottságoknak elsősorban ebben a kérdésben kellene állást foglalnia.”*¹¹⁴

Az Egészségügy Bizottság értekezletén felszínre bukkott, hogy a cigánytelepi lakosok kényszermosdatása korántsem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A közegészségügyi viszonyok javulása csak átmenetinek bizonyult, sőt ez a módszer a cigányságon belül egyre jobban szította az ellenállást az egészségügyi szervek más irányú intézkedéseivel szemben is. A cigánytelepeket bevonása a „Tiszta udvar — rendes ház” mozgalomba szintén kudarcba fulladt. A cigány családok nagy része nem tudott megfelelni az elvárásoknak, mert hasonló mércének kellett megfelelniük, mint a nem nyomortelepen élő lakosoknak. Az Egészség-

113 MNL OL XXVIII-M-8 1 d. 3. tétel. A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének munkaügyi bizottságának munkaterv értekezlete 1960. május 23.

114 Uo. Művelődésügyi Bizottság ülése, 1960. május 24.

ügyi Minisztérium Egészségügyi Statisztikai Osztálya egy országos felmérést tervezett, amellyel a cigányság lakásállományát kívánta feltárni közegészségügyi vonatkozásban. A kérdőíveket a Vöröskereszt dolgozói és az egészségőrök töltötték volna ki a KÖJÁL-igazgató és a megyei tisztii főorvos vezetésével.

A cigánytelepi lakosok házhelyhez jutásának és építkezésének a nehézségeiről számos helyi példa került szóba az értekezleten. A legfőbb problémát az jelentette, hogy az OTP hatáskörébe került az építési telkek árának a meghatározása, amely nem volt elérhető mértékű a cigány lakosok számára. Megoldásként azt javasolta az egyik hivatalnok, hogy azoknak a cigányoknak, akik két éves folyamatos munkaviszonnal bírnak, adjanak hosszú lejáratú hitelt a telkek megvásárlásához, azzal a kikötéssel, hogy tíz-tizenöt évig nem lehet elidegeníteni azt. Az építkezéshez pedig községfejlesztési alapból, fakitermelésből, téglágető- és vályogvető társulásokból, valamint társadalmi munka bevonásával biztosítsanak olcsón építőanyagot. A kérdést az OTP küldötte sem hagyta szó nélkül, aki más oldalról közelítette meg: *„Igen sok szép házat épített már fel az állam a cigányok részére a mi közreműködésünkkel, azonban egy rövid idő múlva ezeket a házakat, lakásokat igen elhanyagolt, megrongált állapotban találtuk. [...] Bogyszlón szintén sok ház épült fel OTP kölcsönön a cigányok részére, — a hiba az volt, hogy ezt valóban külön erületen építettük –, de a fizetéssel nagy bajok vannak. Kérem azokat az elvtársakat, akik ezel a kérdéssel foglalkoznak hogy közöljék a cigányokkal, hogy csak olyan kérhet OTP kölcsönt, aki azt meg is tudja fizetni, vagyis ismétlem állandó bérezésért, fizetésért dolgozik.”*¹¹⁵

Nemcsak a cigánytelepek felszámolása került terítékre, hanem a meglévők elérhetőbbé tételére hivatott intézkedések, javaslatok is. Például egyes helységekben a cigánytelepeket felparcellázták, az ott élők felelőssé téve egy-egy rész tisztaságáért: *„A putrik körül felparcelláztuk a területet, s a Vöröskereszt öntevékenyen kijelölte, néhány háznál, hogy mi tartozik területileg egy-egy putrihoz, dróttal és csutkával körül lett kerítve, s annak a rendjéért, tisztaságért egy-egy család felel”*¹¹⁶ A problémák sorából kiemelték, hogy a cigánytelepek területe nem az ott élők magántulajdona, így az adott tanács bármikor áttelepítheti őket. Emiatt nem egyszer előfordult, hogy a tanácsok az éppen felmerülő elképzelésüknek, érdeküknek megfelelően jelölték ki a cigánytelep helyét, ahol a cigányoknak újra és újra fel kellett építeniük viskóikat. Előfordult, olyan település, ahol másfél évtized alatt közel tízszer jelöltek ki új helyet a cigánytelepnek. Mindezek fényében az egyik felszólaló azt javasolta, hogy kerüljenek a cigányok kezébe azok a

---

115 Uo. A Cigányszövetség egészségügyi szakbizottságának 1960. május 25-i ülése

116 Uo.

területek, ahol a cigánytelepek fekszenek. Egyrészt azért, hogy ne legyenek kitéve a folyamatos áttelepítéseknek, másrészt ezeken a területeken tudnának rendes házakat építeni.¹¹⁷

A háromnapos értekezleten rendre felszínre bukkott, hogy a bizottságok tagjai elengedhetetlennek tartják a párt hivatalos állásfoglalását a cigányság vonatkozásában. Vendég Sándor egyenesen elengedhetetlennek tartotta a pártállam központi iránymutatását a cigánysággal kapcsolatos intézkedések eredményes végrehajtása szempontjából: *„Feltétlenül szükségesnek látom, hogy felsőbb párt- és kormányzervek foglaljanak állást a kérdésben. Ha meghatározzák a szakterületek felelősségét, akkor van milyen alapon számon kérni, hogy mit végeztek. Sokszor azzal rázzák le egyesek a felelősséget, hogy erre nincs utasítás.”*¹¹⁸ Nézeteltérés alakult ki a téren, hogy a felsőbb vezetőknek szánt tervezetet az MCKSZ berkein belül a bizottságok készítsék el, vagy azok közreműködésével a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya szövegezze meg. Abban sem képviseltek egységes álláspontot a jelenlévők, hogy szükséges-e az előterjesztést megelőzően egy országos felmérést végezni. Vendég Sándor rövidre zárta a vitát, elvetette a vizsgálat szükségességét, arra hivatkozva, hogy az MCKSZ és a bizottságai számos megyei és országos adat birtokában vannak. A párthatározat előkészítését végérvényesen a kezébe vette, valamint követendő irányvonalat is meghatározta e téren: *„Amikor a pártközpontban ezeket a kérdéseket felvettem, azt mondták, hogy csináljuk. Milyen elvek alapján? Amelyek alapján az őszi értekezletet megtartottuk. Abban van egy sor helyesen megfogalmazott kérdés, de talán nem elég széles körben lett ismertetve. Ezeket kell nekünk még világosabban és rövidebben megfogalmaznunk, sorra venni azt a négy-öt kérdést, amit ott felvetettünk. Valami csodálatos dologra nem kell persze számítani, alapelveiben kell tisztázni ezt. Mi már munkatervbe iktattuk, hogy augusztusban a párt elé visszük a dolgot. Az a kérdés, hogy kapunk-e segítséget az elvtársaktól, vagy nem. Ha nem, akkor is oda kell állnunk a párt elé augusztusban.”*¹¹⁹

Az előkészítő munkálatokat követően 1961. június 20-án az MSZMP KB Politikai Bizottsága kiadta „a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról” című határozatát, amelyben lefektette a hatalom kényszerasszimilációs cigánypolitikájának alapjait. A párthatározat inkább ideológiai megfontolásokat rögzített, a cigányság helyzetéről csupán korabeli közhelyeket

---

117 Uo.

118 A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének munkaügyi bizottságának munkaterv értekezlete 1960. május 23.

119 Uo.

fogalmazott meg. Az imént említettekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a párthatározat kiadását nem csak a cigányság kényszerasszimilációjának a szándéka hívta életre. Vitathatatlan, hogy azzal párhuzamosan a szociális és gazdasági integrációt is elő kívánták segíteni. A kényszerasszimilációra inkább eszközként tekintettek, a cigány kultúra és a cigányság nemzetiségi törekvéseinek támogatását ebben a folyamatban akadálynak gondolták. A pártállam a kényszerasszimilációs cigánypolitika egyik eszközét vélte felfedezni a járványok és a bűnözés melegágyának bélyegzett cigánytelepek megszüntetésében. Voltaképpen a cigánytelepek felszámolásával egyrészt a cigányság integrációját, másrészt a kényszerasszimilációját kívánták elősegíteni, azáltal, hogy a cigány lakosokat szétszórják a nem cigány lakosság közé. A másik fontos érvet a cigánytelepek felszámolása mellett az szolgáltatta, hogy a „kapitalista sajtóügynökségek” szemé elől elrejtse az a tény, hogy a szocialista Magyarországon emberek tömegei jóval a létminimum alatt nyomortelepen éltek.

Nyomtatott források és szakirodalom

Rendeletek

1/1955. (I. 13.) Eü. M. számú rendelet a kiütéses tífusz elleni védekezésről. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1955. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 449–450. p.

A belügyminiszter 228.054/1946. IV. 12. B. M. számú rendelete a járványok elfojtásánál, illetőleg terjedésének megakadályozásánál a közegészségügyi hatóságok és szervek támogatása tárgyában. In: Rendőrségi Közlöny, 1946/11. 361–362. p.

A belügyminiszter 198.348/1947. IV. 1. B. M. számú rendelete a kiütéses tífusz elleni védekezés tárgyában. In: Rendőrségi Közlöny, 1947/23. 592–593. p.

Szakirodalom

Balogh-Ebner, 2017. *Balogh-Ebner Márton: A „felszabadult cigányság”. Magyarok cigányokról 1945–1949. Napi Történelmi Forrás, 2017. március 16. <http://ntf.hu/index.php/2017/03/16/a-felszabadult-ciganysag-magyarok-ciganyokrol-1945-1949/> (Letöltés ideje: 2019. március 29.)*

Bana, 1993. *Bana József: A vándorcigányok letelepítése, építkezése a 18. század közepétől a 20. század közepéig. In: Cseri Miklós (szerk.): A Kisalföld népi építészet. A Győrött 1993. május 24-25-én megrendezett konferencia anyaga. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum — Győri Xantus János Múzeum, Szentendre – Győr, 1993. 309–328. p.*

Bársony, 2008. *Bársony János: Romák sorsa az 1940-es évek második felében Magyarországon. In: Múltunk 53. (2008) 1. 222–256. p.*

- Berey*, 1990. *Berey Katalin*: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása 1961–1986. In: *Berey Katalin – Horváth Ágota*: Esély nélkül. Vita Kiadó, Budapest, 1990. 7–72. p.
- Bernáth*, 2002. *Bernáth Gábor* (szerk.): Kényszermosdatások cigánytelepeken. Roma Sajtóközpont, Budapest, 2002.
- Bernáth–Polyák*, 2001. *Bernáth Péter – Polyák Laura*: Kényszermosdatások Magyarországon. In: *Beszélő* 6. (2001) 6. 38–45. p.
- Bihari*, 2005. *Bihari Mihály*: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Carson*, 2007. *Carson, Rachel*: Néma tavasz. Katalizátor Könyvkiadó, Páty, 2007.
- Csóti*, 2009. *Csóti Csaba*: Adalékok a Somogy megyei cigányság 1945–1949. évi történetéhez. In: *Bősze Sándor* (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 39. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 2009. 155–170. p.
- Erdős*, 1989. *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. szerk.: *Vekerdi József*. Békés Megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottság és a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989.
- Erdős*, 1989a. *Erdős Kamill*: A magyarországi cigánykérdés. In: *Vekerdi József* (szerk.): *Erdős Kamill cigánytanulmányai*. Békés Megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottság és a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 129–137. p.
- Feitl*, 2008. *Feitl István*: A cigányság ügye a napirendről lekerült. Előterjesztés az MDP Politikai Bizottsága számára 1956 áprilisából. In: *Múltunk* 53 (2008) 1. 257–272. p.
- Fellner*, 1948. *Fellner Ferenc*: Megjegyzések „A cigánykérdés megoldása” c. cikk hozzászólásaihoz. In: *Népegészségügy*, 29. (1948) 5–6. 81–82. p.

- Füzes–Márfi–Rozs–Vörös, 2005. Füzes Miklós – Márfi Attila – Rozs András – Vörös Huba (szerk.): Dokumentumok a baranyai cigányság történetéből. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2005.
- Galambos*, 1947. *Galambos József*: A cigánykérdés megoldása. In: Népegészségügy, 28. (1947) 36. 1446–1453. p.
- Gyenge*, 2013. *Gyenge András*: Vándorcigányok az államszocializmusban. In: Belvedere Meridionale, 25. (2013) 4. 17–31. p.
- Gyergyói*, 1990. *Gyergyói Sándor*: Kirekesztéstől a beilleszkedésig. I. kötet. Mozaik Kiadó, Debrecen, 1990.
- Hajnáczky*, 2013. *Hajnáczky Tamás*: „Karhatalommal a cigánytelepekért.” In: Kritika, 42. (2013) 7–8. 30–31. p.
- Hajnáczky, 2015. Hajnáczky Tamás (szerk.): „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.” Cigánypolitika dokumentum 1956-1989. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.
- Hajnáczky*, 2015a. *Hajnáczky Tamás*: „A meg nem evett dög nyomában.” Cigányok és dögevés a szocializmus hajnalán. In: Új Egyenlítő 3. (2015) 11. 20–23. p.
- Hajnáczky*, 2015b. *Hajnáczky Tamás*: Tanácsi felmérés. In: BUKSZ 27. (2015) 3–4. 157–163. p.
- Hajnáczky*, 2016. *Hajnáczky Tamás*: „A cigánykérdést a szocialista humanizmusnak megfelelően kell megoldani.” — A szektoriális cigánypolitika végrehajtása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az 1950-es években. In: Valóság 59. (2016) 9. 1–10. p.
- Hajnáczky*, 2017. *Hajnáczky Tamás*: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányság helyzete az 1950-es években a források tükrében. FONS 24. (2017) 2. 223–282. p.
- Hajnáczky, 2019. Hajnáczky Tamás (szerk.): Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete. Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019.

- Hajnáczy, 2019a.* *Hajnáczy Tamás:* „...a kóborcigányok a haza védelméből és közérdekű munkákból éppúgy kivegyék részüket...” Országos „cigányrazzia” az első világháború alatt. In: Balogh-Ebner Márton – György Sándor – Hajnáczy Tamás (szerk.): Történelmi töredékek. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból III. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 311–335. p.
- Hajnáczy, 2019b.* *Hajnáczy Tamás:* Adalékok a „kóbor cigány” kérdés rendezéséhez. A m. kir. belügyminiszternek 15.001/1916. eln. számú rendelete, a kóbor cigányok tartózkodási helyinek kijelöléséről. In: Jogtörténeti Szemle, 2019. 1. 46–52. p.
- Hajnáczy, 2020.* Hajnáczy Tamás (szerk.): Magyar Czigányzenészek Egyesülete. Cigányzenészek mozgalma a boldog békeidők Magyarországon. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020.
- Harmat, 2015.* *Harmat József:* Roma holokauszt a Grábler-tónál. A székesfehérvári és várpalotai cigányok tömeges kivégzése Várpalotán 1945-ben. Várpalota Város Önkormányzata — Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Várpalota – Veszprém, 2015.
- Ibolya, 2015a.* *Ibolya Tibor:* A dánosi rablógyilkosság a korabeli jogi szakirodalomban. In: *Ibolya Tibor:* Kriminálisztika-történeti tanulmányok. Patrocinium, Budapest, 2015. 64–78. p.
- Ibolya, 2015b.* *Ibolya Tibor:* Sztojka Párnó — egy „kóborcigány” bűnöző élete. In: *Ibolya Tibor:* Kriminálisztika-történeti tanulmányok. Patrocinium, Budapest, 2015. 144–172.
- Karsai, 1992.* *Karsai László:* A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

- Kereskényiné, 2008. Kereskényiné Cseh Edit (szerk.): Források a Békés megyei cigányság történetéhez. Dokumentumok a Békés Megyei Levéltárból (1768–1987). Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2008.
- Keresztes*, 1948. *Keresztes László*: Még egyszer a cigánykérdés. Népegészségügy 29. (1948 5–6. 81. p.
- Kneffel*, 1974. *Kneffel Pál*: A magyarországi cigánytelepek közegészségügyi helyzete, higiénés problémái és feladatok. In: Zagyva Imre (szerk.): A cigánylakosság szociális gondozásának és nevelésének kérdései. Szociális Intézetek Központja, Budapest, 1974. 195–219. p.
- Kovács*, 2006. *Kovács Éva*: Szocialista embertípus — szocialista erkölcs. História 28. (2006) 6–7. 38. p.
- Kujbuszné, 2018. Kujbuszné Mecsei Éva (szerk.): „Emberi hajlékot a putrik helyett!” Roma életképekben az 1950-es években (Fotóalbum) Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2018.
- Landauer, 2016. Landauer Attila (szerk.): A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953). Károli Gáspár Református Egyetem — L’ Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.
- Mezey, 1986. Mezey Barna (szerk.): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Mónus*, 1998. *Mónus Imre*: A hajdúböszörményi cigányság története. In: Radics Kálmán (szerk.): A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 1998. 23–49. p.
- Nagy*, 2009a. *Nagy Pál*: „Cigánykannibalizmus”: önvád és metafora, Szepsi a cseh-magyar impériumváltás árnyékában, 1927–1940. Századvég, 2009/3. (53. szám) 99–132. p.

- Nagy, 2009b. *Nagy Pál*: Törekvések a cigány népesség helyzetének javítására 1947–1948-ban. In: Kosztics István — Márfi Attila: (szerk.): Cigánysors. A cigányság történeti múltja és jelene II. Emberháza Alapítvány — Erdős Kamill Cigánymúzeum — Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület — Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2009. 117–133. p.
- Nagy, 2010a. *Nagy Pál*: Szabolcs-Szatmár megye cigány népességének foglalkoztatási helyzete 1957-ben. In: Deáky Zita – Nagy Pál (szerk.): A cigány kultúra történeti és néprajzi kutatása a Kárpát-medencében. Magyar Néprajzi Társaság — Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Budapest – Gödöllő, 2010. 307–344. p.
- Nagy, 2010b. Nagy Pál (szerk.): „Ugyanolyanok, mint mindenki más ember” Válogatás a Szabolcs-Szatmár megyei cigányság történetének forrásaiból (1951-1961). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár — Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Nyíregyháza – Gödöllő, 2010.
- Nagy, 2011. Nagy Pál (szerk.): Források a magyarországi cigányság történetéből (1758–1999). Emberi Erőforrások Fejlesztése Alapítvány, Gödöllő, 2011.
- Nagy, 2015. Nagy Pál (szerk.): „Nem szabad őket lenézni.” A cigány népesség felmérései Szabolcs-Szatmár megyében az 1950-es években. (Forrásválogatás) Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2015.
- Nagy, 2016. *Nagy Pál*: Dögevés — Szükség, tabu, sztereotípa. Napi Történelmi Forrás, 2016. december 9. <https://ntf.hu/index.php/2016/12/09/dogeves-szukseg-tabu-sztereotipia/> (Letöltés ideje: 2019. március 29.)
- Pogány–Bán, 1958. *Pogány György – Bán Géza*: A magyarországi cigányság foglalkoztatottsági problémái. In: Munkaügyi Szemle, 1958 5. 42–45. p.

- Pomogyi, 1995.* *Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.*
- Purcsi, 2004.* *Purcsi Barna Gyula: A cigánykérdés „gyökeres és végleges megoldása”. Tanulmányok a XX. századi „cigánykérdés” történetéből. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004.*
- Sághy, 2008.* *Sághy Erna: Cigánypolitika Magyarországon 1950–1960-as években. In: Múltunk 53. (2008) 1. 273–308. p.*
- Sárosi, 2012.* *Sárosi Bálint (szerk.): A cigányzenekar múltja az egykorú sajtó tükrében 1904–1944. II. kötet. Nap Kiadó, Budapest, 2012.*
- Vendégh, 1960.* *Vendégh Sándor: A magyarországi cigánylakosság között végzendő munka időszerű feladatai. In: Tájékoztató, 1960 2. 38–55. p.*
- Zemplényi et. al., 1948.* *Zemplényi Imre – Papp Ignác – Kincses Endre – Ustor Endre – Dobszay László – Ráthonyi Endre: A cigánykérdés megoldása. In: Népegészségügy, 29. (1948) 1–2. 13–16. p.*

KISS LÁSZLÓ

BÉLYEGEK A SZOCIALISTA RENDSZER(EK) SZOLGÁLATÁBAN

*Propaganda, legitimáció és bélyegkiadás a Rákosi- és a Kádár-rendszerben*¹

A bélyeg, mint történeti forrás

A postai bélyegek történeti forrásértékét az utóbbi években viszonylag széles körben felfedezték. Részletes elemzések mutatták be egyes országok bélyegkiadásának jellegzetességeit, a bélyegeken megjelenő ikonográfiai elemek politikai hátterét, összehasonlító munkák tárták fel az eltérő fejlődési utat bejárt államalakulatok bélyegkiadásának hasonlóságait és különbségeit. Magyar viszonylatban úttörő jellegű Kunt Gergely elemző munkája a Horthy- és a Rákosi-korszak bélyegein megjelenő vizuális elemek és a politikai propaganda összefüggéséről. Mint írja: „a bélyeg ideális képi forrás, mert az ország hivatalos postabélyegeinek a kibocsátója a mindenkori politikai hatalom, így a bélyeggel szemben támasztott elvárásokat korlátlanul lehet a rendszer egészéhez igazítani.”²

A bélyegeket történeti forrásként kezelő munkák alapvető kiindulópontja, hogy a bélyeg politikai, konkrétan propagandaértékét a bélyeg postai forgalma adja. A világ első postai bélyegét Anglia adta ki 1840-ben, a bélyegen Viktória királynő arcképe szerepelt. A bélyeggel ellátott postai küldemények a birodalom minden tájára eljuttatták a királynő arcképét, hirdették a monarchia erejét, kifejezték a birodalom egységességét.³ A bélyegek postai forgalomban történő megjelenésükkel egy korábbi speciális propagandaeszköz szerepét vették át, illetve terjesztették ki. A nyomtatás megjelenése és elterjedése előtt a legfontosabb vizuális állami propagandaeszköznek a pénzérmék számítottak. A pénzérmék feliratai már az ókori történelemnek is fontos forrásai, a rendszeresen cserélt ábrák és egyéb elemek alapján jól lehet következtetni a politikai változásokra. A pénzérmék pro-

---

1 A tanulmány az Az 1945 és 1989 közötti sajtó társadalomtörténeti elemzése a természetesnyelv-feldolgozás (NLP) módszereivel című OTKA kutatás (FK131826) keretében készült.

2 *Kunt Gergely*: Bélyegek a propaganda és a kultuszteremtés szolgálatában. In: Kunt Gergely (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 2008. 375. p.

3 *Reid, Donald M.*: The Symbolism of Postage Stamps: A Source for the Historian. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 19. (1994) No. 2. 229. p.

pagandisztikus feliratainak, ábráinak elemzését mellőzve, csak utalnánk például a Rákóczi-szabadságharc emblematisz pénzverési gyakorlatára, vagy egy későbbi korra áttérve, a rendszerváltást követő teljes magyarországi pénzérme- és pénzjegycserére, mint szimbolikus politikai aktusra.

Míg a pénzermék propagandaértéke jellemzően egy országon belül volt értelmezhető (hiszen az adott ország határain belül számítottak érvényes fizetőeszköznek), addig a postai bélyegek felhasználása gyorsan országhatárokon átívelővé vált. A bélyeg propagandaértékének a postai forgalommal való összekapcsolása ugyanakkor nem ad teljes rálátást a bélyegek által közvetített képi és egyéb tartalmak politikai célú felhasználhatóságára. Bár a bélyegek történetének kezdeti időszakában csakugyan igaz, hogy a postaforgalom révén távoli országrészekbe, esetleg idegen országokba eljutó bélyegek hatásának csatornája a tényleges postai használat volt, a bélyegek tömegtermelésének kialakulásától — nagyjából az 1950-es, 1960-as évektől — kezdve azonban már csak a kiadott egyedi bélyegcímletek töredéke került klasszikus felhasználásra. Carlos Stoetzer 1953-ban megjelent *Postage Stamps as a Propaganda* című művében⁴ a bélyegek képi elemeinek propagandisztikus hatása kapcsán kiemeli, hogy a hatás elérésének előfeltétele, hogy a közvetíteni kívánt képi vagy más tartalom a megfelelő címletű — tehát ténylegesen belföldi vagy külföldi — postaforgalomba kerülő, a küldeményeken gyakran szereplő bélyegen legyen. Az eltérő címletű bélyegek eltérő ikonográfiája egyfelől egy újabb érdekes irányba bővítheti a bélyegek történeti forrásként történő kutatását, másfelől viszont azt a kérdést is felveti, hogy tulajdonítható-e propagandaérték a kiadott bélyegsorozatok azon elemeinek, amelyek speciális címletük miatt jellemzően nem, vagy csak elvétve kerültek postai felhasználásra.

A válasz egyértelműen igen, mégpedig a bélyegek történeti forrásértékének elemzése során eddig talán kevésbé előtérbe helyezett filatéliai mozgalom kialakulása miatt. „*A bélyeggyűjtés a haza kincseinek, értékeinek, múltjának és jelenének megismerésére, vagyis a legjobb értelemben vett hazaszeretetre nevel. A szocialista országok bélyegei a béke és a társadalmi haladás ügyének szolgálói a maguk sajátos eszközeivel, tehát internacionalizmusra nevelnek. A bélyeg ugyanakkor családyszeretetre, szorgalmas önművelőmunkára, takarékosagra nevel, és igen alkalmas arra, hogy az emberek közötti kölcsönös megbecsülésen és egymás munkájának elismerésén alapuló kapcsolatokat létesítsen.*”⁵

---

4 Stoetzer, Carlos: *Postage Stamps as Propaganda*. Washington D. C., Public Affairs Press, 1953.

5 Beszámoló a MABÉOSZ X. Küldöttközgyűléséről. *Filatéliai Szemle*, 26. (1976). 7. sz. 7–8. p.

A bélyeggyűjtés elterjedése a bélyeget új szereppel ruházta fel. A filatéliai mozgalom nemzetközi jellegéből fakadóan a bélyeg speciális exportcikké vált, egyben kiadásának tömegessé válása révén fokozott mértékben vált az egyes államok „énképét”, kommunikálni kívánt politikai és egyéb üzeneteit közvetíteni képes médiummá. A bélyegek gyűjteményekbe kerülése fontos tartalommal ruházta fel az egyedi bélyegeken túl a bélyegsorozatokat, illetve azok tartalmi elemeit, többek között hivatalos megnevezését, elsődleges tematikáját is. Az egyedi bélyegek ikonográfiai elemei, a bélyegen megjelenő királyi vagy politikusi arckép, címer, egyéb állami jelkép az adott bélyeg propagandaértékét adja — ez jellemzően elsősorban a nagy tömegben postai felhasználásra kerülő bélyegek esetében bírt jelentőséggel. A gyűjtők által vásárolt bélyegsorok a bélyegek képi világán túl hivatalos, a kiadó állam által adott címmel (a sorok pedig egy összefüggéseiben értelmezhető tematikával) rendelkeztek. A bélyegek propagandaértékének vizsgálata így egy új szinttel bővíthet, a tényleges képi elemeken túl a sorozatok hivatalos tematikája is mutatja a bélyegeket kiadó állam kommunikációs szándékát.

További kérdés, mit tekintünk a politikai propaganda részének, és mire mondjuk azt, hogy propagandamentes tematika. Egy az 1960-as években kiadott sportágakat, olimpiai számokat bemutató, esetleg egy hazai növény- vagy állatfajokat ábrázoló bélyegsor tekinthető-e valamiféle propaganda részének, vagy azt mondhatjuk, hogy a modern bélyegkiadás esetében már csak a bélyegek egy meghatározott csoportja hordoz propagandisztikus tartalmat? Az alapkérdés természetesen annak eldöntése, hogy meddig terjesztjük ki használt propaganda-fogalmunkat, illetve, hogy az államok által kommunikált tartalmak esetében hol húzzuk meg a „politikai tartalom” határát. A bélyegek propagandaszerepét elemző nemzetközi szakirodalom meglehetősen tágan értelmezi a propaganda fogalmát, és ugyanígy az állami „önkifejezések” kifejezetten tág körét sorolja a politikai (vagy valamilyen szakpolitikai) tevékenységek közé. A már említett Stoetzer a politikai propaganda mellett definiálja a gazdasági, a vallási, a kulturális és a turisztikai célokat szolgáló „propagandát”. Megállapítása szerint például minél több országban kezdték fejleszteni a turizmust, mint nemzetgazdasági ágazatot, annál több bélyegen jelentek meg ehhez a területhez kapcsolódó témák, ábrázolások — tájak, természeti kincsek, épületek. Gazdasági propagandát szolgáló bélyegekként azonosítja azokat a darabokat, amelyek az adott állam jellemző exporttermékét (az argentin marhahúst, gyapjút, cukrot, a bolíviai ónt, a jamaicai banánt, a brazil, venezuelai, kolumbiai, ecuadori kávé) ábrázolják, ezzel mintegy felhívva más országok figyelmét a lehetséges kereskedelmi kapcsolatra.

Haskins a bélyegek tematikáját és az azokon megjelenő képi tartalmakat egyaránt az állami kultúrpolitika részének nevezi.⁶ Raento és Brunn a bélyegek geopolitikai propagandaszerepének elemzése kapcsán rámutat, hogy az állam a bélyegkiadás révén a vizualizációra helyez hangsúlyt, a „politikai vizualizáció” szerepe pedig egyértelműen a lakosság nevelése, gondolkodásának formálása.⁷ Brunn egy másik munkájában ezt a gondolatmenetet bővítve kifejti, hogy a bélyegek képi világa által az emberek nem csak megismerik a kommunikálni kívánt tartalmat, hanem arról vizuális képet is kapnak. A nemzeti vezetők, egyéb fontosnak ítélt szereplők, történelmi alakok stb., az épületek, szobrok, művészeti alkotások, a különböző egyéb szimbólumok erősítik a közösségi érzést, megteremtik a „vizualizált közösséget”, így hozzájárulnak az Anderson és Billing által megfogalmazott „banális nemzettudat” kialakulásához.⁸ Ebből az alapállásból kiindulva nem lehet „propagandamentesnek” ítélni a bélyegeken megjelenő olyan, elsősorban apolitikusnak tűnő tartalmakat sem, mint a sportolók, sportesemények, az országok természeti kincseinek bemutatása, a valamilyen szempontból fontosnak ítélt épületek vagy az épített környezet egyéb elemeinek képei, de akár általában véve a sport, a művészet, a környezetvédelem vizualizációi. Raento, valamint Raento és Brunn a bélyegeken megjelenő képi tartalmak geopolitikai szerepére hívják fel a figyelmet — a finn bélyegek elemzése kapcsán bemutatják az olyan apolitikus elemek geopolitikai propagandaértékét is, mint a bélyegeken megjelenő tipikus finn táj, a fenyőerdő, vagy a tóvidék képe.⁹

Azt a tényt, hogy a bélyegek által közvetített politikai üzenetek az 1960-as évektől már nem elsősorban a postaforgalom, hanem a filatélia révén realizálódtak, jól mutatja a bélyegeken belül a „forgalmi bélyegek” és az „alkalmi bélyegek” csoportjának elkülönülése is. A forgalmi bélyegek a ténylegesen postaforgalomba kerülő bélyegek; nincs előre meghatározott példányszámuk, nincs előre behatárolt érvényességi idejük, szükség szerint korlátlan mennyiségben utánnyomhatók. Ebből következően képi világuk jellemzően egyszerű, gyakran sema-

---

6 *Haskins, Ekaterina V.*: „Put Your Stamp on History”: The USPS Commemorative Program Celebrate the Century and Postmodern Collective Memory. In: *Quarterly Journal of Speech*, Vol. 89. (2003) No. 1. 2. p. (a továbbiakban *Haskins*, 2003)

7 *Raento, Pauliina – Brunn, Stanley D.*: Visualizing Finland. Postage stamps as political messengers. In: *Geografiska Annaler, Series B*. Vol. 87 (2005). No. 2. 145–163. p. (a továbbiakban *Raento–Brunn*, 2005.)

8 *Brunn, Stanley D.*: Stamps As Messengers Of Political Transition. In: *Geographical Review*, Vol. 101. (2011) No. 1. 19–36. p. (a továbbiakban *Brunn*, 2011.)

9 *Raento, Pauliina*: Communicating Geopolitics through Postage Stamps: The Case of Finland, In: *Geopolitics*, Vol. 11. (2006) No. 4. 601–629. p.

tikus. A forgalmi bélyegekkel szemben az alkalmi bélyegeket előre meghatározott példányszámban nyomtatják ki, forgalmazási idejüket előre meghatározzák, felhasználhatóságukat is ennek megfelelően korlátozzák. A forgalmazási időn túl el nem adott bélyegeket alapelv szerint megsemmisítik — a gyakorlatban persze ez a megsemmisítés gyakran elmaradt.

Kutatási téma és elemzési keretrendszer

Tanulmányunkban a magyarországi szocialista rendszer két korszaka, közkeletű elnevezéssel a „Rákosi-kor” és a „Kádár-kor” bélyegkiadását vizsgáljuk abból a szempontból, hogy a bélyegek által megjelenített tartalmak milyen politikai üzenetet hordoztak; másképp fogalmazva, milyen képet kívánt mutatni Magyarországról a Rákosi- és a Kádár-korszak bélyegkiadása. Arra keressük a választ, hogy megfigyelhető-e a „kádári konszolidáció” hatása a bélyegek által közvetített vizuális propagandában. Mint arra számtalan elemzés rámutatott, a kádári konszolidációs politika egyik elsődleges célja a társadalom tagjainak a politikától való elfordítása, közömbösítése, „depolitizálása” volt. A hivatalos kommunikáció és a társadalompolitikai intézkedések a fogyasztásra helyezték a hangsúlyt, a politikai részvétel helyett a gazdasági értelemben vett gyarapodást, az életszínvonal növelését tették kívánatos céllá a társadalom tagjai számára. Külpolitikailag a tőkés rendszerrel való korábbi direkt vagy indirekt háborús szembenállás helyett nem csak a magyar politika, de általában véve a szocialista blokk államainak kommunikációjában is előtérbe került a tudományos-technikai fölény elérésének szándéka és célja, a szocialista rendszer gazdasági felsőbbrendűségének bizonyítása.

Kunt Gergely fentebb már hivatkozott cikkében a Rákosi-korszak bélyegkiadása kapcsán a közvetlen politikai tartalmak, illetve a kifejezett hidegháborús propaganda jelentőségét emeli ki. Hipotézisünk szerint a kádári időszak bélyegei a korábbiakhoz képest szélesebb tartalmi kört érintenek, és jelentős hangsúlyeltolódást is várunk a közvetlen politikai tartalmak felől az indirekt politikai üzenetek felé (kulturpolitikai utalások, a sport, mint a nemzeti identitás alapja, gazdasági fejlődés és eredmények, jólét, egészségügy és szociálpolitika).

A bélyegek elemzéséhez a bélyegsorozatokat, nem pedig az egyes egyedi bélyegeket vesszük alapul. A bélyegsorozatok mellett szól az a fentebb már említett sajátosság, hogy az 1950-es évektől kezdve a magyar bélyegkiadás is elsősorban a filatélia számára termelt, a bélyegeket központi terjesztés (belföldön a Magyar Posta, külföldön a Magyar Filatéliai Vállalat) révén sorozatonként értékesítették. A sorozatok hivatalos címe, központi tematikája meghatározta a sorozat egyes

bélyegeinek képi tartalmát, vizuális elemeit, mondhatni elsődlegesen, a kiadó szándékait mutatva tematizálta a képi elemeket.

A sorozatok tematikus elemzése mellett szól az a módszertani probléma is, hogy az egyes egyedi bélyegek alkalmasint több különböző vizuális elemet is tartalmazhatnak. Raento és Brunn elemzésük során rámutatnak, hogy egy-egy adott bélyegen keveredhetnek a gazdasági, társadalmi elemek (épület, termelés, közlekedés), a társadalmi csoportok (nők, gyerekek, munkások, parasztok, tanárok stb.) ábrázolásával, de akár egyéb elemekkel, például geopolitikai szempontból propaganda értékű tájázbrázolással, szimbólummal is. Raentoék ezért bevették az „elsődleges”, „másodlagos” stb. témák szerinti kategorizálást,¹⁰ mások ugyanezen elemzési probléma miatt a többszörösen egymás alá és mellé rendelt alkategóriák rendszerével próbálkoznak. Az egyes sorozatokhoz tartozó bélyegek együttes elemzésének lehetőségére Haskins is kitér — szerinte az egy sorozatban lévő bélyegek „ontológiai státusa” azonos, ráadásul külön érdekes kutatási kérdésként merül fel annak vizsgálata, hogy egy-egy téma ábrázolásánál milyen egyedi vizuális elemek kerültek egymás társaságába.¹¹

A bélyegek tematikus elemzéséhez szükséges kategorizálásra a nemzetközi szakirodalomban számos példát, modellt találhatunk. Stoetzer idézett munkája még nem kifejezetten a bélyegek kategorizálását végezte el, inkább csak a bélyegek által közvetített propaganda-tartalmak lehetséges típusait sorolta fel, a későbbi tanulmányokban azonban már kifejezetten a bélyegek egyes csoportjainak elkülönítésére vállalkoztak a bélyegeken megjelenő — elsődlegesen képi — tartalom alapján. Stanley D. Brunn az 1989 és 1991 közötti szovjet bélyegek tartalmi elemzése során a következő nagy tematikus kategóriákat különítette el: természet; folklór és kézművesség; más országok; költők, más művészek; építészet és szobrok; vallás; tudomány és felfedezések; katonaság; háború; úrkutatás; sport; kapcsolat más országokkal; antikvitás, műtárgyak; opera, balett, festészet; Lenin; más szovjet politikusok.¹² Az alkalmazott kategóriák természetesen nagyban függenek az elemzett ország, régió politikai, társadalmi adottságaitól. Dietz és Foeken a tunéziai bélyegeket ikonográfiai szempontból a következő kategóriák mentén elemezték: szimbólumok (betűk, számok, egyéb szimbólumok); társadalom (sport, társadalmi problémák, társadalmi események); kultúra (művészet, tudomány, vallás); politika (politikus, politikai esemény, nemzeti jelkép); gazda-

---

10 *Raento–Brunn*, 2005. 147–149. p.

11 *Haskins*, 2003. 4. p.

12 *Brunn*, 2011. 23–24. p.

ság (közlekedés, gazdasági termelés); természet és földrajz (épület, táj, térkép, ásványkincs, természeti érték, élővilág).¹³

Némiképp már hipotézisünk előelemzését is elvégezve, a magyar bélyegkiadás kapcsán ne hagyjuk figyelmen kívül a kifejezetten a filatéliai ismeretek terjesztését (egyfajta ifjúságnevelést) célzó kortárs hazai kiadványok alkalmazott kategóriarendszerét sem. Hajdu Endre 1956-ban megjelent *Bélyeggyűjtés* című könyve a gyűjtők számára adott „iránymutatásként” a következő témaköröket javasolja. Békeharc; a szocializmus építése; munkásmozgalom; történelem; politika; földrajz; néprajz; munka; állattan; növénytan; technika; repülés; képzőművészet; építészet; zene; pénzügy; gazdálkodás; közlekedés; egészségügy; nőmozgalom; vöröskereszt; jótékonyosság; gyermekek; sport; címerek; háborúk és katonaság; emlékbélyegek; bélyegtörténelem.¹⁴

Az alapvetően a Rákosi-korszak eszmeiségét képviselő kötet kategóriáiban jól látjuk a közvetlen politikai tartalmak felülreprezentáltságát az egyéb tematikus elemekkel szemben: a szerző a 28 javasolt „motívumgyűjtési” kategória közel egyharmadát kifejezetten valamely politikai téma mentén definiálja. Említsük meg, hogy a kötet 1961-es kiadásában két további tématerülettel bővül az „ajánlat”: a két terület az ürrepülés, valamint a színház és film lesz.¹⁵

Elemzésünket az 1948 és 1989 között kiadott magyar bélyegsorozatok alapján végezzük. Bélyegsorozatnak tekintjük az önálló, tehát más bélyegekhez nem kapcsolódó bélyegeket, valamint a speciális bélyegeket, tehát a blokkokat és a kisíveket is. Nem tekintjük ugyanakkor önálló sorozatnak valamely okból egy-egy bélyegsorhoz (jellemzően a használatba lévő forgalmi bélyegsorozatokhoz) utólagosan kiadott kiegészítő bélyegeket, záróértékeket. Fenti definiálást alkalmazva 1948 és 1989 között 927 bélyegsorozatot azonosítottunk, összesen 2889 egyedi bélyeggel.¹⁶ Ha az évenként kiadott bélyegsorozatok számát nézzük, látjuk, hogy az 1960-as évek végéig jellemzően 15–20, 1970-től viszont már évi 25–35 bélyegsor jelent meg.

---

13 *Dietz, Ton – Foeken, D.W.J.*: The iconography of Tunisian postage stamps. In: V. Mamadouh, S.M., de Jong, F. Thissen, J. van der Schee, M. van Meeteren (eds.): Dutch windows on the Mediterranean. Utrecht, KNAG. 2008. 27. p.

14 *Hajdú Endre*: *Bélyeggyűjtés*. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1956. 152. p.

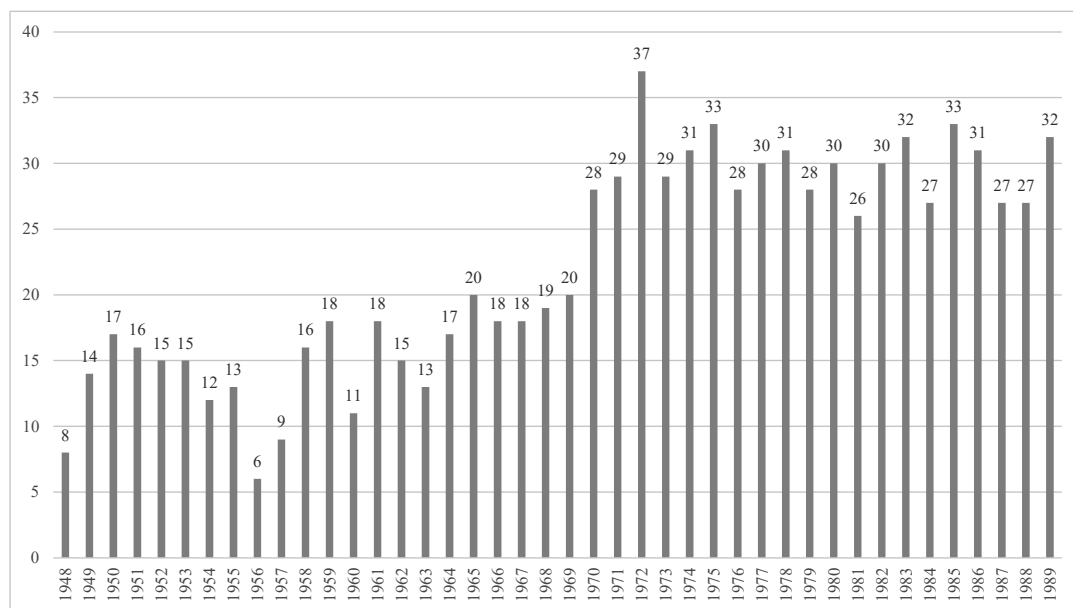
15 *Hajdú Endre*: *Bélyeggyűjtés*. Minerva, Budapest, 1961. 143. p.

16 A tanulmányhoz forrásként használt bélyegsorozatok listáját a Bölskei Imréné et al. (szerk.): *Magyar bélyegek katalógusa 1994*. Philatelia Hungarica Kft, Budapest, 1994. kötet alapján állítottuk össze. A kötet minden további, a bélyegekre vonatkozó technikai vagy tartalmi információ forrása is.

A munka során kísérletet teszünk a kvantitatív és a kvalitatív elemzési eszközök kombinálására. A tartalmuk alapján topikokba kódolt bélyegsorozatok témák szerinti megoszlásainak bemutatása és értelmezése mellett az egyes egyedi címleteken szereplő tartalmi elemeket is vizsgáljuk, bizonyos esetekben pedig a vizuális megjelenítés eszközeire is kitérünk.

1. ábra

Az évente kiadott bélyegsorozatok számának alakulása 1948–1989 között

Elemzés és eredmények — a Rákosi- és a Kádár-korszak bélyegkiadása

A bélyegsorozatokat elsődleges tartalmuk, a tartalmat közvetítő hivatalos címük alapján kategóriákba rendeztük. A kategóriák kialakítása során a nemzetközi irodalomban található modelleket vettük alapul, emellett azonban elemzésünk sajátosságai (sorozatokat, nem egyedi bélyegeket vizsgálunk) miatt új kategóriák bevezetésére is szükségünk volt. A bélyegsorozatokat 26 kategóriába soroltuk, kategóriarendszerünk a következő elemekből épül fel:

1. táblázat

A bélyegsorozatok tartalmi kategóriái

1	belpolitikai esemény
2	külpolitikai esemény
3	történelmi esemény
4	politikus/történelmi személy
5	oktatás/felsőoktatás
6	egészségügy/egészségügyi propaganda
7	gazdaság/közgazdaság/turisztika
8	ipar/iparfejlesztés
9	mezőgazdaság
10	társadalmi-demográfiai csoportok
11	tömegszervezetek/mozgalmak
12	vallás
13	emberi jogok/kisebbségek
14	közlekedés/közlekedési propaganda
15	háború/katonaság
16	épület/város/épített környezet
17	úrkutatás
18	tudomány/technika
19	folkór/népművészet/mese
20	művészet/múzeum/kultúra
21	sport
22	természet/állatok/növények/környezetvédelem
23	posta/postaügy/tömegkommunikáció
24	filatélia
25	vegyes

Egy sorozat hivatalos tartalma (címe) alapján egy kategóriába került — a kategóriába sorolás alapját a sorozat fő tartalma jelentette. A „vegyes” kategóriába elsősorban a rendszeresen kiadott „Évfordulók — események” címet viselő bélyegsorozatok kerültek, amelyek a politikai, történelmi, tudományos események mellett híres személyek születési vagy halálozási évfordulóiról, életük valamely nevezetes eseményéről emlékeztek meg. Ide került a különböző híres személyek portréit egymás mellé rendelő 1960-ban és 1961-ben kiadott Arcképek sorozat, valamint az 1963-as Nagy idők — nagy események sor is. Az elemzést a két (tágon értelmezett) történelmi korszak vonatkozásában végeztük el — a „Rákosi-korszak” bélyegsorozatai alatt az 1948 és 1956, míg a „Kádár-korszak” bélyegsorozatai alatt az 1957 és 1989 közötti kiadásokat értettük.

Az 1948 és 1956 között kiadott magyar bélyegsorozatok körében jól láthatóan domináltak a politikai és történelmi témák, valamint a politikusokhoz kapcsolt — jellemzően arcképeket tartalmazó — bélyegek. A korszakban megjelent 116 sorozat 23,3 százaléka közvetlenül valamely politikai témát dolgoz fel — az „átpolitizált” történelmi témájú bélyegsorokkal együtt ez az arány már 31,1 százalékot tesz ki. 1948 és 1956 között 89 arcképes bélyeg jelent meg: 6 Petőfit, 4–4 Lenint és Sztálint (volt egy közös képük is), 3–3 Marxot, Bartók Bélát és Bem Józsefet ábrázolta. A politikai témákon belül jellemzően az állami ünnepekhez kapcsolódó, illetve a Magyar Dolgozók Pártja Kongresszusaira kiadott emlékbélyegeket találunk, de ide sorolható a szimbolikus Béke sorozat is 1950-ből, a külpolitika pedig kizárólag a Szovjetunióra koncentrált.

2. táblázat

Az 1948 és 1956 között kiadott bélyegsorozatok megoszlása az egyes kategóriák között

téma	db	%
belpolitikai esemény	11	9,5
külpolitikai esemény	6	5,2
történelmi esemény	9	7,8
politikus/történelmi személy	10	8,6
egészségügy/egészségügyi propaganda	1	0,9
gazdaság/közgazdaság/turisztika	3	2,6

téma	db	%
ipar/iparfejlesztés	7	6,0
társadalmi-demográfiai csoportok	5	4,3
tömegszervezetek/mozgalmak	6	5,2
közlekedés/közlekedési propaganda	5	4,3
háború/katonaság	2	1,7
épület/város/épített környezet	7	6,0
tudomány/technika	3	2,6
folkór/népművészet/mese	1	0,9
művészet/múzeum/kultúra	12	10,3
sport	7	6,0
természet/állatok/növények/környezetvédelem	8	6,9
posta/postaügy/tömegkommunikáció	3	2,6
filatélia	10	8,6
összesen	116	100,0

Érdeemes végigtekinteni a történelmi események során is, amelyek a korszakban bélyegsorozatot kaptak: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, a Párizsi Kommün, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Tanácsköztársaság, és a Felszabadulás mellett a sztálingrádi csata képeivel találkozhattak a bélyegek iránt érdeklődők. Ha hozzátesszük, hogy a történelmi személyekhez kötött sorozatok között megjelent II. Rákóczi Ferenc, a Néphadsereg napja című, arcképeket tartalmazó sorozatban Dózsa György, Vak Bottyán, Zrínyi Miklós, Zrínyi Ilona és Kossuth Lajos, önállóan pedig több sorozatban Petőfi Sándor, Bem József és Jókai Mór, akkor már látjuk is a Révai József – Andics Erzsébet – Mód Aladár-féle „1848-as függetlenségi” történelemkoncepció vizualizációját.¹⁷

17 Szabó Miklós: Magyar nemzettudat-problémák a huszadik század második felében. In: Medve-tánc, 1984–1985. 4–1. sz. 51–52. p. (a továbbiakban Szabó, 1985.)

Emblematikus a korszak három forgalmi sora, az 1951-es és 1953-as Épületek, valamint az 1955-ös Munka című sorozat. Ha az Épületek sorozaton megjelenített településeket vizsgáljuk, kissé meglepő módon egyértelmű Budapest-dominanciát látunk, az ábrázolt 26 épület közül 14 a fővárosi. Két bélyegen jelent meg a kiépítés alatt álló Sztálinváros, a maradék 10 bélyegen pedig Komló, Ózd, Miskolc (Diósgyőr), Várpalota (Inota), Ajka, Szombathely, Székesfehérvár, továbbá Tiszalök, Hajdúnánás és Mály települések szerepelnek. Az egyes konkrét épületek funkciók szerinti csoportosítása jól mutatja a korszak ideologikus énképét, a kommunikációban megjelenő, a szocialista társadalmi és gazdasági rendet jelképező fejlesztéseket. A legtöbb épület valamilyen ipari tevékenységhez kapcsolódik, ide sorolva a vágár- és vasipari tanuló intézeteket, valamint a szak szervezeti székházakat is. Ezt követi a közlekedés és a posta (postahivatal, vasútállomás, pályaudvar képei), az egyéb oktatás (iskolák), az egészségügy (kórház, rendelőintézet) és a lakhatás, lakóépületek, „élmunkásházak” képeivel.

3. táblázat

Az 1951-es és 1953-as Épületek sorozaton ábrázolt épített környezeti elemek funkcióik szerint

	db
ipar, energiaipar	9
közlekedés, posta	3
oktatás	3
egészségügy	3
lakhatás	3
kultúra	2
mezőgazdaság	1
kereskedelem	1
sport	1

A munka sorozat szintén a szocialista építés, az új rendszer társadalomképének hű kifejezője. A „munkás-paraszt egység” jegyében a képeken munkások mellett mezőgazdasági foglalkozások képei (növénytermesztő, csikós, kanász, gulyás, traktoros) is megjelennek, de helyet kapnak a sorozatban a közlekedési

és a kereskedelmi dolgozók is. A konkrét szimbolika kapcsán érdemes megjegyezni, hogy míg a munkás-ábrázolások meglehetősen sematikusak, nem nagyon térnek el a korszak klasszikus propagandaképeinek munkás-illusztrációitól, addig a mezőgazdasági munkák a szintén propagandisztikus traktoroslány¹⁸ és „dolgozó paraszt” képe mellett egy sajátos „népi-romantikus” képet is közvetítenek a „tradicionális” ruhákba öltözött kanász, gulyás és csikós révén.

4. táblázat

„Ágazatok” megjelenése az 1955-ös Munka sorozat bélyegein

ágazat	db
ipar, építőipar, bányászat	9
mezőgazdaság	6
közlekedés, posta	4
kereskedelem	1

Az 1950-es Ötéves terv, az 1951-es Ötéves terv eredményei és az 1950-es Újítók sorozat „hivatalosan”, elsődleges tartalma szerint a gazdasági fejlődést, a tervgazdaság eredményeit mutatja be, de egyértelműen direkt politikai propagandának tekinthető, és ha figyelembe vesszük a bélyegeken speciális tartalmi elemként megjelenő propagandaszövegeket, akkor közvetlen politikai propagandaként értelmezhetjük az 1950-es Szakszervezet című sort is.

Az 1957 és 1989 között kiadott bélyegsorozatokat vizsgálva az abszolút számok értelemszerű növekedése mellett a Rákosi-korszakban domináló témák némelyikének erős háttérbe szorulását láthatjuk. Míg 1948 és 1956 között az összes kiadott sorozat közel egyharmadának volt elsődleges tartalmában közvetlen történelmi vagy politikai vonatkozása, addig ez az arány a Kádár-korszak bélyegsorozatainak körében 14 százalékosra csökkent.

18 Vö. *Farkas Gyöngyi*: „Gyertek lányok traktorra!” Női traktorosok a gépállomáson és a propagandában. *Korall*, 2013. 13. sz. 65–86. p.

5. táblázat

*Az 1957 és 1989 között kiadott bélyegsorozatok megoszlása
az egyes kategóriák között*

témák	db	%
belpolitikai esemény	21	2,6
külpolitikai esemény	19	2,3
történelmi esemény	26	3,2
politikus/történelmi személy	48	5,9
oktatás/felsőoktatás	10	1,2
egészségügy/egészségügyi propaganda	25	3,1
gazdaság/közgazdaság/turisztika	19	2,3
ipar/iparfejlesztés	5	0,6
mezőgazdaság	11	1,4
társadalmi-demográfiai csoportok	23	2,8
tömegszervezetek/mozgalmak	7	0,9
vallás	12	1,5
emberi jogok/kisebbségek	4	0,5
közlekedés/közlekedési propaganda	39	4,8
háború/katonaság	3	0,4
épület/város/épített környezet	32	3,9
úrkutatás	53	6,5
tudomány/technika	31	3,8
folkór/népművészet/mese	11	1,4
művészet/múzeum/kultúra	119	14,7
sport	89	11,0
természet/állatok/növények/környezetvédelem	59	7,3

témák	db	%
posta/postaügy/tömegkommunikáció	21	2,6
filatélia	114	14,1
vegyes	10	1,2
összesen	811	100,0

6. táblázat

Az egyes kategóriákba sorolt bélyegsorozatok arányának százalékpontos változása az 1948–56-os és 1957–89-es időszak között

témák	százalékpontos változás
belpolitikai esemény	-6,9
külpolitikai esemény	-2,8
történelmi esemény	-4,6
politikus/történelmi személy	-2,7
oktatás/felsőoktatás	+1,2
egészségügy/egészségügyi propaganda	+2,2
gazdaság/közgazdaság/turisztika	-0,2
ipar/iparfejlesztés	-5,4
mezőgazdaság	+1,4
társadalmi-demográfiai csoportok	-1,5
tömegszervezetek/mozgalmak	-4,3
vallás	+1,5
emberi jogok/kisebbségek	+0,5
közlekedés/közlekedési propaganda	+0,5
háború/katonaság	-1,4

témák	százalékpontos változás
épület/város/épített környezet	-2,1
űrkutatás	+6,5
tudomány/technika	+1,2
folkór/népművészet/mese	+0,5
művészet/múzeum/kultúra	+4,3
sport	+4,9
természet/állatok/növények/környezetvédelem	+0,4
posta/postaügy/tömegkommunikáció	0,0
filatélia	+5,4
vegyes	+1,2

A külpolitikai témákat tekintve a leglátványosabb a változás, hogy a korábbi szovjet orientáció szinte teljesen eltűnik, helyébe az európai szakpolitikai szervezetek (Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia, Duna-Bizottság, Interparlamentáris Unió) kerülnek. Pauliina Raento *Communicating Geopolitics through Postage Stamps* című, korábban már idézett munkájában¹⁹ hívja fel a figyelmet a bélyegeken megjelenő nemzetközi szervezetek, külkapcsolatok, külpolitikai események ábrázolásának geopolitikai jelentőségére. Ha ennek megfelelően értelmezzük a magyar bélyegeken megjelenő nemzetközi témákat és szervezeteket, egyértelműen látszik a Kádár-kor geopolitikai orientációjának eltávolodása Rákosi egyértelmű szovjet kötődésétől. Magyarország — bár hangsúlyozottan a szocialista blokkhoz tartozik — már Európa, sőt általában véve a „fejlett világ” része is — mutatják a bélyegek.

A Rákosi-korszak forradalmakra alapozott legitimációs stratégiájának 1957 utáni háttérbe szorulása is megfigyelhető a történelmi események és a történelmi szereplők kiválasztásában. Noha az önálló bélyegsorozatot kapott történelmi események alapján a Kádár-korszakban is meglehetősen sematikus, forradalmak sorára alapozott történelemkép bontakozik ki (a sorból csak az 1972-es Arany-

19 Raento, 2006. 614–619. p.

bullá-blokk lóg ki), a bélyegeken ábrázolt történelmi személyiségek között már nagyobb számban jelennek meg a forradalmi sorba nem beilleszthető szereplők, például I. István, I. László, vagy éppen Fáy András. A bélyegekre került magyar politikusok, politikai szereplők között a két világháború, valamint a második világháború alatti antifasiszta ellenállás résztvevői dominálnak (a nevesített sorozatokon kívül az Évfordulók — események sorozatok is rendszeresen tartalmaztak arcképes emlékbélyegeket); a Rákosi-rendszerrel való szembefordulás jele, hogy születésének 100. évfordulója alkalmából emlékbélyeget kapott az 1950-ben Rákosiék börtönében megölt Ries István.

„Magyarország sportnagyhatalom” — hirdette meg 1953-ban Nagy Imre,²⁰ a sport pedig, mint a nemzeti identitás és összetartozás lehetséges megerősítője, már abban az évben előtérbe is került a bélyegkiadásban. 1953 előtt is voltak persze sport témájú bélyegek (az 1950-es Sakk és Sport sorozat, valamint az 1952-es Helsinki olimpia sor), 1953 és 1956 között azonban további négy sport-sorozat (illetve ezen belül egy, az angol–magyar labdarúgó mérkőzés tiszteletére kiadott önálló bélyeg) jelent meg, 1957 és 1989 között pedig már az összes kiadott sorozat 11 százalékát tették ki a sporttal kapcsolatos bélyegek. A sport a „nemzeti identitás átélésének” a szocialista rendszer által is engedélyezett formája lett²¹ — a sportsikerek legitimációs erejét, illetve propagandaértékét pedig maga a rendszer is kellőképpen ki tudta használni. Ha végigtekintünk az 1952-es helsinki olimpiától kezdődően rendszeresen kiadott olimpiai bélyegsorok egyedi bélyegein, a vizualizált sportágak változatossága mögött felfedezhetünk egy nem kizárólagos, mégis domináns rendezőelvet. Az olimpiák tiszteletére megjelentetett bélyegek többségén az adott olimpián magyar érmet (elsősorban aranyérmet) „hozó” sportágat ábrázoltak. A leggyakrabban ábrázolt sportágak így a vívás, a kajak-kenu, a torna, az öttusa, de bélyeget kapott 1956-ban az akadályfutás, 1960-ban az ökölvívás 1964-ben a labdarúgás, a vízilabda és a kalapácsvetés, 1968-ban ismét a labdarúgás, továbbá a női gerelyhajítás és a birkózás, 1972-ben ismét az ökölvívás és a birkózás, majd folytathatjuk a sort az 1976-os férfi gerelyhajítással, és az 1980-as birkózással majd.

A hruscsovi „modernizációs legitimáció” fontos elemét képezték az 1957 utáni szovjet úrsikerek.²² Az úrkutatás megjelenése a bélyegeken értelemszerűen a Kádár-korszak újdonsága, az ebbe a témakörbe tartozó bélyegsorozatok nagy

---

20 *Fejt István*: Magyarország, zárt ország?! Adalékok a Rákosi-korszak társadalomlélektanához. Tekintet, 2015. 1. sz. 122. p.

21 *Szabó*, 1985. 235. p.

22 *Szabó Miklós*: A legitimáció történeti alakváltozásai. Medvetánc, 1988. 1. sz. 152–153. p.

száma (53 bélyegsor, az összes kiadott sorozat 6,5 százaléka) azonban jól jelzi a téma fontosságát a politikai kommunikációban. Az első űrkutatási témájú magyar bélyeg az 1958-ban a Nemzetközi Geofizikai Év sorozatban megjelent „Szovjet űrrakéta” feliratú 60 filléres címlet volt. Egy évvel később ugyanez a bélyeg, „Szovjet holdrakéta” felirattal önállóan is megjelent, 1961-ben pedig már Gagarin tiszteletére érkezett a „Szovjet ember első a világűrben” sorozat. Az űrkutatással kapcsolatos témák fontossága a bélyegeken megjelenő arcképeket is érintő sajátos következménnyel járt. A Magyar Posta bélyegkibocsátási irányelvei értelmében az 1960-as évektől kezdve a bélyegeken nem jelenhetett meg a bélyeg kiadásakor élő ember arcképe. Kivételt csak az űrhajósokkal tettek, így történelmet írt meg, hogy a magyar bélyegeken a bélyeg kiadásakor életben lévő magyar személyt összesen hármat találunk (nem számítva IV. Károlyt és Zita királynét): Horthy Miklóst, Rákosi Mátyást és Farkas Bertalant.

Konklúzió és további lehetséges kutatási irányok

Az 1948 és 1989 közötti „szocialista” időszak bélyegkiadása nem tekinthető egységesnek. Az 1956-os forradalom után a rendszer társadalompolitikai szándékaival, politikai célkitűzéseivel összhangban a kiadott bélyegeken kommunikált tartalmak is átalakultak, a bélyegek hivatalos elsődleges témáin belül jelentős hangsúlyeltolódás ment végbe.

A Rákosi neve által fémjelzett időszak bélyegkiadását a nyílt politikai propaganda jellemezte. A bélyegek, illetve az elemzésünk alapjául szolgáló — egységként kezelt — bélyegsorozatok jelentős hányada közvetlen politikai témát hordozott, az „új rendszer” eredményeit, céljait hirdette. A személyi kultusz jegyében egyes bélyegeken megjelent Sztálin és Rákosi Mátyás arcképe is.

Kádár János 1956 utáni konszolidációs politikája a bélyegkiadás átalakulásán is meglátszódik. A cél — mint számos elemzés rámutatott — a társadalom elfordítása a politikától, a lecsendesítés, a megbékítés. A hatalom — bélyegeken keresztül folytatott — kommunikációjában visszaszorulnak a közvetlen politikai témák, eltűnnek a Rákosi-korszakot jellemző nyílt propagandaelemek. A kiadott bélyegsorozatok témái között egyre nagyobb arányban jelenik meg a művészet, a sport, valamint a nemzetközi kapcsolatokat is magában hordozó filatéliai mozgalom különféle eseményeinek bemutatása. Látványosan átalakulnak a nemzetközi (ezen belül a külpolitikai) témák is. Míg az 1948 és 1956 közötti bélyegkiadás külpolitikai tárgyú bélyegei kizárólag a Szovjetunióval foglalkoztak, addig a Kádár-korszak „geopolitikai öndefiníciója” jól látszik a geopolitikai egységként

értelmezett Európa és az európai államok közé tartozó Magyarország vizualizációiban.

A bélyegek természetesen a mindenkori rendszer legitimációs bázisához is hivatottak hozzájárulni — a Rákosi-korszak „forradalmi” legitimációjának alátámasztásául jelentek meg a forradalmak, felkelések, illetve az azokat vezető történelmi személyek emlékére kiadott, valamint a munkásmozgalmi tárgyú bélyegek, bélyegsorozatok. A Kádár-korszak „elengedte” a forradalmi legitimáció igényét — 1956 után nem is nagyon tehetett mást — viszont átvette és alkalmazta a hruscsovi Szovjetunió tudományos-technikai legitimációjának (szovjet/szocialista úrsikerek) elemeit. Korszakokon átívelő rendszerlegitimációs eszközként, egyben a „nemzeti összetartozás” engedélyezett, sőt támogatott formájaként értelmezhető a magyar sportsikerek, magyar vonatkozású sportesemények, eredmények bélyegeken történő vizualizációja — propagandaként való használata.

Fontos további kutatási irány lehet a filatélia szerepének vizsgálata is. A bélyegek — mint arra a korábbiakban már utaltunk — már az 1950-es, 1960-as évektől kezdve megjelentek a fontos exportcikkek között. A bélyegek „nemzetközi piacra termelése” szükségszerűen fokozta propagandaértéküket, az „eladhatóság” szempontrendszerének megjelenése viszont hatással volt a bélyegeken megjelenő témákra, valamint azok képi megjelenítésére is. Mint azt a Világgazdaságban 1981-ben megjelent cikk írja: *„(V)együnk egy kissé szemügyre a bélyeget, mint árut. Mindenki természetesnek, sőt szükségesnek tartja, hogy a hazai ipar alkalmazkodjék a külföldi megrendelő igényeihez. Vajon a magyar bélyegek kiadásával, »gyártásával« is ugyanez a helyzet? A Magyar Posta az »állam névjegyét« jelentő, hivatalos bélyegkiadványain korlátlanul alkalmazhatja-e mindazokat a feliratokat és emblémákat, amelyeket az egyes külföldi kereskedők kívánnak? Úgy gondolom, hogy akik a bélyegek kiadását intézik, nagyon jól tudják, mennyire kell azon örködni, hogy bélyegeink ábrája és felirata összhangban álljon szocialista hazánk gazdasági és kulturális célkitűzéseivel. Ismerik azokat az íratlan szabályokat, amelyek alapján kell eldönteni, hogy milyen ábrák kerüljenek a bélyegekre. Ilyen körülmények között csak bizonyos határig lehet figyelembe venni a külföldi kereskedőknek a magyar bélyegek kiadásával kapcsolatos igényeit. Azt hiszem, mindenki egyetért velem, hogy csak a bélyeg lehet áru, nem pedig a magyar bélyegkiadás.”*²³

A bélyegek, mint politikai propagandaeszközök működésének (elsődlegesen) kvantitatív irányultságú kutatásában természetesen további vizsgálati irányok is

---

23 Horn Dezső: Kedvező-e külföldön a magyar bélyegek árszínvonala? Világgazdaság, 1981. augusztus 5. 3. p.

látszanak. Munkánk során a kvantitatív elemzés alapjául az egy ontológiai egységet képező bélyegsorozatok kategorizálásából indultunk ki. A nemzetközi kutatási gyakorlat alapján elmondható, hogy a kategorizálás — szükségszerűen a sorozatoknál alkalmazotthoz képest módosított kategóriarendszerrel — az egyes egyedi bélyegekre vonatkoztatva is elvégezhető. A két kategóriarendszer összekötése (az egyes sorozat-topikok milyen egyedi megoldásokat tartalmaznak) tovább mélyítheti a bélyegek propagandaeszközként való felhasználásáról alkotott képünket.

Mindörökké elítelve?

Ujváry Gábor (szerk.): Hóman Bálint és népbírósi pere. Ráció Kiadó – Városi Levéltár és Kutatóintézet, Budapest–Székesfehérvár, 2019.

Hóman Bálintot, az egykori vallás és közoktatásügyi minisztert azzal vádolták, hogy antiszemita volt, és kulcsszerepet játszott a zsidótörvények megalkotásában. Megerősíthető, hogy az egykori akadémikus 1938-tól kezdve antiszemita politikusként jellemezhető, de gyökeresen másképpen volt antiszemita, mint ahogy számos kortársa, illetve ahogy azt a korszellem diktálta. Hóman antiszemitizmusa abban érhető tetten, hogy a zsidóság kulturális és gazdasági felülreprezentáltságát szerette volna visszaszorítani. Viszont annak ellenére, hogy pozícióját a nyilasok hatalomátvétele után is megtarthatta, 1944-ben a német megszállás idején számos zsidó művészt és közéleti embert mentesítését segítette elő a deportálásoktól. A népbírósi háborús és népellenes cselekmény vádjával 1946-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Hóman a váci fegyház rabtartóinak embertelen kegyetlenkedései következtében 1951-ben életét vesztette. 2015-ben történt felmentése után 2016-ban a Fővárosi Törvényszék elsőfokú, nem jogerős ítéletében elutasította a Hóman Bálint akadémiai tagságának visszaállítása érdekében benyújtott keresetet. 2016-ban a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása szerint Hóman Bálint felelős volt azért, hogy Magyarországon felerősödött a nemzetiszocialista önkényuralmi rendszer.

A Ráció Kiadó és a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet közös gondozásában 2019-ben jelent meg „Hóman Bálint és népbírósi pere” című nagy ívű kötet, amely a Horthy-korszak egyik legjelentősebb politikusának és egyben történészének életútjával, 1946-os perével, illetve a 2015-ös rehabilitálásával foglalkozik. A kötetben az olvasó öt írással találkozhat.

A mű elején Hóman Bálint életét és politikai pályafutását bemutató kronológiával ismerkedhetünk meg, amelynek készítéséhez a szerkesztő különböző életrajzokon, a Hóman Bálintról szóló szakirodalom legfontosabb megállapításain, a róla megjelent forrásközleményeken túl, felhasználta Hómannak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatékát. Mindezt kiegészítik a különböző levéltári és kézirattári források, az MTI tudósításai és különböző korabeli sajtóanyagok. A kronológia foglalkozik ugyan Hóman korábbi szakmai munkásságával, és jelzi a tudományos műveit, de a szerkesztő sokkal inkább Hóman peréhez kapcsolódó politikai tevékenységét mutatja be, egyébként komoly részletgazdagsággal.

Ezt követi egy válogatott bibliográfia Hóman pályafutásáról. Az összeállítást Ujváry Gábor végezte el, s ebben főleg szaktanulmányokat, újságcikkeket, lexikonokat, címtárakat, valamint olyan biográfiákat és tanulmányköteteket használt, amelyek az utóbbi fél évszázadban jelentek meg. Emellett feljegyzésre kerültek Hóman szakirodalmi munkásságának legfontosabb „állomásai” is.

A források közlése különböző kísérő történeti és más szaktanulmányokkal egészül ki. Ujváry Gábor összefoglalót készített az 1946-os perről, illetve a 2015-ös újratárgyalásról. Zinner Tibor tanulmánya pedig a magyar népbíráskodást vizsgálta különböző összefüggésekben. A kísérő szaktanulmányok szintén fontos részt képeznek, hiszen például Susa Éva révén betekintést nyerhetünk Hóman földi maradványai fellelésének és azonosításának rejtelseibe. Varga István ügyvéd esszészerű, szubjektív hangvétellű tanulmánya pedig a 2015-ös perújrafelvétel részleteiről szól, illetve olyan parlamenti felszólalásait gyűjtötte össze, amelyek az ügy megindítását szorgalmazták. A szövegében találkozhatunk a 2013-as perújrafelvételi kérelmével és a 2015-ös perbeszédeivel is. Mindezek mellett a könyv utolsó egységében betekintést nyerhetünk a 2015-ös tárgyalás néhány részletébe is.

A szerkesztő Hóman Bálint 1946-os népbíróági perének — az 1946. március 18-a és 23-a között a Budapesti Népbíróságon lefolytatott, valamint 1946. augusztus 17-i, a Népbíróóságok Országos Tanácsánál zajlott fellebbviteli tárgyalásának — iratait két helyről gyűjtötte össze: Budapest Fővárosi Levéltárból és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából. A közel hatvan forrás kiváló jegyzetelést kapott, amely Hómanra és miniszteri működésére vonatkozó tényeket emel ki, helyenként pedig a fontosabb szakirodalomra is felhívja a figyelmet. A szorosán vett bírósági szövegek mellett a szerkesztő közölte azokat a dokumentumokat, amelyek a tárgyalás során hangsúlyosan előkerültek, és hivatkoztak rájuk. A kötetnek, ha úgy tetszik ez a legérdemibb része, hiszen csaknem 300 oldalon keresztül, alapos jegyzeteléssel közölt források sok az ügyben szereplő egyéb személyt is bemutatnak. Mindemellert a beígért kritikai vizsgálódásban sem csalódhatunk. Egy kifogás azonban megfogalmazódhat a könyv olvasása közben, hiszen nem szerepel az egyes dokumentumoknál, hogy azok éppen melyik levéltárból származnak, és nincs információ a hiányzó, időközben a dossziéból kivett anyagokról sem.

Zinner Tibor tanulmánya a népbíróóságok története kapcsán rögtön leszögezi, hogy a népbíróóság, illetve maga a népbíróósági rendszer rendkívül elfogult és politikai szempontból motivált volt. Ennél fogva az általa hozott ítéletek megkérdőjelezhetőek. *„Nem csupán azokat marasztalták el, akik a korábbi politikai berendezkedésekben bizonyíthatóan torz, emberellenes politikát valósítottak meg,*

és elévülhetetlen bűnöket követtek el, hanem azokat is, akiknek háborús és népellenes bűnössé minősítette jogtalan, elítélése-meghurcolása törvénytelen volt.” (115.) Zinner a nemzetközi előzményeket számba véve bemutatja, hogy hogyan alakultak és változtak a célok az egyes háborús bűnösök jövőbeli sorsát illetően. Ebben a tekintetben a Magyar Kommunista Párt programjának a változásait is elemzi (122–126.), mint például a katonai akciók időhatárának az „eltűnése” (vagyis az 1941 előtti magatartás is büntethetővé vált); a koalíciós időszakban a kommunista párt politikai túlsúlyának a megszerzése; a potencióális politikai ellenfelek mellett („kisnyilasok”) egyfajta értelmiségellenes él megjelenése, stb.

A népbíráskodással kapcsolatban leszögezi ugyan, hogy az rendkívül nagymértékben „szolgált” a szélsőbaloldali párt elképzeléseit, de az összegzésében kifejti, hogy „*a honi népbíróságok ítélkező tevékenységét jogerős ítéleteik ismeretében – szemben számos kutató kemény jelzőkkel ellátott, szakmai, tárgyyszerű elemzésre alapított bírálatával – nem ítéltjük véreskezűnek.*” (154.)

Zinner tanulmányának vannak azonban kifogásolható részei is. Egyfelől a véleményem szerint sokkal inkább szükséges lett volna egy olyan tanulmány, amely a népbíróság történeti kialakulása helyett annak magyarországi működéséről szólna. A másik nagy hiányossága a tanulmánynak, hogy nem tartalmazza a témában írt magyar és nemzetközi szakirodalom alapos ismertetését.

A másik tanulmányt Ujváry Gábor „*Hóman Bálint 1946-os népbírósági pere és annak 2015-ös újratárgyalása*” címmel írta, amelynek elején leszögezte, hogy a történész-politikus letartóztatása elkerülhetetlen volt. „*Hóman ugyanis több olyan döntést hozott kultuszminiszterként, amelyet [...] a kommunista párt is elfogadott, sőt minden eszközzel támogatott. Ide tartozott a népi tehetségek értelmiségbe emelésének célja (1937-től), az első népi kollégium megalakítása (1939), nyolcosztályos népiskola törvénybe iktatása. S bár az 1945 utáni baloldali sajtó „fasiszta kultúrhóhérként” jellemezte, nyilvánvaló volt, hogy a népbíróság nem elsősorban szakpolitikai ténykedését, hanem ezen túlmutató politikai állásfoglalásait fogja vizsgálni – és majd ennek alapján ítéli meg kultúrpolitikai működését is.*” (164–165.) Legnagyobb „bűne” talán az lehetett, hogy önmaga egyfajta kontinuitást testesített meg a háború előtti és alatti Magyarország politikai rendszerében, vagyis alkalmas volt arra, hogy a kommunista rezsim a személyével is „bebizonyítsa” a teljes Horthy-korszak fasiszta jellegét. Ezt kiemeli Ujváry is, hiszen „*a korabeli közhangulatot – legalábbis a sajtóban – uralók törekvése világos volt: az 1919 és 1944 közötti magyar kultúrpolitika és az egész időszak szégyenpadra állítása.*” (167.)

Ujváry kiemeli, hogy Hóman már az első, 1945. november 28-án történt kihallgatása alkalmával ugyanazt az álláspontot képviselte, mint a későbbi

védekezésében: vagyis nem tagadta a nézeteit a zsidókérdésről, illetve a németbarátságáról. Azonban minden alkalommal következetesen hozzátette, hogy soha nem volt nyilas, zsidókat támogatót és segített, a németbarátsága pedig meggyőződésen alapult, amely történelmi szükségszerűségből táplálkozott, és a náci eszmékkel soha nem értett egyet. Ami a zsidóellenes törvények betervezését, illetve a német orientációját illeti, azzal árnyalta a képet, hogy azok lényegében sosem léptek át bizonyos határt.

Ujváry ebben a tanulmányban ismertette a vádirat különböző pontjait is, amelyek között jó néhány alaptalan, vagy legalábbis erősen vitatható volt. A szerző ezt követően részletesen végigkísér bennünket az ügy menetén. (170–181.) Végezetül megtudjuk azt is, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa 1946. augusztus 17-én szótöbbséggel az első fokú ítéletben kiszabott életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés mellett döntött. A vád egyébként eredetileg halálbüntetést kért, de a számos enyhítő körülmény mindezt nem támasztotta alá. (180.) Hóman Bálint 1950-ig raboskodott a Kozma utcai Gyűjtőfogházban, majd átszállították, más politikai rabokkal együtt, Vácra, ahol sok-sok megalázás után 1951. június 2-án érte a halál, amelyről csak három év múltán értesítették testvérét. A végtisztességet is megtagadva jelöletlen sírba temették el.

A tanulmány másik fele Hóman akadémiai kizárásáról és rehabilitációjának különböző kísérleteiről szól, illetve a 2015-ös újratárgyalással, annak fő következtetéseivel és következményeivel zárul. Itt Ujváry leszögezte, hogy *„miként azt Hóman perének 2015-ös újratárgyalásakor az ügyész, a védő és a bíró is kifejtette – háborús bűntettet csak szándékosan lehet elkövetni, Hóman 1946-os elítélése jogellenes volt.”* (189.)

Az utolsó gondolatok a szerzőtől szubjektív jellegűek ugyan, de kiváló megállapításokat fogalmaz meg. Egyetérthetünk abban, hogy veszélyesnek tűnhet a Hóman-vita szellemi igénytelensége a közbeszédben, s több probléma merülhet fel a végletekig leegyszerűsített fekete-fehér szemlélet kapcsán. Hóman munkássága továbbra sem kerülhető meg, és megérdemli a tudományos jóvátételt. A harmadik ilyen gondolat, hogy nehéz megmagyarázni, miért nem vette még vissza soraiba az MTA Hóman Bálintot, amikor nála nagyságrendekkel szerényebb tudományos munkásságot felmutató, ugyanakkor a pártállami rendszer fenntartásában elévülhetetlen érdemeket szerző akadémiai tagok — talán kettős mércével —, a „helyükön” maradhatnak. Végezetül a szerző a szobor kapcsán megjegyzi, hogy szerinte, ha egy közösség szobrot szeretne állítani azoknak, akiket tisztel, ahhoz minden joga megvan, viszont ezt szakmai és nem egy érzelmi elbírálás kell, hogy kövesse. (194–195.)

A kötet a két történeti tanulmány, illetve a kísérőtanulmányok mellett tartalmazza Ujváry Gábornak a Hóman perben elkészített történeti szakértői véleményét is, amely nem melleleg a jogerős ítélet indoklásában is szerepel. A szakértői vélemény tekintetében az ügyészség és a védelem kérdései az 1941. június 26-i minisztertanácsi ülésről szóltak.

A Minisztertanács a kassai bombatámadás hírére összeült, és döntött Magyarország és Szovjetunió közötti hadiállapot beálltáról. Ujváry megállapításait a következőképpen lehetne összefoglalni: Az 1941. június 26-i ülésen résztvevők (akik között Hóman Bálint is jelen volt) nem ismertek semmiféle olyan hitelt érdemlő bizonyítékot, amely szerint a támadásokat ne a szovjet gépek követték volna el. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne hozhattak volna olyan döntést, amely elkerüli a hadiállapot bejelentését. A jegyzőkönyvek, illetve az azt megerősítő emlékiratok, emlékezések és vallomások szerint az ülésen Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter határozottan, majd Radocsay László igazságügyi, Bánffy Dániel földművelésügyi, valamint Varga József iparügyi miniszter is ellenezte a hadiállapot kimondását. Bárdossy László miniszterelnök és külügyminiszter, Bartha Károly honvédelmi, Reményi-Schneller Lajos pénzügy és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter javasolták a hadiállapot kihirdetését. Ujváry szerint „*ugyanakkor bizonyos, hogy Magyarország – geo- és külpolitikai helyzete, illetve gazdasági érdekei következtében – előbb vagy utóbb akkor is belesodródott volna a háborúba, ha 1941. június 26-án nem állapítják meg a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval. Amennyiben erre nem lett volna hajlandó, könnyen elképzelhető, hogy ez egy német – vagy német–román–szlovák – megszállást követően történt volna.*” (572.) Hómannak számos megnyilatkozásából szintén tudjuk, hogy ugyanígy vélekedett. Tehát úgy gondolta, hogy a nagyobb rossz — vagyis a német megszállás —, elkerülése érdekében kénytelen németbarát politikát folytatni, azaz a németek stratégiai elképzeléseit betartani. Főleg azért, hogy a belpolitikai önállóságát valamilyen szinten megőrizhesse, így ne kelljen az általa egyébként visszautasított nemzetiszocialista társadalomszervezést átvennie.

A felmentő ítélet egyik alapvető indoka tehát az volt, hogy háborús büntetést csak szándékosan lehet elkövetni, és Hóman Bálint esetében nem állapítható meg, hogy szándékosan a háborúba lépést akarta. A törvényszék bírója leszögezte, hogy a történészek vitájában nem foglalt állást, csupán azt mondta ki a perújítási eljárásban, hogy Hóman Bálint a terhére rótt háborús büntetést nem követte el.

A kötet a rehabilitáció történetével zárul, elemezve ezt a folyamatot, amelynek eredménye volt, hogy sem Hóman-szobor nem áll, sem Hóman akadémiai tagságát nem állították vissza. Így ez a gazdag kötet időben ugyan nem előzte meg a Hóman-szobor állításának a fiaskóját, bizonyára nem is tudja már azt or-

vosolni, ugyanakkor éppen arra példa, hogy miképpen kell olyan módon feltárni egy vitatott korszakot, jelenséget, folyamatot, hogy összetett és hiteles képet alkothassunk történelmünk kimagasló személyiségeiről. Hiszen korántsem fekete vagy fehér a történelmi személyiségeink életútja, s ezekbe beletartoznak az egész nemzet sorsát alakítani képes sikerek, kudarcok, vagy éppen tévedések, illetve vélt vagy valós bűnök is.¹

Bencze Dávid

---

1 A szerző köszöni a Magyarország Collegium Talentum programjának támogatását.

Tartalom

Tanulmányok

Halász János

„Büntetve: egyszer...” Horváth Menyhért, a „szélhámoskirály”
pályafutása 237

Hajnáczy Tamás

Cigánytelep felszámolási elgondolások és intézkedések
a pártállam kényszerasszimilációs cigánypolitikáját megelőző
időszakban 1945–1960 291

Kiss László

Bélyegek a szocialista rendszer(ek) szolgálatában
*Propaganda, legitimáció és bélyegkiadás a Rákosi- és a Kádár-
rendszerben* 341

Könyvismertetés

Mindörökké elítélve?

*Ujváry Gábor (szerk.): Hóman Bálint és népbírósági pere.
Ráció Kiadó – Városi Levéltár és Kutatóintézet, Budapest–
Székesfehérvár, 2019.*

— Ism.: *Bencze Dávid* 361

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, e-mailen keresztül kérjük benyújtani, külön is mellékelve a képeket (jpg) és az ábrákat (pl. xls.).
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurzíváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vő., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.